

BİLİM SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ HAZİRAN 1981

75 TL

6

MİRAS
TÜSTAV

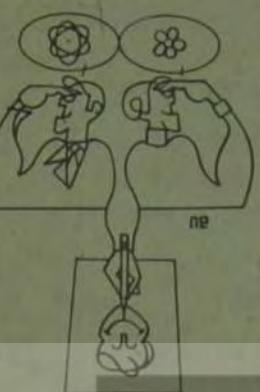

Sahibi ve Sorumlu Yazarları: A. NAKİ ÖNER • Genel Yayın Yönetmeni: VARLIK ÖZMENEK • Teknik Sorumlular: VECDİ BAŞ-KESİK • Adres: Emek İshani (Gökdelen) Kat: 13, No: 1300 Kızılay/Ankara • Basıktı: Kelaynak Yayınevi ve Matbaası G. Mustafa Kemal Bulvarı 32/C • Abone Koşulları: Yurtçi Yıllık 900/Altı Aylık 450 TL, Yurtdışı Yıllık 36/Altı Aylık 18 DM • 5 adetten az isteklerde her dergi için 75 TL'lik posta pulu gönderilmesi yeterlidir • Posta Çeki No: 125261 • İlan Koşulları: Arka Kapak (R.) 25.000/(S.B.) 15.000 TL Kapak İçeri (S.B.) 12.000 TL İç Sayılar Tam Sayfa 10.000/1/2 Sayfa 5.000/1/4 Sayfa 2.500 TL. • Dağıtım: Ankara Ge-Da / İstanbul Say Dağıtım / İzmir Datiç.

İçindekiler

Yeni Boyutlar Kavramak	3	Bilim ve Sanat
Bilim-Kültür Atatürk'ün Mirası	4	Gencay Saylan
Kültür Kültür Mirası Üzerine Notlar	6	Sargut Şölçün
Bilim Tarihsel Mirasımız ve Şehirciliğimiz	9	Server Tanilli
Bir İmza Gününden İzlenimler	10	Koray Düzgören
Bilim-Kültür Cavit Erginsoy	11	Haluk Tosun
Edebiyat Orhan Kemal'in 1951 Öyküleri	14	Kemal Sülker
Görüşler Ziya Gökalp'e Nasıl Bakmalı	18	Emre Kongar
Bilim-Sağlık Tıp Tarihimizin Bir Kesiti	20	Veli Lök
Bilim-Sağlık Endüstride Gizli Ölüm: Meslek Hastalığı	22	Çağlar Kirçak
Yaşamdan Notlar 24 Saatin Hazineleri ve Karpov'un Tezi	24	Varlık Özmenek
Bilim İbni Sina'dan Bu Yana	27	Güney Gönenc
Bilim Pi'nin Öyküsü	30	Nazif Tepedelenlioğlu
Edebiyat-Kültür "Bir Şair İçin Fuzuli'yi Öğrenmek Zorunludur..."	34	O. Saffet Arolat/Ş. Kurdakul
İnceleme Söz	38	Remzi İnanç
Görüşler Dil, Düşünce, Gülmecme	40	Muzaffer İzgü
Tarih-Kültür Mithat Paşa	41	Ali Yaşar
Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri	43	Mehmet Kök
Karikatür	44	Ali Ulyi

Sunus

Yeni Boyutlar Kavramak

Elinizdeki bu sayı ile Bilim ve Sanat ilk yarı yılını doldurmuş bulunmaktadır. Dergi olarak, durup geriye, çıkarmış olduğumuz 6 sayıya baktığımız zaman sevindirici gelişmeler yanında ortaya çıkmış olan eksiklerimizi görmemek mümkün değildir. Bu ilk altı sayı sonunda ortaya çıkan tabloda bizi en sevindiren olay, Bilim ve Sanat'ın umduğumuzdan daha büyük bir ilgi toplamış olmasıdır. Dergimiz adına sevindirici bulduğumuz diğer bir sonuç, oldukça geniş bir yazı ailesi oluşturmuş olmamızdır. Çıkarılmış olduğumuz 6 sayıya katkıda bulunan bilim ve sanat adamlarının sayısı 80'i aşmıştır. Bilim ve Sanat, ülkemizin demokrat, ilericili bilim ve sanat adamlarından oluşan böyle geniş bir araya getirmekten kivanc duymaktadır. Nitekim Derginin büyük ilgi görmesinin, herhalde en başta gelen nedeni bu geniş yazı ailesidir. Sevindirici gelişmeler yanında Bilim ve Sanat için en büyük dar boğaz mali ve fiziki yetersizlikler olmuş; bu yetersizlikler, özellikle kendini kısıtlı sayfa hacmi ve dağıtım sorunları olarak göstermiştir. Sayfa hacmimizin kısıtlılığı ya da bir başka deyişle derginin içeceği, ele aldığımız, o sayının ağırlıkları sorunu olarak tanımladığımız konuların bütün yönleri ile tartışılmasını engellemiş, çoğu zaman Bilim ve Sanat o konuya ilgili kendi görüşünü tam olarak ortaya koymak yer bulamamıştır. Dağıttım sorunlarının, belli ölçüde çözülmüş olmakla beraber Derginin kitlelere mal olmasında hâlâ en önemli dar boğazı meydana getirdiği söylenebilir.

Bilim ve Sanat'ın altıncı sayısında ağırlıklı konu "geçmiş kültürel miras" olacak belirlenmiştir. Bir toplumun geçmiş kültürünün, geleceği etkilediği yadsınamaz bir gerçekdir. Ancak, iş burada bitmemekte, geçmiş kültür mirasının, hangi koşullarda, nasıl etkide bulunduğu kavramak; buna ek olarak geçmiş kültür mirasına topluma hangi kesimlerin nasıl baktığı, nasıl sahip çıktıığını ortaya koymak önemli bir iş haline gelmektedir. Örneğin sosyalist bir ülke olan Alman Demokratik Cumhuriyeti, Martin Luther'in 500. doğum yıldönümünü görkemli ve kitlesel bir biçimde kutlama hazırlıkları içinde bulunmaktadır.

Doğaldır ki, burada kutlanacak olan şey protestanlık ya da din değil, 16. yüzyılda Alman toplumu için, dinsel biçimde ortaya çıksa ilericiliği değişimdir. Ülkemiz açısından bu sorunlara baktığımız zaman tartışmanın genellikle pek sağlıklı olmadığı söyleneilmektedir. Ya geçmiş kültür mirası, bütünü ile olumsuz olarak alınıp yadsınmakta, ya da geçmiş kültür mirasına büyük ağırlık verilecek değişim ve evrenselliğin yadsınmaya çalışılmaktadır. Açıkça tutuculuğunu ortaya koyanlar için evrenselliği yadsıtmak tutarlı bir seçme yapılabilir, ancak ilericilik adına gerek ulusalı, gerekse evrenselliği yadsıtmak anlaşılabılır birşey değildir. Dahası tutarlı bakış, usulallıkla evrenselliğin gelişen değil, bütünleşen boyutları olduğunu vurgular. Ancak bu bütünleşme, metafizik bir çerçevede değil, tarihsel dialektik incelemeyle belirlenir. Dolayısıyla, ulusallık ve evrenselliğin dialektik bütünlüğü sınıflarıüstü bir içerik taşıyamaz. Server Tanilli, Haluk Tosun, Sargut Şölçün, Veli Lök, Emre Kongar, Güney Gönenc, Şükran Kurdakul, Remzi İnanç, Mehmet Kök yazıları ile bilim ve sanat alanlarında kültür mirasımızla ilgili çeşitli sorunları tartışımdırlar. Kuşkusuz böylesine kapsamlı bir konuya, birkaç yazı çerçevesinde ele almak, her yönünü ortaya koymak mümkün değildir. Bu bakımdan, diğer konular için olduğu gibi geçmiş kültür mirasına da herhalde tekrar dönmek gerekecektir.

Okuyucularımız, sürekli bize mektup yazarak, geçmiş sayılarımız için istekte bulunmaktadır. Birinci ve ikinci sayılarımızın elde hiç mevcudu kalmadığı için bu sayılarla ilgili talepleri karşılama olanağımız yoktur. Diğer sayılar için de elinizdeki stok oldukça ufalmış bulunmaktadır. Bilim ve Sanat'ın birinci yarı yılını doldurduğu bu sayıda tüm okuyucularımıza en içten dostluklarını sunmak isteriz.

TÜSTAV

BİLİM
SANAT

ATATÜRK'ÜN MİRASI

GENÇAY SAYLAN

Içinde yaşadığımız 1981 yılının en önemli olaylarından birinin Atatürk'ün 100. yıldönümünü kutlama olduğu açıktır. Kendi top-

lumunun, toplumsal tarihindeki en büyük dönüşümüne önderlik etmiş bulunan Mustafa Kemal Atatürk ayını zamanda çağımıza damgasını vu-

ran, mazlum ulusların kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesinin ilk başarılıörneğini yöneten kişi olarak Türkiye içinde olduğu kadar dışarıda da saygı ve coşku ile anılmaktadır. Nitekim Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü sadece Türkiye'de kutlanmakla kalmamış, Birleşmiş Milletlerin 1981'i "Atatürk yılı" ilan etmesi ile uluslararası bir boyut kazanmıştır. Toplumumuzun Tanzimatla başladığı ileri sürelebilecek olan çağdaşlaşması, Kurtuluş Savaşının kan ve ateşi içinden geçerek toplumsal, siyasal, kültürel yaşamda büyük bir sıçramayı ortaya koymustur. Mustafa Kemal Atatürk bu büyük dönüşümü simgeleyen, ona damgasını vurmuş bir kişi olarak tarihe geçmiş; kendisine verilen soyadını her bakımından hak etmiştir. Gerek Türkiye'nin gerek tüm "mazlum ulusların" böyle bir kutlamayı görkemli bir biçimde yürütmemeleri, Atatürk'ün mirasına sahip çıkmaları doğru ve bundan da ötede yapılması gereklili bir iş olarak değerlendirilmelidir.

Doğumundan 100 yıl, ölümünden 43 yıl geçen Atatürk şimdilik kadar içerisinde ve dışında çok sayıda araştırmaya konu olmuş, başka bir deyişle Atatürk ve onun yaşadığı şeyler konusunda çok şey yazılmış ya da söylenenmiştir. Kuşkusuz bu alandaki incelemeler, araştırmalar ve tartışmalar bundan sohada devam edecektir. Gerek 1981 yılının Atatürk yılı olması, gerek son zamanlarda "Atatürk ideolojisi" ile ilgili yoğun bir tartışmanın başlatılmış olması bu alanda daha yapılacak çok şeyin olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçekten bugün "Atatürkçülük" bir ideoloji olarak tekrar toplumsal yaşamımızın gündemine en öncelikli sorun olarak getirilmiş bulunmakta; örneğin 15, 25 ya da 35 yıl öncesine oranla çok daha yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Bu nedenle günümüzde Atatürk'e nasıl bakmak, onun mirasına nasıl sahip çıkmak gerektiği, üzerinde öncelikle durulması gereken bir

konu olmakta, bundan da ötede böyle bir tartışmaya girmek herkesin ya da en azından tüm aydınların görevi haline gelmektedir.

En geniş anlamda ideoloji, toplumda herhangi düzeydeki bir grubun dünyayı ve evreni algılayıp, düzene koyma mekanizması olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle eğer bir toplumda belli bir ideoloji ortaya çıkmışsa, onun toplumda nesnel temelleri var demektir. Buna göre belli bir tarihi anda bir toplumda çok sayıda ideolojinin ortaya atılması, bir arada var olmaları söz konusudur. Böyle bir nesnel gerçeklik karşısında herhangi bir ideolojiyi, "iyi", "kötü", "kökü dışarıda", "sapık", "öz", vb. tipte nitelendirmeye tabi tutmak anlamlı değildir. Örneğin Atatürk'ün toplumumuza getirdiği "cumhuriyetçilik", "laiklik", "evrensellik" gibi ideolojik öğeler düşüncə ve eylem düzeyinde salt Türkiye'de ortaya çıkmamışlardır. Bununla beraber bir toplumda, belli bir tarihsel anda belli ideolojileri savunma ve belli ideolojilere karşı çıkma gerçekçi bir olgu olarak kabul edilmelidir. Toplumda her düzeydeki kesimler arasında kit olan kaynaklar açısından bir yarışma olduğuna göre bir grup için dünyayı algılama, düzene koyma mekanizması olan ideoloji, yarısan grupların ideolojisi ile çatışacaktır. Ideolojiler arasındaki çatışma çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır ve doğal olarak bugünkü Türkiye'sinde çatışan ideolojilerin Atatürk gibi Türkiye tarihinin en büyük ulusal kahramanını kendilerine göre yorumlamaları beklenemez. Nitekim bugün yoğun biçimde yaşanan karıştılıklerin birbirlerini anti-Atatürkçülükle suçlamaları bu olguya çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Yukarıda da dephinildiği gibi Türkiye toplumunun yaşanmış tarihindeki en büyük dönüşümün mimarı olarak Atatürk, toplumda bugün ortaya çıkan yapısal bunalıma bağlı olarak sertleşen ideolojik mücadele

içinde bütünselliğinden ve tarihsel liginden soyutlanarak günün koşulları içinde tekrar yorumlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu tür girişimler tartışılan sorumlara pek açıklık getirememektedir. Örneğin halkçılığıyla ilgili olarak Atatürk'ün 1923 yılı başında Balıkesir'de verdiği söylev bazı çevreler için temel belirleyici olarak kabul edilmektedir. Ama unutmamak gerekdir ki Atatürk 1921 Aralığında hemen hemen aynı konuda farklı boyutlar içeren şu konuşmayı da yapmıştır:

"... Milletimizin bugünkü idaresi, hakiki mahiyeti ile bir halk idaresidir. Türkiye'deki tebeddül şekilde değil milletimizin zihniyetinde görülmektedir. Bu devre kadar ifade edilmeyen akıdeler, manayı şamili ile tebarüz eylemiştir. Sahib-i say olmayanlar insandan addolunmak, hakkı emege dayandırmak, aslı akidesi nazari itibare alındı. Türkiye'nin bu mahiyetini takdir ve tasdik etmek, Türkiye halkın mevcudiyetini, istiklal ve saadetini ciddi olarak arzu etmektir..."

Buna benzer örnekleri çoğaltmak çok kolaydır. Örneğin bugün için yabancı sermayeye yandaş ve karşılıkları olanlar Atatürk'ün çeşitli konușmalarını reterans olarak kullanabilmektedir. Belki başka ilginç bir örnek dış politika sorunları ile ilgili olarak, Atatürk'ün ittifaklara girmemesi davanak alınarak sürdürülentartışmadır. Atatürk'ün, "... Türkiye, tarafsız kalmalıdır, bir ittifak içine girmemelidir..." sözüne dayanarak, Atatürkçülük NATO üyesi olmaya karşıdır, tezi ile, Atatürk bugün yaşasayıdı NATO'ya girmemizi savunurdu, tezi arasındaki tartışma bir diyalogsuzluk haline dönüşmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse bugün için Atatürkçülüğü, genel bir içerikle yorumlayarak tüm ideolojileri yadsıyan ve kurulu düzeni doyayıp olarak savunan tutucu bir içerikle ele almak ya da Atatürkçülüğü sosyalist bir içerikle ele almak anlaşılır ancak tutarlı olmayan bir yola yönelik anlamına gelmektedir. Atatürk'ün sosyalizm ile bağdaştırılamayacağı çok açıktır. Aynı biçimde Türk tarihinin şimdideye kadar yaratıldığı en büyük devrimciyi bugün için tutuculuğun ideolojik temeli haline getirmek de o kadar yanlış ve tutarsız olacaktır. Kuşkusuz bu yargı, günümüzün sorunları ve çekişmeleri açısından Atatürk tartışma dışı kalmalıdır anlamına gelmemektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Atatürk toplumsal yaşamımıza damgasını vurmuş bir büyük kahramandır ve onun toplumsal mirası yok sayılamaz.

Nedir Atatürk'ün toplumsal mirası? Bu soruya çeşitli biçimlerde cevap vermek olanaklıdır. Örneğin Atatürk devrimlerinin sayılması, sınıflandırılması, içeriklendirilmesi böyle bir soruya cevap olabilir. Başka bir yaklaşım ise daha soyut düzeyde ve toplumsal gelişme sorunu olarak konabilir. Böyle bir yaklaşım içinde Atatürk'ün toplumsal mirası üç boyutlu bir çerçeveye içinde tanımlanabilir. Bunları, bağımsızlık ve ulusculuk, cumhuriyetçilik ve evrensellik olarak belirlemek mümkün gözükmemektedir. Gerçekten bu sayılan olgular toplumsal yaşamımıza bir daha geri dönülemez biçimde Atatürk'le girmiş bulunmaktadır. Bağımsızlık ve ulusculuk, Kurtuluş Savaşı ile belirlenen insancıl ve barışçı bir içerik taşımaktadır. Cumhuriyetçilik, halk egemenliğini, halk iktidarını toplumsal yaşamın temel öğeleri haline getirmiştir. Evrensellik ise toplumun çağdaşlaşması, ilerlemesi, gelişmesi anlamını taşımaktadır. Atatürk'ün laikliğini ve devrimciliğini bu evrensellik boyutu içine yerleştirmek olanaklı gözükmektedir. Bu miras, belli bir toplumsal gelişmenin nice halden nitel hale geçişini, büyük bir toplumsal sıçramanın ortaya çıkışını kapsamaktadır. İşte bu noktadan hareketle bugün toplumun en ileri kesimlerinin vazgeçilmez biçimde bu mirasa sahip çıkacakları, bundan da ötede çıkmak zorunda oldukları açık bir gerçek biçiminde ortada durmaktadır.

KÜLTÜR MİRASI ÜZERİNE NOTLAR

SARGUT SÖLÇÜN

"Bizden önce ilerici olanları, aynı zamanda kendimizi yeterince güncel olmama tehlikesine sokmadan, ne dereceye kadar bizim için verimli yapabiliriz"

Yukardaki alıntı bir soru değil; ancak, bir toplumun kültür mirasına sahip çıkma yolunda

hareket noktası olabilecek bir görüşü dile getirmektedir. Bir başka deyişle, bu alıntı bir öneridir. Burada, bu öneriyi düşüncemin merkezine yerleştirerek kültürel mirasın ideo-lojiyle olan ilişkisine kısaca değinmek istiyorum. Yazının çerçevesi ayrıntılara girmeme izin vermemektedir. Ayrıca, notlar halinde sunacağım açıklamalarla, bu konuda başlatılabilcek bir tartışmaya malzeme sağlamak amacıyla dayıyorum. Sanıyorum, sahip çıkılması gereken kültür mirasına sahip çıkmak, her şeyden önce bir tavır alıstır; ve bu, geleceğe yönelik bir tavır alıstır. Yani, geçmiş elde tutularak bir "yenilenme" amaçlanmaktadır. Gelecekle ilgili kaygılar taşıyan her insan, her sınıf, her ulus, her toplum geçmişten vavgeçernez. Geçmiş, bugünü geliştirip geleceğin belirlenmesine yarayan tek hazinedir. Bu nedenle, geçmişe (ya da konumuz açısından, kültürel mirasa) sahip çıkmak, kalkmak, ideolojik bir ta-

vir içine girmeye karar vermek demektir. Çünkü kültürel miras, belli bir bilme ve kavrama süreci içinde edinilmektedir; bu da, gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan bilincle ilgili bir olaydır. Daha eksiksiz söylemek gerekirse, kültürel mirasa sahip çıkmak, bilincin "yenilenmesi" anlamına gelir.

Kültür mirasına sahip çıkarken çözülmesi gereken çelişki, tarihsellikle güncellik arasında olan çelişkidir. Bu çelişkinin diyalektik bir çelişki olduğu bilinmelidir. Nesnel gelişme yasalarının araştırılması, onların düşüncedeki yansımıya yasalarının araştırılmasıyla sıkı bir bağlantı içindedir. Kültür mirasını kavrayabilmek için de, geçmişi, o zamanın tarihsel koşulları, düşünsel akımları ve toplumsal-ekonomik özellikleri çerçevesinde açıklamak zorundayız. Ancak, bu noktada edindiğimiz bilginin özi, nesnel dünyanın beynimizdeki yansımاسında bulunduğu için, içinde bulunduğuumuz koşullarda geçmişin *doğru* değerlendirebilecek bir bilinc düzeyine varmalıyız. Gerçekliği kavramış teorik düşünceye yaratıcı biçimde uygulanabilmesi, geçmişle ilgili karmaşık ve çelişkili gerçekliği yansıtılabilmesi, aynı zamanda şimdiki zamanın gerçekliğini de günüşigine çıkaracaktır. Kültür mirasını oluşturan yapıtların, düşüncelerin ve eylemlerin (aradan uzun süre de geçse), şimdiki zamanla hâlâ etkili olabilmeleri, onların özlerini ve büyülüklерini yaşamdan, insan ve toplum gerçeğinin tutarlılığından dile getirilmesinden almalarından ileri gelir. İşte bu noktada, güncelliğin ne olduğuna dair somut puçları kazanılabilir. Kültürel miras sorununa diyalektik yöntemle yaklaşılırsa, sahip çıkışın, benimsenenin ölçüsünün, geçmişte başlayıp yarılmış atılımların şimdiki zamanın tarihsel koşullarına göre amamlanması ile belirlenebileceği anlaşıılır. Eski çağlar, her geçen zaman içinde daha eksiksiz ve daha doğru değerlendirilecektir. Çünkü, her çağın ayrı ve bir öncekine göre üst düzeyde bilinci olacaktır. Bu nedenle, eski birikimin tümünün sürekli olarak gözden geçirilmesi ve şimdiliğin talepleri açısından yeniden değerlendirilmesi bir zorunluluktur.

"Bugün", diyor Brecht, "dünlesenerek yarına varır."² Bu cümle, geçmiş-şimdi-gelecek sürekliliği vurguluyor. Ancak, bugünün kültürel düzeyi, geçmişteki birikimin mekanik bir sürekliliği olarak ele

alınamaz. O zaman, Brecht'in de-
ğindiği "besin kaynağı" nasıl kullanılcaktır? Kültür mirasıyla ilgili olarak iki yanlış eğilime dikkat etmek gerekiyor. Bunlardan birincisi, mirasın sekter 'bir biçimde olduğu gibi' reddedilmesidir (Adorno ve Marcuse, bu eğilimin en tanınmış adlarıdır); ikincisi, ideolojik temele dayalı eleştirel bir tavır almadan mirasın olduğu gibi benimsenmesidir (bu eğilime de örnek olarak Lukacs'in adı verilebilir).³ Her iki eğilimin de ne kadar yanlış ve tehlikeli olduğu (öncelikle çağımızın toplumsal mücadeleleri gözönüne getirildiğinde) anlaşılacaktır. Çünkü, bu eğilimler, geçmişin değerlendirilmesiyle ilgili ideolojik mücadele alanını boş bırakmaktadırlar. Çağımızda bu alana el atmak ve onu kendi çıraklarına göre kullanmak isteyen, emperyalist burjuva ideolojisile onun gerikalmış ülkelerdeki izdüşümü olan kozmopolit kültürlərdir.

Bugünden geçmişe bakarken, antagonist sınıfı toplumlarda her ulusal kültürdeki *iki ayrı* kültürel gelişme hesaba katılmalıdır. Çünkü, hem şimdiki hem de geçmiş zamanda kültürel gelişmenin ilerici ve gerici güçlerinin sınıf temeli değişmektedir. Eskinin ilerici yöneleri, ideolojik eleştiri süzgecinden geçirilmeden yeni koşullara aktarılırsa çok yönlü yanılgilara yol açar. Bu açıdan, söz konusu düşünceyle geçmiş'i "yok" sayan anlayış arasında benzerlik vardır. Geçmişteki gerçekliğin en eksiksiz biçimde değerlendirilmesinin yolu, sahip çıkmak istenen mirasın *nesnel özünün* ortaya konmasından geçer. Geçmişin iç diyalektiğini ortaya çıkarmak ve onun yaratıcı etken karakterini belirtmek için, geçmişte benimsenen insanların temel ilkeleriyle onların pratik faaliyeti arasındaki birliği ortaya çıkarmak gerekiyor. Bunun için ilk aşama, kültür mirasının bütününe ne olduğunu *bilmektir*. İkinci aşamada, ileriye yönelik *aydınlık* kültürün ne olduğu saptanır. Her iki aşamada da dayanılacak temel yöntem, materyalist diyalektik yöntemdir. Geçmişte gelişimin yönünü doğru olarak görmüş, eskinin bittiğini ve yeninin oluşmaya başladığını anlamış ve ifade edebilmiş bir kültür çizgisini izlemek ancak bu yöntemle olanaklıdır. Bu çizgi doğrultusunda, varolan mirasın en iyisini seçmek, eleştiriden geçirerek şimdiki anlamını kavramak, -icerik

ve biçim açısından- geliştirmek ve bu yönde tutarlı ve mücadeleci davranışmak, ilk iki aşamayı izleyecek görevlerdir. Buraya kadar söylenenlerden anlaşılacağı gibi, kültür mirasının edinilmesi, ancak (nesnel gerçekten yana) *taraf tutmakla* başarılır. Böylece benimsenecek ve sonuna kadar savunulacak olan, geçmiş kültürün *demokratik* unsurlarıdır.

Şimdi, kültür mirasının edinilmesi mücadeleşinin ideolojik açıdan ne anlam taşıdığını daha yakından bakalım.

tirmeye yetmeyecek kadar güçsüzdür. 2- Burjuvazi, geniş kitlelerin gorüngülerle oyalanmalarını sürdürmek için, kültür mirasını *tahrif edecek* ve şimdiki zaman için *etkisiz* duruma getirecek kadar güçlündür. Bu iki nedenden dolayı, kültür mirası ideolojik mücadelede özel bir önem kazanmıştır. Önyargılı ve yanlışlısamaya dayanan burjuva ideolojiyle hesaplaşmaya girilirken, ilk önemli bilgi kaynağı, yine kültür mirasının kendisi olmaktadır. Bu bakımdan, iki yüz yıldır kitlelerde derin kökler salmış *yabancılaşmanın* etkisiz kılınması ve onlarda sağlıklı bir *tarih bilincinin* uyandırılması için, söz konusu kaynağı büyük bir titizlikle seçmek ve yaratıcı biçimde kullanmak zorunludur.

Ideolojik açıdan geçmişe sahip çıkışabilmenin, her şeyden önce geleceğe yönelik bir sorun olduğunu belirtmiştim. Besbelli ki, insanlar içinde yaşadıkları koşulları değiştirmeye kalktıkları zaman, çıkış noktaları ve dayanakları, o içinde yaşadıkları koşulların kendisi olduğu gibi, söz konusu toplumsal aşamaya varincaya kadar katedilen toplumsal gelişme süreçleridir de. Bir örnek vermek gerekirse, kapitalizmin ve daha önceki toplum biçimlerinin analizi yapılmamasayı, ücretli emeği (sömürücü) kaldırın toplumsal koşullar bir alternatif olarak ortaya getirilemezdi. Kültürel miras uğruna verilen mücadele, insanın düşünsel kurtuluş mücadelesinin iskeletini oluşturur, yaşanan dönemdeki toplumsal bilinci yükseltir. Yaratıcı ve eleştirel bir yolla edinilmiş kültür mirası, kitlelerdeki umutsuzluğu ve edilgenliği de ortadan kaldıracaktır. Ne var ki, -anlaşılacağı üzere- geniş halk kitlelerinin kültür mirasından *haberdar edilmesi* ve bu edinme mücadeleşinin onlara *maledilmesi*, burada vazgeçilmez bir koşul olmaktadır.

Kültürel miras mücadeleisinin, çağımızın teknolojik olanaklarıyla ulusal sınırların içinde kalamayacağı açıklıdır. Bundan dolayı söz konusu uğraşı, dünyadaki ilerici-devrimci sürecin bir bölümü olarak düşünebiliriz. Bir toplumun yalnız kendi (ulusal) kültür mirasını tanımması ve ona sahip çıkması yetmez; dünyada "evrensellik" boyutlarına varmış değerleri de yakından tanımması ve zamanının üstün bilinciyle kavrama-*si* gerekmektedir.⁴ Bu noktada kültürel mirasın *ulusal* boyutu ağırlık

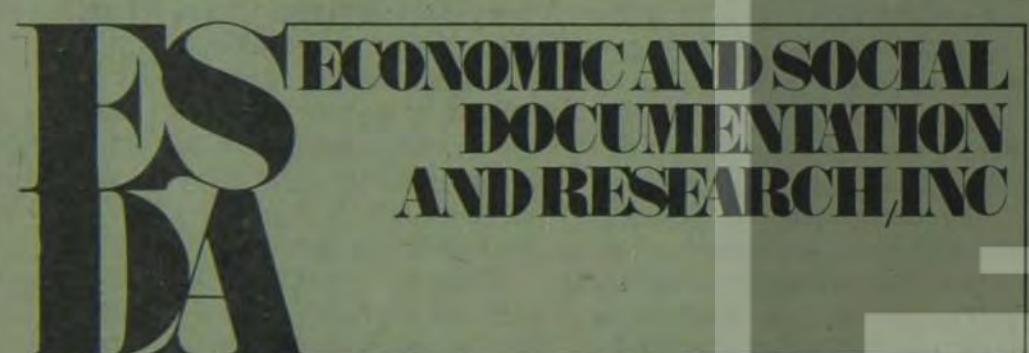
taşımaktadır. Geçmiş kültür birikimi de (yaşanılan kültürel ortam gibi), sınıfı içerkinden bütünlüğe sahip olup ulusal biçimler açısından çok çeşitlilik gösterir. Ancak, bu ulusallık, toplumun maddi koşulları dışında düşünülemez. Dolayısıyla, her antagonist toplumda ileriçi ve gerici "ulusal" kültürlerin bir arada (ve içiçe) bulunacağı bellidir. Ulusal kültür mirasının, toplumun değişmesinden yana olan güçlerle değişmemesinden yana olan güçler tarafından kullanılması söz konusu olduğunda, ulusal gururu savunmak, dili ve yurdu sevmek, bütün bireylerin bilinçli bir antiemperyalist ve demokrat olabilmesi için çalışmak ön plana geçer.⁵ Burada ideolojik bakımdan önem taşıyan bir sorun doğmaktadır: Antagonist bir toplumda egemen kültür, ulusal kültür biçimlerine zararlı yönde etki yapmaktadır. Bu nedenle, ulusal kültürün ve onun bağlı olduğu *geleneğin* gerici, şoven ve mistik unsurlardan ayırtlanması ihmali edilemez. Bu ayıklama, evrensel önem taşıyan bir ideolojik tavır olarak ele alınmalıdır. Her ülkenin ulusal sınırları içinde emekçilerin, aydınların yarattığı ve tüm dünyada saygınla kazanmaya aday bir "uluslararası" kültür faaliyeti vardır. Bu faaliyetin ürettiği dünya kültürü, her ulusal topluluğun bütün kültürlerinden oluşmayıp bütün ulusal kültürlerin demokratik unsurlarını içine almaktadır.

Kültür mirasına sahip çıkışlık yaratıcı biçimde elde tutulmasında, kültürel yaşamda öncü rolü oynayan iki faaliyet alanına birinci derecede görev düşmektedir. Bu faaliyet alanları *bilim* ve *sanattır*. Kültür mirasının ideolojik kaygı taşıyarak ele alınmasında, her iki alanın birbirini tamamlayacak bir yönelik içinde bulunmaları, çalışmalarının toplumsal etkinliğini artıracaktır. Bunu, söyle de ifade edebilirim: Kültürel mirasın edinilmesinde bilimcilerin sanatçı duyarlılığı içinde olmaları ve sanatçılann da bilimci titizliğiyle araştırma yapıp konuya eğilmeleri beklenir.

Bu konuda, yakın geçmişte özellikle Alman yazarlar başarılı bir mücadele örneği vermişlerdir. Naziler, 1933'te Almanya'da iktidarı ele geçirildiklerinde birçok demokrat ve sosyalist Alman yazarı ülkelerini terketmek ve edebiyat faaliyetlerine "surgün'de devam etmek zorunda kalmışlardır. Bu yazarlar, öncelikle

su üç noktayı göz önünde tutmuşlardır: 1- "Surgün edebiyatı" (Exilliteratur) ile dünyanın dikkatini, ülkelerindeki faşist barbarlığa çekip bu tehlkiye karşı insanlığı uyarmak. 2- Ülkelerindeki antifaşist direnişe edebiyat alanında malzeme sağlamak ve böylece bu hareketle bağ kurmak. 3- Naziler tarafından Almanya'nın tarihinin tahrif edilişine karşı çıkış yok edilmek istenen tarih bilincini ayakta tutmak ve kesiştiye ugratılan *humanist geleneğe* sanılarak kültür mirasına sahip çıkmak. Üçüncü amaçlanı gerçekleştirmek için, Alman yazarlarının yararlandığı tür, kendine geçmiş malzeme olarak seçilen "tarihsel roman" dir.⁶ Mücadelelerini Nazi'lerin iktidarda kaldığı on iki yıl boyunca bıkmadan sürdürmüştür. Geçmişe, kültür mirasına sahip çıkmak, daha çok, geçmişin tahrif edilmek istediği baskı dönemlerinde özel bir önem ve saygınlık kazanır...

- (1) Ernst Schumacher in: *Mitteilungen der Deutschen Akademie der Künste*, 10/1972, H.1, S.8; Bkz. Werner Mittenzwei: *Kampf der Richtungen*. Leipzig 1978. S. 175. (Bu ve bundan sonraki alıntı, Almanca'dan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. - S.S.)
- (2) Bertolt Brecht: *Stücke*, Berlin und Weimar 1955, Bd. I, S. 15. Bkz. W. Mittenzwei, a.g.y., s. 173.
- (3) Bkz. Mittenzwei, a.g.y., s. 180 vd.
- (4) Burada düşünülmeli gerek bir örnek, Brecht'in "Galile'in Yaşamı" adlı oyunudur. Yazının bu yapıtıyla, kültür mirasını nasıl işlediği, eleştirden geçirerek günün koşularına yaratıcı bir güçle uyguladığı ve böylece tüm insanlığın hizmetine sunduğu incelemeye değer bir konudur.
- (5) Bu durum, özellikle emperyalizmin sömürü alanındaki uluslar için geçerlidir.
- (6) Thomas ve Heinrich Mann, Bertolt Brecht gibi yazarlar, böyle bir eğilim içinde, aynı zamanda edebiyatın diğer sanat dalları arasında daha belirgin olan mücadele gücünü ispatlamışlardır.

ESDA, Türkiye'de giderek daha çok duyulmaya başlayan bir boşluğu gidermek amacıyla kurulan özel bir dokümantasyon ve araştırma merkezidir. Karar alma sürecinde dayanılması gereken bilgi ve belgelerin izlenmesi, derlenmesi, gerekli araştırmaların yapılması, danışmanlık hizmetinin sağlanması işlevlerinin yanı sıra bu alanlarda iletişimini sağlanması da amaçlanmaktadır.

Dünyada olan olayları, gelişmeleri, değişimleri izleyen, Türkiye açısından irdeleyen ve seçmecə yapan haftalık BÜYÜTEÇ; Türkiye'de yapılan araştırmaların kısa özetlerini sunan aylık TÜRKİYE'DEN ARAŞTIRMA ÖZETLERİ ve bu yayının İngilizcesi olan MONTHLY RESEARCH ABSTRACTS FROM TURKEY bu çerçevede yer almaktadır. Adı geçen üç süreli yayın da yalnız abonelere dağıtılmaktadır.

TARIHSEL MİRASIMIZ ve ŞEHİRCİLİĞİMİZ

SERVER TANILLI

Büyük bir tarihsel mirasa sahibiz. Üzerinde yaşadığımız topraklar kaç uygarlığın doğuşuna tanık olmuş. Hitit, Yunan, Roma, Bizans, Selçuk, Osmanlı... Böylesine görkemli bir birimin üstünde yaşıyoruz. Çağdaş dünyada yaratıcımız yeni kültür bireşimi, bütün kaynaklardan gelen renkleri de taşıyacak.

Öyle ama niçin bu gerileyiş? "Bati, Bati" der dururuz gerçi. Ama bugün de bilmemişiz nice yanları vardır Batı'nın.

Örnek mi istiyorsunuz? Alın şehirciliğini. 20. yüzyılda, büyük fetihler yapmıştır şehircilik orada.

En büyük fethi de şu belki: Kentler, bir "büyük"dür; tarihiyle, doğasıyla bir bütün. Onları, bu bütünleri içinde ele alıp korumalı. Tarihsel değerler de bir bütünü oluşturur. Tek tek eserler ya da anıtlar yerine, "tüm tarihsel çevre" korunup, gözetilmeli.

Doğasıyla beraber gene. Tarihe de doğaya da ne denli saygı gösterdiğimizi tanıtlamak için başta İstanbul'a bakmak yeter. Bu tarih ve kültür merkezini, doğasıyla beraber mahvettik. Ne Haliç, ne Çamlıca, ne Moda ve ne Yeşilköy

var artık. Ve ne Küçük, ne Gök-su... Boğaziçi'nin yıkımı henüz tamamlandı gerçi. Ama uzun sürem o da. İstanbul'u, Yahya Kemal'in şiirlerinden okuyup aranacağımız günler çok da uzağımızda değil.

Yalnız İstanbul mu yitirdiğimiz? Ya güzel İzmir? Ya yeşil Bursa? Ankara, Konya?

Hüzünlenmeden bakmadığımız nice kentlerimiz var daha. Ve nice kasabalarımız...

Bütün bu yıkım, bütün du çözüme, son otuz yıl içinde olup bitti. 1950'lerle başladı, 1960'larla hızlandı; 1970'lerle de dorugu ulaştı.

Neydi başlayan? Yağma. Kimin yağması? Kapitalizmin. Daha önce de yok muydu kapitalizm Türkiye'de? Vardı kuşkusuz. Ama iktidardaki sivil-asker, bürokrat kadrolar, geçmişten süzülüp gelen bir zevki, bir inceliği de sürdürdüler herşeye karşın. Ve herşeyden önce, şehircilikte plana, programa inanıyorlardı. Ankara'nın kuruluş yıllarında, büyük Alman şehircisi Yansen'in çağrılmış olmasının bir anlamı olsa gerek. Nitekim aynı kadrolar, ekonomide de planlamaya gideceklerdir bir süre sonra. Hem de

Sovyetler'den uzman getirterek, İstanbul da yıllarca büyük Fransız şehircisi Prost'a emanet edildi.

Karşılaştırın şimdî Yansen'in Ankara'sı ile Prost'un İstanbul'unu bugünkü Ankara, bugünkü İstanbul'a, şehircilikte plancılığın değerini zaman anlaysınız.

1950 ile yitirdiğimiz, başta bu plancılığımız olmuştur. İktisadi ve sosyal açıdan bir planlamaya kayışabilmek için 1960'a kadar bekledik, durduk. Şehirciliğimiz hâlâ, hâlâ plansızdır.

1950'lerde Türkiye'nin insanı ve doğası, dizginsiz kâr ve vurguna, giderek hayasız bir yağmanın önüne atılmıştır. Batı'da, kapitalist toplumların da vardıği aşamadan habersiz, çarpık, zevksiz, renksiz, görünsüz, utanç verici bir sınıf, insanımızı da doğamızı da kanıta kanıta sömürdü durdu.

Ve bugün de sömürüyor.

Arabesk dinleyerek, lahmaçun yiyecek...

Tarihsel mirasa sahip çıkmak, kuşkusuz çok yören bir sorun. Ama şehirciliğimiz de tuttuğumuz ve tutacağımız yolla yakından ilişkili. Kentlerimiz için eğer çağdaş ve akıcı bir yol ve yöntem bulmazsa, bütün tarihsel mirasımız mahvolup gitdecek.

Doğamızı da beraberinde götürerek.

Bütün bu olup bitenlerde, şu ya da bu kişinin, filan mühendisin, filan mimarin sorumsuzluğunun, yanı teker teker insanların eksikliklerinin, zaaflarının payı var elbette. Nasıl gözardı edebiliriz.

Ama herşeyden önce sistemi görelim.

O yüzünden çilemiz, çektigimiz acılar, dertler...

Türkiye'de tarihsel mirasa sahip kentlerini, kasabalarını tarihi ve doğasıyla sömürmekten kurtarmak mı istiyorsunuz?

Ne güzel!

Ama, insanın insanı sömürmesine son veriniz önce. Ya da onunla beraber sursun kavgaınız!

Bilim-Kültür

Bir imza gününden izlenimler

KORAY DÜZGÖREN

Tarih 7 Nisan 1978. Akşam saatleri. Gece muhabiri, nöbetçi emniyet müdüründen aldığı bilgiyi bir tek cümlede özetledi: 'Doçent Server Tanilli'yi vurmuşlar, durumu ağır.'

Olayların içinde olmak, bir haberi herkesten önce duymak, yakın çevremizden biri, hatta bir dostumuz öldürülürse bile buna önce haber gözüyle bilmek, arkasından da bu haberin ne kadar çok okuyucuya ve en iyi biçimde nasıl sunacağımı düşünmek, heyecan duyduğum halde heyecanlanmamak. Kolay yapılacak şeyler değil bunlar kuşkusuz. Dostum Umit Kaftancıoğlu'nun bir bahar sabahı öldürildiğini duyduğum zaman, onunla en son yaptığımız konuşmayı anımsamıştım. Daha sonra da bir şey düşünmem olmuş, olayların aksına bırakılmışım kendimi. 'Cenazesesi için iyi bir tören yapılabilecek mi acaba' sorusunu takılmıştı kafama, sanki çok önemliymiş gibi.

Server Hocanın vuruşus haberini duyunca ilk kez hiçbirşey düşünmedim. Arkasından Hocanın bir süre önce Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yaptığı tarihi savunma geldi akıma. Ve bu savunma ile hocanın vuruşus arasında bağ aradım bir süre. Ama daha sonra olayın ayrıntısını öğrenmek ve haberi doğru bir biçimde çıkartmak çabası eğemen olunca bütün bunları unuturdum. Ertesi gün çıkan gazetenin manşeti şöyleydi: 'Doçent Tanilli vuruldu', 'İki kişinin silahlı saldırısına uğrayan ve arkadan vurulan Server Tanilli'nin durumu ağır.'

Tarih 2 Mayıs 1981. Üğlen saatleri, İstanbul'da Akademi Kitabevi'nin içi ve önü cillerinde kitaplar bulunan insanlarla dolu. İçerde, tekerlekli sandalyesine oturmuş bir bilim adamı kendisine uzatılan kitapları imzalıyor. Kitabın adı: 'Uygarlık Tarihi'. Ve belki de Server Tanilli yazdığı bu kitap nedeniyle yaşamının bundan sonraki bölümünü tekerlekli sandalyesinde geçirecek.

'... Bu kitap, yaşadığımız çağ, bütün boyutları ve tüm gerçekliği ile sergileme çabasında. Konunun içinde biz de varız. Yıllar yılı 'Çağdaş uygarlık düzeyi' ne ulaşmanın kavgasını veren bir toplumun insanları olarak, çağımızı iyi tanımak, iyi bilmek zorundayız. Yoksa, tarih acımasızca öğretir. Ve umutmayalım, çağımız, en insafsızdır çağların.'

Öğrenciler, emekli memurlar, ev kadınları, her kesimden, her yaştan yüzlerce insan. Server Hoca kitabı imzalarken heplarıyla konuşuyor. Birçoğunu tanıyor. Birçoğu da onu. Bir gence soruyor: 'Öğrencim misiniz?' diye. Aldığı yanıt hepimizi duygulandırıyor. 'Kayıtlı öğrenciniz değilim ama vatandaş olarak öğrencinizim...' Kimyager olan okuruyla söyleşisini sürdürür. 'Bu alanlarda bazen simyacılar da vardır. Marks da bunlarla, devrim simyacılarıyla alay eder. Bakını altına çevirmeye çalışırlar onlar.'

Server Tanilli, kendisini tekerlekli sandalyeye bağımlı hale getiren saldırından üç yıl sonra ilk kez okurlarının, öğrencilerinin ve halkın karşısındaki kitaplarını imzalıyor. Küçük kitabı, şimdidek böylesine anlamlı, böylesine duygulandırıcı ve insanı böylesi yürekleniren bir imza gününe tanık olmuş değil. İlgi, yalnızca tekerlekli sandalyesinde oturan bilim adıma değil. İlgi, kitlelein bir davaya, bir mirasa sahip çıkma kararlığının bir göstergesi.

Server Hocaya okurları arasındaki ilişki yalnızca kitap alışverişi değil, duyuğu, yürek ve inanç alışverişi. Hocanın okurlarıyla sürdürdüğü diyalog umutsuzluk ve karamsarlık duyanları utandıracak denli anlamlı.

28 yıl öğretmenlik yapmış bir bayan emekli, 'Yiğitçe direnişinize hayranım, yüreğiniz aslan gibi,' deince, Server Hoca, 'Gerçekten yüreğim aslar gibi, fiziksel olarak aslan gibiym diyemeceğim ama iyiyim,' diye karşılık veriyor. Bir başka okurun, 'Sizi böyle dinamik görmek bizi umutlandırıyor,' sözünü ise, 'Yalnız değiliz ki,' biçiminde tamamıyor...

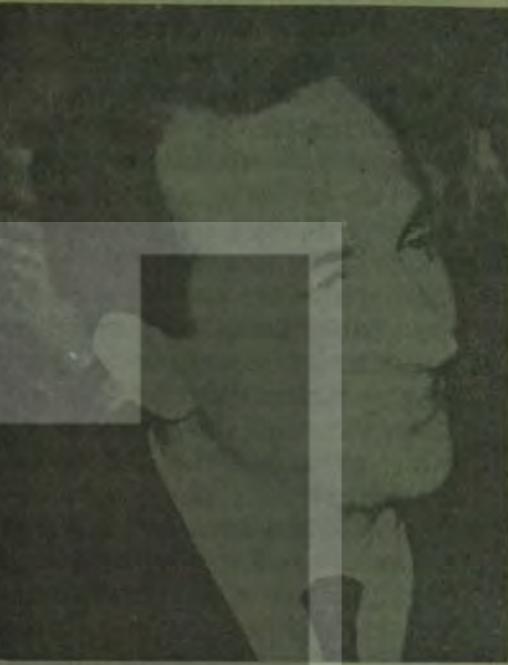
Gelenlerin gözleri pırıldıyor. Heyecan, kararlılık ve birlilik dünences. Server Tanilli'nin kişiliğinde simgeleşiyor. Tanilli Hocanın kişiliğinde, genç, yaşlı herkes bir düşünce uyumu içinde. Sanki hoca herkesin aynı frekansta buluşmasını sağlayan bir çekim alanı oluşturuyor. Gözlerden, duyulan heyecandan bunu kolayca anlamak olası.

Bir okuruna takılıyor: 'Kitaplarını sahip olun. Anatole France'in bir sözü vardır, kitaplarınızı başkalarına vermeyin, çünkü ben kütüphanem başkalarından aldığım kitapları yaptım.'

Bir mimar kari-kocaya ise şunları söylüyor: 'İstanbul'u mimarlar değil, çapakul kapitalizm mahvetti. Kapitalizmin insana saygısı olmadığı gibi doğaya da saygısı yoktur. Kentleri yaşanır hale getirmek bir sistem sorundur, ama mimarlara da büyük sorumluluk düşmektedir.'

Ve günün en ilginç okuru elinde kitabı hocanın karşısına geliyor. Soyadı Ekmekçi olduğu için hocanın dikkatini çekiyor. 'Mustafa Ekmekçi ile bir akrabalığı var mı?' diye soruyor. 'Yalnızca okur akrabası,' diye yanıtıyor genç adam ve arkasından ekliyor: 'Sizinle de kan akrabam var.' Bu söz üzerine hoca daha da ilgilendi. Genç anlatıyor: '7 Nisan 1978 akşamı Haydarpaşa Numune Hastanesinde nöbetçi asistandım. Sizi ilk kez o gece tanıdım. Size ilk tıbbi yardım yapan benim ve o gece size kinda verdim. Kan akrabamız oradan geliyor...' Server Hoca bu sözlerden çok duygulanıyor, hepimiz duygulanıyoruz. Ama başka okurlar geliyor, sei gibi, bitmez tükenmez bir ilgi çemberi daralıyor. Hoca sıkılık ara bellî etmiyor. Herkesle ayrı ayrı konuşmak mutlu ediyor onu. Bunun için insanüstü bir caba harcıyor. Tekerlekli sandalyesinde üç saatten fazla oturmaması gereklidir o gün beş saat kahyor.

İmza gününe birçok yazar dostu da geliyor bu arada. Can Yücel, Refik Duibaş, Emil Galip Sandalci, Vedat Türkali, Adalet Ağaoğlu, Oktay Arayıcı, Yaşar Kemal bunlardan birkaçı. Can Yücel bir ara hocanın yanında bana dönüp alçak sesle, 'Bu da bizim gazımız, ona sahip çıkmak zorundayız hepimiz', diyor. Da-ha sonra, yalnız kaldığımızda Can Yücel'in bu sözünü Tanilli'ye iletiriyor. 'Bu aşamada gazi olabilirim, ama bu kavgada, bu davada ben ancak bir erim ve bana düşen görevi yerine getirmeye çalışıyorum' diye yanlıyor. Bu sözler, görkemli bir alçakgönüllülüğü ve anıtlanın bir özverisi yansıtıyor... İnsanlık ve 'uygarlık' kavgasının bu yürekli, umut ve inanç yüklü 'Gazi'si daha da büyüterek selamlıyor...

Yaşadığı çağı ve toplumu kavrayan bir bilim adamı

CAVİT ERGINSOY

HALUK TOSUN

Yirminci yılında gerek doğa bilimlerinde ve matematikte, gerekse teknolojide çok büyük gelişmeler oldu. Bunlar, kapitalist ya da sosyalist, ileri bilim ve teknoloji düzeyine erişmiş ülkelerde gerçekleşti. Biz, ülkemizde, bu gelişmelerin yalnızca seyircisi olmadıysak da, etkin öğeleri de olmadık. Yine de doğa bilimleri ve teknolojinin bizim dışımızdaki gelişimine bizim bilim adalarımızın katkısı olmadı da değil. Özellikle Cumhuriyetten bu yana ülkemiz bilim adalarının, sayıları çok olmasa da, evrensel bilim ortamında yer aldıkları görülür. Bu bilim adalarımızın bir kısmı çeşitli

li nedenlerle Batı'da, bilimsel-teknolojik gelişmenin önemli merkezlerine yerlestiler. Önemli bir bölüm ise hem bu merkezlerle bağlarını sürdürilecek bilimsel düzeylerini korurken, hem de ülkemizde bir bilimsel araştırma havasının yerleşmesi ve giderek bilim ve teknoloji üretebilmemiz için çalışılar. Bu ikinci grup bilim adalarımız daha çok bilimsel araştırma için gerekli özneleri oluşturular. Bunu, eğitim yöntemlerine getirdikleri yenilikler, kurdukları laboratuvarlar, yöneticileri tezlerle sağladılar. En çok da üstün bilimsel ve insan kişiliklerinin genç öğrencileri üzerindeki parlak

örneğiyle. Bugün ülkemizdeki bilimsel araştırma ortamının yirmi otuz yıl öncekiyle karşılaşırılamaz gelişkinliğinin altında bu bilim adamlarımızın oluşturduğu birikimin rolü büyuktur. Mustafa İnan, Cahit Arf, Ratip Berker, Feza Gürsey, Erdal İnönü, Cavit Erginsoy, Tark Özker, Mustafa Parlar gibi isimler ülkemizde doğa bilimi ve teknoloji üretme çabalarıyla ayrılmaz biçimde bağlıdır. Binlerce doğa bilimcisinin, öğretmenin, mühendisin yetişmesinde emeği geçen bu insanları tanımak, aramızda olmayanları hatırlamak, yalnızca değerli bir mirasa sahip çıkmak olmayacağı, onların geleceğini sürdürerek bilime sevdalı genç beyinler için itici bir güç de sağlayabilecektir.

Bu yazida ondört yıl önce yitirdiğimiz, adı çok dar bir çevrenin dışında bütünüyle unutulmuş olan bir bilim adamımızı, 1967 yılı Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)'nın bilim ödülleri sahibi Prof. Dr. Cavit Erginsoy'u, yerimizin olanak verdiği ölçüde tanıtabağız. Cavit Erginsoy'u onu hiç tanımadığım birisinin anlatması zor. Ama onu eksikleri olan bir yazıyla da olsa unutmadam daha doğru olur sanıyorum.

Cavit Erginsoy üstün bilim adamı kişiliği ve derin yurtseverliği yanında, dünyasını, insanlığın yüzüller boyu işleye işleye bugüne getirdiği evrensel kültüre, sanata, özellikle de edebiyata olan ilgisile, çeşitli toplumsal yapılara ve yaşam biçimlerine olan meraklıyla, çoğu bilim adamlarında görülen ve hatta öyle olması da gerekir diye benimsenen bir darlığın, şüglüğün ötesinde kurmuş, zenginleştirmiş aydın bir insan. 1950'lerin başında Ankara'da kurulan Helikon Derneği'nde, kendine özgü sesile şiirler, oyollar okuyan, şarkilar söyleyen, edebiyat ve müzik eleştirileri yapan Cavit Erginsoy'u çok az kişi, 11 Kasım 1967'de bilim ödülünü aldığı toplantıda su konuşmayı yapacak geleceğin parlak bilim adamı olarak tanıyor.

"Temel bilim ve araştırmanın memleketimiz için bir lüks olduğu doğru değildir. Endüstriyel yoluyla gelişmeye karar vermiş isek, bunun dayandığı teknik bilgi ile lebet dışarıdan 'anahtar teslimi'. alabileceğimizi sanmamalıyız. Teknolojinin bir ülkenin kendi bünyesinde yerleşmesi, o topluma mal ol-

ması ne ile mümkündür? Bunu bilim ve araştırma ortamını yaratmadan başarısız bir ülke tanıyor musunuz?

Çok geriye veya çok uzağa gitmeye lüzum yok: 50 yıldaki teknolojik gelişmesi bütün dünyayı hayrete düşüren Sovyetler Birliği'nde, 1918 Nisan'ında yani ihtilalden beş ay sonra, Lenin, bilimsel ve teknik çalışmalar için bir plan taslağını kaleme alıyordu. Bu bir politik renk veya ideolojik doktrin icabı değildi. İlmin bir burjuva safsatası olduğu pekala o zaman da iddia edilebilirdi. Bu sadece ekonomik gelişmenin ve üretimin, bilimle, araştırmaya gayet sıkı bağlarını çok iyi anlayan bir liderin davranışıdır.

Ulkemizde endüstri ve teknolojinin geleniği çok kısıdadır. Bilimin geleniği ise, daha yeni oluşum halindedir. Onun içindir ki bugün: "Fakir bir millete bilim adamı lazım mıdır?"; onun içindir ki bugün: "Bilimsel araştırmaya az gelişmiş memleketler niçin yatırım yapısın? Bunu başkaları, bizden çok daha iyi yapmıyor mu?" gibi sorular tartışılabiliyor. Bu soruların tartışılması, belki bugün tabii ve gereklidir. Fakat bu ilkel soruları artık cevaplandırmış, bunların ötesine geçmemiz zamanı gelmiştir. Önümüzde iki sık var:

— Yannın, her nasılsa çıkacak tek tük Türk Bilim Adamını, aynı soruları tartışmaya mahkum etmek,

— Yahut da, çocukluktan beri gördüğü destek ve teşvikle tabii zekaları ve kabiliyetleri değerlenen Türk gençlerinin, toplumlarına hizmet eden umutlu ve inançlı insanların gönü'l rahatlığıyla yarının üniversitelerinde, araştırma merkezlerinde, laboratuvar ve -evet fabrikalarında- çalışmaları için gerekli ortamı bugünden hazırlamak.

Bu iş bir yılın, beş yılın, on yılın
isi değildir. Fakat, yanna inanıyorsak,
Türk toplumunu bugünkü zo-
runlukların ötesinde görebiliyorsak,
daha dün aziz hatırlasını andığımız
ve "Hayatta en hakiki mürşit ilim-
dir, fendir; ilim ve fennin dışında
bir mürşit aramak gaflettir, cehalet-
tir, dalálettir" diyen Büyük Adamin
sezisini hakikaten değerlendirebili-
yorsak bu ikinci şikki seçmeye
mechuruz."

Yukarıdaki satırlar Cavit Erginsoy'un yaşadığımız çağın ne denli derinden bilincinde olduğunu ve ülkemizin özellikleriyle evrensel toplumsal deneyim arasındaki bağların

nemini cesur bir ifadenin örgüsü
çinde nasıl kavramış bulunduğu
österiyor.

Cavit Erginsoy 20 Mayıs 1924'te
oğu. Bilim ödülü alşının üzerinden
en daha bir ay bile geçmeden 6
ralık 1967'de ani bir kalp kriziyle
aşama veda etti. Yaşadığı süreye,
3 yıla, çok şey sığdırdı. Mühendis,
ilim idarecisi, kültür adamı ve fi-

kçi olan yanlarıyla hem toplumu-
a, hem de insanlığa hizmet etti.
şamı bir yandan ABD ve Avrupa'
n önemli bilim ve araştırma mer-
ezlerinde yaptığı çalışmalar ve
luslararası bilimsel toplantılarında
öneticilikle, öte yandan ülkesinin
ereksinim duyduğu öğretim ve
raştırma kurumlarının kuruluşları-

gerçekleştirme ve çeşitli teknik projelerin yürüttüçülüğüyle dopdolu geçti. Kuramsal fizik asıl merakı oluğu halde, yıllarca Sarıyar Barajı projesinde, Etibank'da, Atom Enerji Komisyonu'nda çalışması, İTÜ ve ODTÜ'de dersler vermesi ülkesinin bilim ve teknoloji alanındaki erkeklerini yakından tanımmasını sağlamıştı. Bu tanışıklık onu ülkemizin teknolojik sorunlarının çözümü üzerinde hem bir bilim adamı hem de teknik bir uzman olarak çalışmaya yöneltiyordu. Mühendislik ve bilim adamlığı arasında gidiş-geslerle edindiği deneyim ile Cavit Erginsoy temel bilim, uygulamalı bilim ve teknoloji arasındaki ilişkisi çok iyi bilen bir uzman olmuştu.

Orta ve lise öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde bitirdikten sonra, İngiltere'de, Londra Üniversitesi'nden elektrik mühendisliği diplomasını alan Cavit Erginsoy daha sonra fizikte doktora yaptı. Bugün endüstriyin hemen her dalında devrimci bir atlama sonunda yerleşen transisörler ve tümleşik devrelerin temeli oluştururan yarı iletkenler üzerine em kuramsal hem de deneysel yanları olan doktora çalışmasında üstün bir başarı gösterdi. Kuantum Mekaniği gibi çetin bir fizik kuramınıendi kendine öğreniyor, ögrendik-riyle yepyeni sonuçlara ulaşan bir fizik araştırması yapıyor ve klasik (atı Hal Fiziği Kitaplarına kendi diyla anılan formülle giriyyordu.

Türkiye'ye döndükten sonra Cavit Hoca ülkemizin enerji sorunuyla gilenmeye başladı. Nükleer enerji, Dünya savaşından sonra tüm dünya büyük bir ilgi çekiyordu. Cavit Erginsoy reaktör fizигine merak sar-

. Çekmece Nükleer Araştırma Merkezi'nin kuruluşunda çalıştı. Bu ada Etibank'ın Atom Enerjisi Üyd Dairesi başkanıydı. Erginsoy'ın reaktörler konusundaki çalışmaları Uluslararası Barış için Atom Kongresi'nde sunduğu rezonans engravallerine ilişkin hesapları içeren makaleleriyle uluslararası bilim ortamında da yankılanıyordu.

1962'de Cavit Erginsoy mühendislik çalışmalarına ara vererek ABD'de Brookhaven Ulusal Araştırma Laboratuvarı'na gitti. Burada instalörlerde nötron ya da X-ışınla bombardımanından oluşan işime sarı üzerinde araştırmalar yaparak, ünlü fizikçilerle birlikte önemli bilimsel yayınlar yaptı.

1963-1964 yıllarında ABD ve İngiltere'de yeni ortaya çıkarılan bir tür olayın tam açıklanmasını ve en sağlam kuramın oluşturulması yarısında Cavit Hoca dünyada ilk göğüsleyen bilim adamı olarak bu kez adını Kristal Fiziği kılınçlarına yazdırıyordu. Bu olay kristallerde Kanallaşma adıyla bilinir. Bu buluşu, Cavit Erginsoy'una çapında üne kavuşturdu. Çeşitli Avrupa ve Asya ülkelerinden konudaki bilimsel toplantıları yönetmek ve çalışmalarını anlatmak için davetler alıyordu. Cavit Hoca uluslararası bilim çevrelerinin tanımlanmış kişisiydi artık. Ama onun üzerinde yatan Anadolu toprağıydı. TÜBİTAK'dı. ODTÜ idi. Çekoslovakya'dı. Birleşik Krallık'tı. No. İngiltere'di.

ce ydi. Öğrencileriydi. Ne İngiltere'nin döneminin en önemli Katı Fizikçisi Sir Neville Mott'un doktora Tez jürisine girmek için Cambridge'den kalkıp Londra'ya almıştı ve söylediği övücü sözler, nobel ödüllü fizikçi I. I. Rabi'nin verdiği en yetenekli ve yetkin bilim idarecisi diye Cavit Erginsoy'u istemesi, onda bir büyülü havayı yaratıyordu. Aklında ve gönlündeki ülkesi vardı. 1967 yılı başında DTÜ'ye geldiği gün "insan burda istemez heyecanlanıyor. Bu geniş ufuk, bu binalar... Burayı isterim, en üstün bir bilim merkezi haline getirebiliriz, ne duruyoruz?" diyordu. Durmayacaktı Cavit Hoca. Çok şey yapacaktı. Öğrencilerine de yemeğinde "sizleri temel bilime heveslendirmek için, ne lazımsa söyleyin bana, onu yapacağım" dediği günün akşamında yaşamı noktaladı. Yaptıklarından belki de da çoğu yapacakken ölüme yenildi.

Cavit Erginsoy'u lise yıllarından
ibaren tanıyan ve en yakın arkadaşı
ibaren tanıyan ve en yakın arkadaşlarından birisi olan ünlü fizikçi
Muz Feza Gürsey, TÜBİTAK'ın ayakta
kalan dergisi Bilim ve Teknik'in Ocak
1969 tarihli, 15. sayısında çıkan yazısında,
Cavit Hoca'nın kişiliğindeki
şenkliliği ve kendi ulusal kültürü ile
şanlılığın evrensel kültür mirası aracılığı
ndaki bütünlüğü kavrayan yanınızda
akınız nasıl dile getiriyor:

"... Böyle bir teknik idareciliğe bisim diplomathlığı hayatı Cavit'in yeten geniş olan kültürüne hedutsuzluğa elişme imkanları verdi. ... Viyana'da evresinde İngilizce, Fransızca ve Almancaya tam hakimiyet kurmuş, hem Türk edebiyatına hem de dünya edebiyatına derinliğine nüfuz etmişti. Çok seyahat ettiği bu devrede dünya toplumlarının düzenleri ve anıtları hakkında bilgi edinmişti. Cavit Erginsoy'u bu senelerde tanıtan birçok insan onun mühendis, bilim adamı olduğunu unutuyorlar, olsa da 20. asırın ideal bir kültür sembolünü görüyorlardı.

Cavit'in şahsiyeti, işi ve dikili tabir araya getirilirse kısa fakat doğmamının mükemmel bir yapısı çiziyor ortaya. Bu yapının ana prensi olarak insanlığın çeşitli faaliyetleri arasında köprüler kurmak gerektiğini görüyorum. Hususi hayatın aile hayatına büyük kıymet veren Cavit, dostları ile, toplum ile aynı precede ilgilendiği için aile hayatı ve sosyal hayat arasında bir köprü kurmayı bilmişti. Türk toplumunun geniş manada ailesi idi ve Cavit derin manada vatansever birindi. Fakat insanlığı da aynı derecede bağınydı. Onun hayatı; kültürü, i ve eserleri bakımından Türklik ve dünya vatandaşlığı arasında bir köprü sayılabilir. Esas mesleği bilim ve teknoloji idi. Fakat kişiliğini bu iki taraflı faaliyete sığdırımadı. İngiliz yazarı C.P. Snow'un iki kültür tababında çizdiği ideali gerçekleştiren bilim ve teknolojinin rasyonallığı ile sanat ve edebiyatın hümanist kültürü arasında pek çok

öprüler yarattı. Hatta Amerika'dan
yönlümadan gösterdiği faaliyetlerden
eri Fransız yazarı Andre Maurois'yu
modern bilimin bir kaleesi olan
Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'nı
Bilim ve Sanat ilişkileri hakkında
bir konferans serisi vermeye davet
mek olmuştu. Maurois ve Ergin-
y'un birbiri arkasından vefat et-
teleri bu ilginç projeyi suya düşür-
dü. "Feza Gürsey'in Cavit Hoca üzeri
ne yazdıklarını belki de onun üzeri

yazılan tek anma, tanıma ve değerlendirme yazıları. Ben, TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü elinden aldığı zamanın Bilim Kurulu Başkanı Ord. Prof. Dr. Cahit Arf'a Cavit Erginsoy'u sordum. Sayın Arf, Erginsoy'u ilk kez 1950'lerde askerliği sırasında, İstanbul Üniversitesi'nde yapılan fizik seminerlerinde tanımış. Sorduğu can alıcı sorular, konuşmasındaki açık ve berrak anlatım ve çarpıcı dinamizmiyle, Cavit Hoca bu tür so-

dinamizmiyle. Cavit Hoca bu tür seminerlerde sık görülen durgun havayı canlandıran atılımlarıyla hemen herkesi etkilemiş. Cahit Arf Erginsoy'u ikinci kez Çekmece Nükleer Araştırma Merkezi'nin kuruluşu çalışmaları sırasında görmüş. Cavit Erginsoy Atom Enerjisi Komisyonu'nda çalıştığı Viyana'dan yeni dönümüş. Cahit Arf bu dönemi anlatırken, reaktörler konusunda kısa sürede edindiği yetkin uzman kişiliğiyle Erginsoy'a duyduğu hayranlığı dile getirdi. Daha sonra iki değerli bilim adamımız 1967'de ODTÜ'de karşılaştılar. TÜBİTAK Bilim Kurulu'ndaki iş arkadaşlıklarının devam ettiği

lu ndaki iş arkadaşlıkları da bu dö-
neme rastlamış. Cavit Erginsoy'u
ODTÜ Fen ve Edebiyat Fakültesi
Dekan Vekilliği sırasında da yakını-
dan tanıyan Cahit Arf, ondaki plan-
lı çalışma alışkanlığını, pek çok işi
birarada yürütme yeteneğini, sınırlı
iyi niyetli ama kararlı insan kişili-
liğini vurguluyor. Bilim Kurulu baş-
kanlığı sıresi dolmak üzereyken
kendisinden bu görevde devam etme-
si istendiğinde, Cahit Arf üç kişiye
danışma ihtiyacı duyuyor. Bunlar
Feza Gürsey, Erdal İnönü ve Cavit
Erginsoy'dur. Bu konuyu konuş-
mak için değerli bilim adamlarımız
6 Aralık 1967 günü Erdal İnönü'nün
evinde bir akşam yemeğinde bir
araya geliyorlar. Cavit Hoca'nın ya-
şamı, o gece, yemek sırasında ani
bir kalp kriziyle son buluyor. Cahit
Arf TÜBİTAK Bilim Kurulu'nun
kendi önerisiyle, Cavit Erginsoy'un
yaşamını romanlaşturma kararı aldi-
ğını ama o gün bugündür bunu ger-
çekleştirmenin mümkün olmadığını
söylüyor.

Cavit Erginsoy'un son derece renkli sanatçı ve insan kişiliğini, Feza Gürsey'in yazdıklarının ötesinde bir kez de onu İngiltere yıllarından tanıyan ve kurucusu olduğu Helikon Derneği'nde bir arada bulunduğu yakın arkadaşı Bülent Ecevit'ten anlatmasını rica ettim. Sayın Ecevit, Erginsqy'un Helikon Derneği'nin aktif üyelerinden birisi olduğunu söyledi. Onun edebiyat, müzik

ve resim alanında çok zevkli bir sanat otoritesi olduğunu vurguladı. 1951-52 yıllarında Ankara'da kurulan Helikon Derneği kapandıktan sonra kendi adıyla anılan orkestrası, resim kursları, çok sesli müzik çalışmaları şiir ve edebiyat tartışmalarıyla çağdaş sanat akımlarını ülkemizde tanıtmak çabasını sürdürdü, dar olanaklarla da olsa zengin bir kültür etkinliği yaratan bir kuruluştu. Bülent Ecevit, Erginsoy'un uluslararası bilim çevrelerindeki yetkin kişiliğini bilen bir insan olarak onun aynı zamanda sanatta da böylesine derin bir bilgiye ve zevke sahip olmasını hayranlıkla karşıladığı söylüyor. Cavit Hoca'nın sayın eşi Ülker Erginsoy'un 'maddenin sanatta kullanımı' konulu bir doktora tezi yapan sanatçı bir kişi olduğunu da Bülent Ecevit'ten öğreniyoruz. Ecevit, Cavit Hoca'nın politika ve toplum sorunlarına olan derin ilgisi ve bilgisile de çağının gerçekliklerini kavramış kişiliğine dikkat çekiyor. Bilim idareciliği yıllarda birçok Asya-Avrupa ülkesini gezmesi çeşitli ekonomik-toplumsal yapılar üzerinde düşünmesini sağlıyor. Cavit Erginsoy'un

Bu yazıyı bitirirken sözü saygınlığı sayın Bülent Ecevit'e bırakıyorum.

"Cavit Erginsoy kendi uzmanlık dalında bütün dünyaya üstün yeteneğini kabul ettiren bir bilim adamı olduğu kadar, çok yönlü, aydın kişiliğiyle de insanı etkilerdi. Gerek edebiyat, gerek müziği ve resim alanında insanı şaşırtacak kadar geniş bilgisi ve çok incelmiş bir zevki vardı. Ayrıca sosyal ve siyasal gelişmeleri yakından izler ve çağdaş bir yaklaşımla, objektif biçimde değerlendirirdi. Bir insanın bütün zamanını ve düşünsel ilgisini alabilecek bir alanda böylesine uzmanlaşan bir kimseyi fildiği kulesine kapanmış bir bilim adamı olması ve kendi uzmanlık dalı dışındaki bilgi ve ilgisinin dar veya yüzeysel olması beklenenbilir. Oysa Cavit Erginsoy, tam tersine, bir rönesans çağının aydın gibi bilimde olduğu kadar hümanist kültürde de, sanatta da herşeyi derinliğine kavrayabilen bir insandı. Tabii, Cavit Erginsoy'un bilim alanında yaptığı çalışmalarını ben değerlendiremem. Fakat içimde şu inanç var ki, Cavit Erginsoy'un bilim alanında gösterdiği yaratıcılık belki geniş ölçüde sanat ve edebiyata ilgisinden de kaynaklanmaktadır. Bütün bunların dışında Cavit Erginsoy çok iyi yürekli, uygar ve tutarlı bir insandır."

Orhan Kemal'in 1951 Öyküleri

KEMAL SÜLKÖR

CAĞDAŞ öykü ve roman dallarında olduğu kadar, piyes ve senaryo alanında da yapıtlarıyla ününü pekiştiren Orhan Kemal'in öyküleri ilk 1940 yılında gazete ve dergilerinde yer aldı. Birgün Nazım "Bu çocuğun paraya gereksinimi var, buna yazı ücreti de sağlamaya bak" demişti. Biliyordum ki, arkadaşların yayınladıkları yazın dergileri yazı ücreti ödemeyecek kadar küçük sermaye ile çalışıyordu. Arkadaşlar üstelik dergilerin her işiyle geceli gündüzler uğraştıkları halde para almak bir yana, cep harçlıklarını da dergileri için harcıyorlardı. Böyle iken Orhan Kemal'e öyküleri için para ödemeleri olanak dışıydı.

Gazetelerde tanınmamış bir yazarın öyküsünü yayınlamak da çok

güçtü ve hele hapisteki bir yazara para ödemelerini önermek, öyküyü yayinallyatmamak sonucunu verebilirdi. Bu yüzden benim Kemal adıma bir Orhan ekleyerek öykülere geçici bir sahiplik yapıp çalışmakta olduğum İkdam gazetesinde veya Son Telgraf'ta yayinallyarak yazı ücretini bordroya imza atarak alıp Bursa'ya göndermek veya götürmek olasıydı. İşte bu düşüncenin ürünü olarak Mehmet Raşid Öğütü'nün yazın dünyasındaki adı giderek Orhan Kemal oluyordu. İkdam gazetesinde yayınlanan Güllü öyküsüyle başlayan Orhan Kemal dönemi, aynı gazetedede Asma Çubuğu ve Babalık'la sürerken bendeki başka öykülerini Yürüyüş'e Orhan Kemal adını koyarak verince Ömer Faruk Toprak, Orhan Raşit'i niçin Orhan Kemal

yaptığımı sormuş, nedenini anlatmıştım. Ama rahmetli arkadaşım bunu unutarak sonradan Raşit'e bu adı Yürüyüş'ülerin koyduğunu yanlış olarak yazıvermişti. Ve Orhan Kemal ilk yazı ücretini İkdam'dan kazandıktan, bu adı kendisi de Nazım da begendikten sonra artık Orhan Kemal 1949'da Baba Evi romanına, Ekmek Kavgası öykü kitabı'na imzasını atmanın unutulmaz sevincini tattı. 1950'de Avare Yıllar romanındaki gelişimini sağladığı halde, 1950'de başka bir takma adla öyküler yazmak zorunda kaldı. Bu ad Rüştü Ceyhan'dı.

Mehmet Raşid Öğütü 1914'te Ceyhan'da doğmuştu. Bu açıdan "Ceyhan" ona soyadı olabilirdi. Birçok yazar doğumyerini soyadı olarak almıştı, bunda bir güçlük yoktu. Kitaplarıyla da yazarlıktaki "rüştünü" saptamıştı. Öyle ise yeni bir takma ad olarak Rüştü Ceyhan'da karar kılınmıştı ve öyle oldu. Nittekim Orhan Kemal'in en önemli yapıtlarından "Bereketli Topraklar Üzerinde", ilk kez İşçi Hakkı adlı "haftalık siyasi müstakil gazete"de (çıkışı: 5 Temmuz 1951) şu başlık ve şu imzıyla yer aldı; (15 Kasım 1951): Büyük Hikaye -Bereketli Topraklar Üzerinde Yaşıyoruz.. Yazan: Rüştü Ceyhan.

Öykünün ilk bölümünün başlığı şöyleydi: Üç Arkadaş İş Bulmak İçin Köyden Yola Koyuldular. Dizi söyle başladı:

"Orta Anadolu'nun seksen hanilik köylerinden biri olan Çiplak Köyünün bir kısım erkeği, o yıl da çalışmaya muhtelif istikametlere dağıldılar."

Bu önemli roman 1954'te kitap halinde yayınlandı, sonra genişletilmiş baskısı 1964'te okurlara sunuldu.

İşçi Hakkı adlı haftalık gazeteyi İkdam-Gece Postası ve Son Telgraf gazetelerinde operatör olarak teknik bölüm yöneten ve dizgide çalışan arkadaşım Mehmet Emin Kanlıtürk'le beraber çıktı. Çok yazısını ben hazırlıyorum, kimine adı-

mi koymuyor, kimisine Cahit Umut, Şimşek, Tarihçi takma adları veriyordum. Orhan Kemal de, bu çalışmalarına hem katkıda bulunmak, hem de satıştan hakkı olan payı alabilmek için bu girişimimizi Rüştü Ceyhan adıyla desteklemeyi uygun görmüştü. Haftalık gazetemiz ilk yedi sayısı ile geniş bir işçi okuru kazanmıştır. Bu nedenle 8. sayıda basıını düz makineden rotatif'e çevirmiştik. Rüştü Ceyhan'a öyküsü başına 15 lira, Bereketli Topraklar tefrikasına da (tam sayfa yayınlıyoruz) 25 lira ödüyorduk. 30.000 kadar satan gazetemiz o yıl önemli sayılan kâr bırakıyordu.

Orhan Kemal, İşçi Hakkı'na ilk öykü olarak Harman Sonunda'yı verdi ve 5 Temmuz 1951'de İşçi Hakkı'nın ilk sayısında 3. sayfada yer aldı. Öykü, bir iş kazasını olanca canlılığıyla anlatıyordu. Gecenin birbirbüğünde işe kaldırılan ırgatlardan Pehlivan Ali batoz'da ilk kez çalıştırılacaktı. Çalıştı da. Ama işveren Küçük Ağa, az sürede çok iş alınsın diye:

"Devir, devir, devir!!" diye kumanda etti. Elinizi çabuk tutun! Bitmeli bu hafta bu harmanlar!" demişti. Ve Küçük Ağa:

"Ha babam kardaşlarım, diyor du, devirin ha, devirin!"

"Tam bu sırada Ali kavradığı demeti elinden kaçırdı, tekrar almaya kalmadı, ikinci demet aşağıdan geldi, kuvvetle çarptı, muvazenesini bozdu. Arkadan üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı demetler... Pehlivan Ali bir an içinde demetlerin gerisinde görünmez olmuştu ki, korkunç bir çığlık bütün sesleri bir an boğdu ve batoz kuvvetli bir çatırıyla sarıldı. Ortalıkta şaşkınlık... Desteciler durdular... Pehlivan Ali'nin tozlu, iri gövdesi öne devrilmiş, patozun ağızına kapanmıştı."

Bu iş kazası sonunda Küçük Ağa, daha cançekisen Pehlivan Ali'yi otomobiline koyup hastaneye götürmeyi reddetmiş ve "Pehlivan Ali'nin üstüne ırgatbaşı'nın iplik çulu" atmışlardı.

"Oh maşallah, oh maşallah... Allah vi dão kuvvet" (Oh maşallah, maşallah, Allah kuvvet versin).

Rüştü Ceyhan'ın bir başka işçi öyküsünün adı "Dokumacı İslâm" (26 Temmuz 1951): İki işçinin şakalaşmasını ve birisinin, ötekisinin kızkardeşini almak isteyişinin öyküsünü anlatır. İslâm kardeş sevgisinin sıcak havasını veriyordu. Kızkardeşinin peşini bırakmayan öteki işçi çocuklara karşı ağabey olarak görev yapmak isteyen İslâm, Camgöz Sadık'ın sataşmasını önlemek istiyor ve kızkardeşinin işten çıkışını bekliyordu. Bu ortamı gerçekçi bir yaklaşımla Rüştü Ceyhan şöyle yazıyordu:

("Camgöz:

— Ulan, dedi, eninde de sonunda da kızkardeşin benim!

İslâm öfkeyle baktı, sövdü. Şu anda tabancası olsayı Camgöz'ü çekip vurabilirdi.

Camgöz, kendi gibi aylak arkadaşlarıyla yol boyunca çekip gitti. İslâm arkalarından nefretle tükürdü ve kızkardeşinin şu sıra çıkmamasını temenni etti. Hırsından her yanı titriyordu. Birdenbire babasını hatırladı. Kaç, kaç sefer söylemişti: "Baba, alalım şu kızı fabrikadan! Bu kızın yüzünden başım belaya gitrecek... Alalım şunu..." demişti. Lakinbabası: "Benim kızım eğer benim kanımı taşıyorsa fena yola sapmaz. Bizim soyumuzda fena çıkmazı. Soy azmaz!"

Halbuki dokumacı Isa da: "Bu devirde anamdan bile şüphelenirim!" demişti; devirler azdı, soy, sop, kan, man hepisi boş!"

Bununla beraber İslâm, kötüüm babasına hak vermiyor da degildi. Çünkü kız fabrikadan alınırsa, evin geçim yükü bütün ağırlığıyla kendisinin omuzlarına binecek, kendisinin kazancıyla da ev, imkanı yok geçinemeyecekti.")

Öyküde fabrikadan çıkan kızkardeşine seslenen İslâm yanıt almıştı. Kız, onbesinde olduğu için ağabeyisinin kendisini küçük bilip beklemesine içermemişti. İslâm da kızkardeşinin yanıt vermeden Hali-

meyle gidişine kızmış, onu saatlerce bekleyişine pişman olmuştu. İçinden şöyle diyordu: "Onu çamura saplanmış görsem bir tekme de benden..." Bu düşündereken Camgöz'ün kızların peşine takılacağını tahmin edince bütün bu duygularдан sıyrılan İslam, elindeki sigarayı atıp hemen kızkardeşinin peşine düşmüştü, şefkat duygularıyla...

Çocuklar nerede doğar? Hep yataktı, hep klinikte, doğumevinde, ya da hastanede doğmazdı ya... Tarlada da doğardı. Rüştü Ceyhan "Tarlada Doğan Çocuk" başlıklı öyküsünde (İşçi Hakkı, 2.8.1951) bir pamuk tarlasında kocası Ferho Özey'in yanında kazma ooven Güllizar'ın çocuk doğurmasını canlı bir gözlemler verir. Okuyalım:

"...Geniş omuzlu iri yarı bir kadın olan Güllizar'ın elmacık kemikleri fırlak, yüzü terden ışıl ışıldı; büyük bir sancının istirabını belirten derin kırışıklıklar içindedi.

Kocasına halsizce bakan Güllizar'ın gözleri çukurlarına korkunç bir şekilde gömülmüşti. Elinden sıyrılan kazması yere düştü. Kocaman karnını avuçlarıyla bastırarak çömeldi, sonra, güneşe yer yer çatlamış kırmızı toprağa diz verdi.

Sancı kadını öyle buruyordu ki... Kuru fakat kuvvetli parmaklarını toprağın çatlığına geçirmiş, sıkıyor, iradesinin üstünde bir gayretle kendini tutmaya çalışıyor, gözlerinin önünde karaltılar uçuşuyordu.

Birden:

"— Hümüh!!" diye inledi.

Gebe kadının sesini, namahreme duyurması çok ayıptı. Ferho Özeyir Kürtçe müthiş bir küfür savurarak, kadının böğrüne kuvvetli bir tekme attı.

Toprağa yüzükoyun kapaklı kadın, kocasının bunu ona bırakmayı yagacı biliyordu.

Sıcak toprağa avuçlarıyla dayanarak ayaga kalkmaya çalıştı.

Fakat Güllizar biliyordu ki, sancı tekrar, hem de daha kuvvetle gelecekti!

Tarlanın dört yüz metre uzağın-

daki kesimbaşına doğru seğırttı.

Karısının arkasından homurdanan Ferho Özeyir ise, Elci'nin yanında dökilmekte olan dokuz yaşındaki yalnızak kızına:

"— Geç ananın yerine!" dedi. Kız zaten bekliyordu. Sapında anasının terli avuçlarının izini taşıyan, boyu kadar kazmayı yerden aldı, sıraya girdi.

Olağan işlerdendi. Hep beraber türkü söylenerek çapa çapalanmaya devam edildi."

Öykünün asıl özgün ve çarpıcı yanı, Güllizar'ın doğumunu bir hendeke yapması ve iri bir köpeğin çocuğun eşini çektiirmesi idi. Oğlan çocuk tarlada kara sineklerin ilgisini çekerek ve köpeğin hekimliğiyle yaşamına kavuşmuştu.

Tarım işçiliğinde, tarım ürünleri ni toplamada kendine özgü yaşam, kendine özgü sömürü ve aldatmacalar vardır. Orhan Kemal bunları en iyi bildiği için öykücülüğüne bu alanda seçkin örnekler verdi. "İşbaşı" adını verdiği öyküsü de bunlardan biriydi (İşçi Hakkı, 9.8. 1951). Bu öyküsünde şunu vurguluyordu:

"Yirmi ikilarındaki bekçi, harman makinasının yanında gerili cibinliğinin içinde uyumakta olan ırgatbaşı'ni uyandırdı.

"Hih!" diye sıçrayan ırgatbaşı bir müddet uykulu uykulu bakındıktan sonra, yatağının altından fosforlu saatini aldı, trahomlu gözlerine iyice yaklaştırdı: Saat, gece yarısından sonra bir buchuğu gösteriyordu.

ırgatbaşı sesli sesli esnedi, gerindi, bir sigara yaktı, cibinliğinin eteklerini toplayıp üstüne attı. Sivrisinekler derhal etrafını almıştı. Sövdü, eliyle kovaladı, tekrar esnedi, yaşaran gözlerini avuçlarıyla silerek birşeyler mırıldandı.

Kırk beş kişilik bir kadroyla çakışması lazımgelen harman makinesinde otuz beş kişiyi günde yirmi dört saat çalıştırıyor, on kişilik farkı cebine atıyordu ama, o da elinde sopa, ırgatların başında durdu

ıçin günde yirmi saat uykusuzluktan haraboluyor, kolay kolay kendini toplayamıyordu."

Tarlalarda çalışan ırgatların yaşamından bir kesit, Hıginç bir olgu bu öyküde canlanırdı. Rüştü Ceyhan'ın gerçekçi anlatımına göre bir başka sömürü de söyleydi:

"Halo Şamdin bütün mevsim, günde yirmi saat çalıştığı, çifte hafiflik aldığı halde, beş kuruşu bulunmaz, hafta sonları hesaplarında çoğu sefer borçlu çıktı. Bu hesaplarda borçlu çıkmayan işçi yoktu ki... Çünkü ırgatbaşı, yeğeni Karamaça Veysel vasıtıyla ırgatlara vereseye esrar, afyon sattırır, çay ve rir, bilhassa kumar oynatır. Kumar oynayıp, çay, esrar içmeyen, afyon atmayan ırgata iş vermezdi.

Halo Şamdin'i en çok ırgatları kumara oturttuğu için sever, aksi olduğundan dolayı da ondan çekinirdi."

Fabrikalarda yürütülen daha çok üretim, daha çok çalışma ve sessizce yeni iş programlarını uygulama, işçiler arasında olumsuz etki yaparsa ne olur? Bir kısmı eski işçilerin işine son verilir, daha çok üretim daha çok kâr programını mühendise kabul ettirip lörneğin Bedot sisteme geçen işyerindeki uygulamanın sorumlusu olan mühendis "suçlu" diye tanıtıltır. Temele, asıl bu programın gerçekleştirilemesini isteyene toz kondurulmaz. Bu anlayışın doğusunu Rüştü Ceyhan "Para Günü" adlı öyküsünde dile getirir (İşçi Hakkı, 16.8.1951). İpligin sık sık kopması yüzünden daha az üretikleri ve akord çalışan işçiler para günü eskisinden daha az ücret alırları için üzülür, hiddetlenirdi, öfkelilerinin Mühendise yüklenmesi ise işten bile sayılmaz, yanlış hedef seçilmesi sonucu polisiye olay çıkarılır. Ve elliinde copları yirmi, otuz, belki daha çok polis, başkaldrısı bastırıldı.

Rüştü Ceyhan bu öyküde işçi mümessilinin de, dokuma şefinin de niteliğini birkaç söyle karakterize eder, ustalığını bir kez daha kanıtlar.

İşçiler arasında da, ustalar ve katipler arasında da ikilik yaratmak, onları birbirine düşürmek nerdeye yazılı olmayan bir işletme yasası. Bunu çok iyi bilen Rüştü Ceyhan "48 No. Mağaza" adlı öyküsünde (23.8.1951) bunu tatlı bir anlatımla ve yerel konuşmalara özen göstererek dile getirir. İşçilerin, alttan alta yakınlarıyla alay etmesi gerektiğini de kısa bir örnekle veren öykücü iki katibin geçimsizliğini şöyle vurgulamıştı:

"Kantarcı Mustafa mağaza kapısı yanındaki sarı toplu kantarın başındaydı. Birbirine geçmiş avurtları, daima çatık, kalın, siyah kaşları, soluk kurşunu kasketi, iri kulaklarıyla ciddi ve öfkeliydi.

Kantara konan her balyayı tartışındıktan sonra:

"— Tamam kaldır!" diye emrediyordu.

İş başdöndürücü bir hal almıştı. Bu başdöndürücü işi mağazının kapısından seyretmeyecek olan çırçır katibi topal Numan efendiye "...Allah sabırlar versin..." Bir buçuk kağıda yenecek nane değil!" diye düşünüyor, boyuna terliyordu. İşini bir an evvel bitirip şu, seyri bile insanı patlatan sıkıcı yerden sıvısmak niyetiyle, Kantarcı Mustafa'nın yanına sokuldu. İki katibin araları hiç iyi gitmezdi, zaman zaman birbirlerinin giyabında atar, tutarlar, ille Kantarcı Mustafa "... işi gücü dalgı, derdi, Ağayı kafese koymuş, bol maaş, her sene iki ay yayla... Yazının ugursuzu!"

Çırçır katibinin kantara doğru geldiğini görünce, suratı fena halde asıldı. Kara kuru yüzü büsbütün sevimsiz bir hal aldı.

Bu, çırçır katibinin gözünden kaçmamıştı.

"... Hamal isteyeceğimi anladı da ondan karardı! diye aklından geçiridi, tabii isteyeceğim. Hamalları babamın içinde kullanacak değilim ya!"

Elini kantarcının omuzuna koydu, dostça olmasına çalıştığı bir ses ve edayla:

"— Mustafa!" dedi.

Beriki mahsustan aldırmadı. Çırçır katibi bozularak içerdili. Ve bu sefer sahiden amirce:

"— Sana söyleyorum be!" diye gürledi.

Beriki:

"— Kör müsün be! dedi, görüyorsun işte, işimiz var!"

Numan efendi sarardı.

"— Ulan, dedi, bu fiyakayı git de karına yap! Zibidi..."

Ve iki katip artık tam çatışma noktasına gelmişti ve Rüştü Ceyhan, olayı bütün psikolojik öğeleriley veriyodu.

Fabrikalarda işveren, ya da onun yakını, bazı kişileri bazlarına karşı kullanmak için onlara birer "mavi boncuk" verir. Kimine "hemşerim" diye güvendiğini söyler, kimine "sen muhacirsın, sakın şeytana ulyuma, beni gör" der, kimisini de acıldığı birinin(!) yanına güya onu kollamak için yardımcı olarak atar, ama hep sorun işyerinde denetimi elde tutmaktadır. Rüştü Ceyhan'ın "Mavi Boncuk" adını verdiği öyküsü bunu işler (İşçi Hakkı, 30.8.1951). Öyküye göre; İşçiler arasında ayrılık tohumları ekilir ve bu, öğle paydosunda bir kısım işçiye etli yemek, bir kısmına yavan ekmek vermekle kendini gösterir. Patoz ırgatlarından bir bölüm de yağ yerine ayranla parlatılmış yarma pilavını yiyenlerden birisinin ağızına taş gelmesi ve nerdeye dışlerinin kırılacak olması özgün bir öyküye dönüsür Rüştü Ceyhan'da... İşte, "Aylı Bir Gecede" başlıklı öykü, ırgatlar arasındaki geçimsizliği ve "sakala göre tarak vuran" bir işçinin yol açtığı harman yanlığını bir iki kalem vuruşu ve konuşma ile çarpıcı bir anlatımla belirtir.

Hamallar arasında, işçiler arasında, ustabaşalar arasında, katipler arasında yaratılan ikilik Rüştü Ceyhan'a hep birbirinden güzel öykülerle konu olmuştur. "Hamal Başı" başlıklı olanı da (İşçi Hakkı, 13.9. 1951) bunlardan birisidir. Kentteki yerli hamallarla, oraya gelen başka kentin hamalları arasındaki konuştuları vurgular. Ve Siverekli hamalların, "yadırğı hamallar" dedikleri başka kentin hamallarının fiyat kırışını nasıl önlediklerini yerel şiveli kısa konuşmalarla anlatır.

Rüştü Ceyhan'ın İşçi Hakkı'nda çıkan iki öyküsü daha var: "Sevinçli Bir Anda" ve "Huriyenin Haftalığı". Birisi bir kente kardeşinin yurtdışından gelmesiyle beliren duyguları ve açıklanan umutları örer. Sonucusu da işinden çıkarılan kocanın yerine karısının işe koşulması ve eşinin kocasına bakmasının acılığını anlatır. Elli lira haftalıkla işe giren kadın on iki buçuk lira alınca...

Orhan Kemal, gerçekten işçi yaşamını hareket halinde edebiyatımıza kazandırmıştır. Çalışkan ve üreten işçilerin yaşamının gizleri, işsizliği, sevgisi, aile yansısı, kıskançlığı, birbirlerini sömürüsü ve bir türlü aralarındaki "işçi" bağıının önemini kavrayamayışlarını öykülerde sergilerken zaman zaman şirsel bir dil kullanmayı bilmıştır Raşit.

İşçi Hakkı'na verdiği öykülerini, romanlarının Kahramanlarından seçilen Orhan Kemal, bazlarını da kitaplarına almamıştır sanızır. Özellikle ilk öykülerinden olan Asma Çubuğu, bir işçi kadının, nikahsız sevgilisinden gebe kalışından sonra çocuğunu düşürmeyi kocakarı öğüdüyle gerçekleştirmesini olaganüstü gerçekçilik ve şirsel anlatımla gözler önüne sermiştir. Sanızır bunu nedense öküititiplarına almamıştır.

Yayınlanmış ama kitaplara alınmamış öykülerle çeşitli anketlere ve söyleşi önerisinde yaptığı konuşmalarla yer verecek bir yapıcık olmazsa, Orhan Kemal 70 yaşına bastığı yıl (1984) okurlara sunulmalıdır, 70 yaş onuruna... İki konuştalarda olduğu kadar, anlatımda, kişiyi gören çizgileriyle ustalığı daha da beliren Orhan Kemal, emeği ile geçinmeye çalışanlara seçtiği sözcüklerle, yaptırdığı konuşmalarla sevgisini, saygıını açıklamayı ve onlar adına umutlarını korumayı bilmıştır.

ZİYA GÖKALP'A NASIL BAKMALI

EMRE KONGAR

Her düşünür, her düşünce sistemi, her ideoloji, belli koşulların ürünüdür. Bir insanı, ya da bir düşünce sistemini doğuran koşulların iki boyutu vardır: Zaman ve mekan. Bir başka deyişle, her büyük devrimci, her büyük düşünür, her önemli din ya da ideoloji, ancak belli zaman ve belli mekan koordinatları çerçevesinde tarihteki yerine oturur, anlam kazanır.

Liderleri, düşünceleri, eylemleri, toplumsal ve tarihsel bağlamları dışında değerlendirmek ve yargılamak, onlara haksızlık etmektir. Bu haksızlık, özellikle kişiler söz konusu olduğu zaman daha da belirgin nitelik kazanır. Çünkü belli bir düşünce, ya da eylem, kendi içinde gelişme çizgisini sürdürebilir. Çağdaşlığını koruyabilir. Fakat, insan ölümlüdür. Öldükten sonra, kendini ve düşüncelerini geliştirmesi, yorumlaması, gerektiğinde düzeltmesi artık olanaksızdır.

MADDE ve DÜŞÜNCE

Düşünce ile madde arasındaki etkileşimin, insanlık tarihi bakımından madde'nin, azgelişmişliğin tarihi bakımından ise düşüncenin öncülüğünde geliştiği açıktır. Bir başka deyişle, tüm insanlık tarihi bakımından, insanlığa en ileri teknoloji ülkeleri öncülük ettiğine göre, bu ül-

kelerde, teknolojik değişme ve gelişmelerin genellikle ideolojik yönelimleri belirlediği bilinen bir gerçekdir. Buna karşılık, geri teknoloji ülkelerinde, ileri teknoloji ülkeler tarafından geliştirilmiş ve denenmiş ideolojilerin daha etkili olduğu ve geri ülkelerin maddi, yani teknolojik gelişmeyi, ideolojik değişmeden beklediği de çağımızın gözlenen gerçeklerinden biridir.

Madde ile düşünce arasındaki etkileşim, genellikle teknolojinin belirleyicilik şemsiyesi altında sürgüne göre, belli teknolojik dönemleri yaşamamış insanların, ne denli büyük ve dahi olurlarsa olsunlar, ileri tam bir berrakkılık ile görebilmeleri çok zordur. İşte, ölümülük, insanı burada da kapanına alır. Tek bir kişiye bağlı olan iüreticilik, o insanın yaşam dönemi ile sınırlanır. Ondan sonra gelişen artı, düşünce ya da eylem "sistemidir". Burada örgüt, toplu çalışma, kuram-uygulama bütünlüğü, sürekli deneyim birimi gibi öğeler işin içine girer.

Bir düşünürün, bir liderin, bir eylemcinin ardından, yıllar, hatta yüzBILLILLER YÖNTEMİ

Bu konuda hiç duraksamadan, böyle bir bakışın iki ayrı eksen içerisinde oluşturulabileceğini söyle-

yebiliriz. Birinci eksen, o kişinin kendi döneminde yaptıkları, söylemekleri, başardıkları, içinde yetiştiği koşullardır. Bir başka deyişle, birinci eksen, "nesnel saptama" eksenidir. İkinci eksen ise, günümüze ya da geleceğe ilişkin olarak o kişinin düşünce ve eyleminden belli ilkeler ve ipuçları çıkarmak arzusu üzerinde oluşur.

Hiç kuşkusuz, bu iki ayrı eksen birbirini önemli ölçüde etkiler. Örneğin, bir insanın, kendi yaşam süresinde neleri yaptığı, günümüze aktarılacak istenen ilkelerini ve yorumunu etkiler. Ya da günümüz için bizlerin sahip olduğu çözüm önerileri, lider saydığımız kişinin eylemine dönüp bakarken, belki tarihsel gerçeği biraz da "istediğimiz gibi" görmemize ya da yorumlamamıza yol açabilir.

Aslında Ziya Gökalp bir eylem lideri olmadığı için, yukarıdaki soruların bir bölümü, ona bakarken söz konusu olmayabilir. Fakat, Gökalp, "ünümüz Türkiye'sinde farklı düşünce sistemlerinin ve değişik siyasal grupların benimsemiş olduğu bir düşünür olarak ilginç bir yere sahiptir. Üzerinde en çok tartışılan Türk düşünürlerinden biridir Gökalp: Kimi zaman "Türk milliyetçiliğinin babası" sayılmış, kimi zaman "faşizmin kuramcısı" olmakla suçlanmış, kimi zaman "toplumbilim kurucusu" olarak yüceltilmiştir.

GÖKALP ve MUSTAFA KEMAL

Siyasal olarak da çok etkendir Gökalp. Uzun zaman İttihat ve Terakki'nin "akıl hocası" rolünde görülmüştür. Daha sonra, Anadolu eylemine katılmış, Mustafa Kemal'in yanında yer almıştır. Fakat, 1920'li yılların başında ölmüş bulunması onun Mustafa Kemal'in tam bir reform programı karşısında neler yazacağı ve düşüneceği konusunu belirsiz bırakır. Bu konuda hem sunu söyleyelim ki, Gökalp, siyasal iktidarın gücünü yaşamış bir düşünür olarak, Anadolu eylemine gönül vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Halk Fırkası Programı olarak yayılmıştı "Dokuz Umde" üzerindeki çalışması, onun, artık yeni

toplumun temellerinin atılması gönüllü olarak çalışacağını göstermektedir.

Bilindiği gibi, "Doğru Yol" adlı broşüründe, Ziya Gökalp, Mustafa Kemal Paşa'nın firma programını, "Hakimiyet-i Milliyeye ve Umdelerin Tasnif, Tahlil ve Tefsiri" adı altında "Siyasi umdeler", "dini umde", "idari umdeler", "adli umdeler", "hukuki umdeler", "mall umdeler", "iktisadi umdeler", "naflaya dair umde", "maarife dair umdeler", "muavenet-i içtimaiyyeye dair umdeler", "siyaset-i içtimaiyyeye dair umde" ve "askeri umdeler" olarak oniki gruba ve otuz sekiz "umdeye" ayırmış. Böylece, Mustafa Kemal Paşa'nın genel olarak "dokuz umde" adı altında toplayıp, bir program olarak sunduğu ilkeleri, gerçek bir parti programına dönüştürme çabasına giriyor.

GÖKALP'İN POZİTİVİZMİ ve MILLİYETÇİLİĞİ

Ziya Gökalp, hiç kuşkusuz, Osmanlı-Türk "Aydınlanma döneminin" bir düşünürür. Dinsel ve geleneksel bir İmparatorluğun yanında, "potivist" düşüncenin öncülüğünü yapmıştır. Hem de "pozitivizmi", uygulanması en zor olan alana, topluma uygulamaya kalkmıştır.

Gökalp, bilimsel yöntem açısından tam bir "deneyseci"dir. Bu özelliği ile, "tüm evrimer" yaklaşımın sürekli bir savunucusu olmuştur. Şimdi bize çok doğal gelen bu yaklaşımın, İslam dogmatizmine bağlı olarak örgütlenmiş bir toplumda ne ifade ettiğini, Genç Osman'ın başına gelenler, okuyucuya yeterince anımsatır sanırı.

Ziya Gökalp'in milliyetçiliği, zaman için büyük bir ilericilikti. Düşünün ki, Türk sözcüğü, insanı aşağılamak için kullanılan bir sıfatı ve İmparatorluk dağıtıp gitmiştir. Yani, hem ortada bir ulus yoktu, hem de ulus öncesi var olan İmparatorluk çökmüştü. Bu durumda, gerek siyasal, gerekse kültürel olarak müthiş bir kimlik bunalımının ortaya çıktığı açıktır.

Mustafa Kemal Atatürk, bir yanandan düşmanla savaşırken, öte yan-

dan yeni bir toplumun, yeni kimliğini oluşturmaya çalışıyordu. İşte Gökalp, ona bu çabasında büyük destek vermiştir.

Gökalp'in milliyetçiliği, ayrımcı, dolayısıyla gerici bir milliyetçilik değildi. Tam tersine, birleştirici, bu yüzden de ileri bir milliyetçilikti. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Gökalp'in bu noktaya, "gerici milliyetçilik" idealinden, yani "Turancılık"tan gelmiş olmasıdır. Bir başka deyişle, Türkleri, başka ulusalardan ayırip, üstün görerek, onları ezmemi amaçlayanır. Gökalp'in hareket noktası olmuş, fakat sonradan, Mustafa Kemal Atatürk'ün çağdaş milliyetçiliğinden etkilenmiş, "ulusal devlet" kimliğini benimseyerek, merkezi-feodal bir İmparatorluktan, bir üst kültür ve üretim düzeyine geçişin kuramsal temellerini atarak, tarihteki ileri yerini almıştır.

GÖKALP ve İKTİSADI ÖĞE

Gökalp, yalnız dinsel doğmalara pozitivizmle, İmparatorluğu da ulusalçılıkla karşı çıkmış bir düşünce değildir. Gökalp, Marxçı olmamakla birlikte, toplumun biçimlenmesi açısından ekonomik ögenin önemini de kavramış bir yazardır. Şu sözlere Ziya Gökalp'indir: "İktisadi hayatın yükselmesi, yalnız mütehassislerin yükselmesi için lazımdır. Diğer içtimai faaliyetlerin yaşamada, her birinin zengin bir bütçeye malik olmasına bağlıdır."

"Bir memlekette iktisadi hayat yüksek değilse, ne ilim, ne sanat, ne felsefe, hatta ne ahlak ve din yüksek tecelliilerini gösteremez".

Görildüğü gibi, Gökalp, toplum yaşamında, ekonomik ögeye, belirleyicilik rolu bile verir gözükmemektedir. Marx'a karşı çıktıığını bilmese, kendisini sosyalist bile satabilir.

İste tam bu noktada, Ziya Gökalp'in niçin sosyalizme ve Marx'a karşı olduğunu anlatmak gerekmektedir. Ziya Gökalp tüm sistemini, "milli mefkure" kavramı biçiminde ifade etti, "ulusal bilinç" üzerine dayar. Gerek yükselen Osmanlı'dan kurtuluşu, gerekse ye-

ni toplumun temellerini, bu "ulusal bilinç"te görmektedir. Bir başka deyişle, Gökalp'e göre, siyasal ve ekonomik kurtuluşun sihirli anahtarları, tüm kurtuluşu ifade eden kavram, "Türk milliyetçiliği"dir. Yine Gökalp, sosyalizmi, "beynemilel", dolayısı ile "karşı-ulusal" saymaktadır. Gökalp'e göre sosyalizm, bu niteliği ile "...milliyet fikrinin düşmanıdır." Böylece, Gökalp, Osmanlı'dan sonraki dönüşümü, "ulusal bir devlet" aşamasında görmekte, toplumun sosyalist yapıya uygun olmadığını düşündürmektedir. (Bu görüşün yakın tarihimize oynadığı önemli rol düşünüldürse, Gökalp'i ne denli çağ dışı sayabilirim bilmem.)

GÖKALP'İN ROLÜ ve YERİ

İnsanları değerlendirdirken, nelere karşı olduğu ve ne yanlışlar yaptığı gibi olumsuz yanlarıyla da, neler başardığı, hangi dönüşümlere kaynaklık etti gibi olumlu yanlarıyla da ele alabiliriz. Bilimsel ve nesnel tutum bir insanın bu iki yönünü de gözlemeyi ve göstermeyi gerektirir. Fakat ulusal kültürümüzün temellerde insanların, bu kültüre yaptığı olumlu katkıların saptanması ve bennisanesmesi yoluyla pekiştirilir.

Son olarak, Ziya Gökalp'in, gerceği, deneylerde arayan kimliği ile, sürekli gelişliğini söylemeliyiz. İttihatçılardan uzlaşıcı politikası onu da "Müslümanlık - Türkçülük - Batılılık" arasında uzlaşmaya götürmüştür. Daha sonra, Gazi Mustafa Kemal'in köktenciliği ve gerçekçiliği, önünde ileri anlamda ulusalculuk ve batı uygarlığı konusunda, yeni ufaklar açmıştır.

Mistik ve yoz bir niteliğe dönüşmüş olan dinsel-gelenekçi toplumun çöküş döneminde, tümevarımcı, deneyci pozitivist düşüncenin savunulması azımsanacak bir görev degildir. Hele, merkezi-feodal bir İmparatorluktan, bir üst üretim düzeyini beri kapatılan kapitalist toplum yapısına geçerken bu yapının ideolojisi olan "ulusuluğu" işlevsel olarak kullanmış olması ve ekonomik ögeye gerçekçi bir biçimde, yeterli ağırlığı vermiş bulunması, O'nu, kültürümüzün temel taşlarından biri yapmıştır.

VELİ LÖK

TIP TARİHİMİZİN BİR KESİTİ

Sağdaki resim omuz çıkıştı tedavisini, soldaki resim bacak kırığı - çıkıştı tedavisini gösteriyor.

Bir toplumun gelişiminde üç önemli öğe bilim, sanat ve kültürdür. Yaşamda en gerçek yol göstericinin bilim olduğunu biliyoruz. Sanat yaratıcılığı ile toplumiara yeni ufuklar açar, kültür onun benliğini korur. Toplumumuza katkısı oranında her üçüne de sahip çıkmalıyız. Bütün toplumlar, gelişmişlikleri oranında her üçüne de sahip çıkıyorlar. Bazen bunun bağınlığa kadar vardığını görüyoruz. Bilim, sanat ve kültürün ortaklığını, evrensellliğini, sonuca tüm insanlığın ortak malı olduğunu unutmamalıyız. Az gelişmiş ülkelerde sahiplenmenin de azlığı sürerken, ileri ülkelerde sahiplenmenin bazen bağınlığa vardığını gözlemeylemektedir. Mesleğimden bazı gözlemleri aktarmak isterim.

Çocukların uyluk kırıkları sağiltımında kullanılan "diklemesine çekme yöntemine" Almanlar "Schede'nin vertikal çekme yöntemi" derken, Anglo-amerikanlar "Bryant" in vertikal çekme yöntemi" adını verirler. 1909 yılında Nobel ödüllü olan İsviçreli cerrah Kocher'in adı ile anılan "omuz çıkışını yerine

koyma manevrasının" eski misirlarca uygulanmakta olduğunu günümüz Misirlı hekimleri 1970'den sonra dünyaya yayıldılar. Kanıt olarak da papirus üzerindeki resimleri kullandılar. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Az gelişmiş ülkelerin bilim, sanat ve kültürlerine giderek daha çok sahip çıkışlarını düşünmek herhalde fazla iyimserlik sayılmaz. Üçüncü örneği ülkemizden aktarmak isterim.

Anadolu'ya göçeden Türklerin, Anadolu'ya sağlık alanında önemli hizmetler getirdiğini, her tarafa sağlık yurtları "darüşşifa"lar yaptırdılarını biliyoruz. Tıp tarihçilerimiz birçok Anadolu kentinde onların kalıntılarını bilimsel olarak ortaya koymak dünyaya yaymışlardır. Henüz Avrupa'da bu alandaki gelişkinliği, sonradan tekrar gerilemesinin bilime sırtını dönmenin dışındaki diğer nedenlerini araştırmadan konumuzu devam edelim. İşte bu dönemde yaşamış olan Türk hekimi Şerafettin Sabuncuoğlu, Amasya'da 1305 yılında İlhanlılar tarafından yaptırılmış olan hastanede 14 yıl hekimlik yapmıştır. 1465 yılın-

da zamanın padişahı Fatih Sultan Mehmed'e ithafen verdiği "Kitabül Cerrahiye-i Haniye (CERRAHNAME)" kitabı gerçekten görkemlidir. Kitabın en iyi nüshası halen Paris'te olup, Tanzimat üyesi Yasincizade Mehmet Ali tarafından 1861 yılında Dr. Bergeron'a hediye edilmiştir. Bu nüsha padişaha sunulmuş olan nüshadır. Bu nüshanın ülkemizde olmayı çok büyük bir kayıptır. Elimizde kalabilen iki nüsha İstanbul'da olup, yeterli resimli olmadığı gibi birçok bölümleri de eksiktir. Bütün hekimlerin yaptığı gibi Şerafettin Sabuncuoğlu da kendisinden önceli hekimlerden ve özellikle Ebülkasum Zehravi'den alıntılar da vermiştir. Yapitta, yazar tarafından çizilmiş 134 ameliyat resmi olup bunlardan 24'ü kırık-çıkık sağiltımı ile ilgilidir. Birçoğu renkli olan bu resimlerin kitap içinde açıklamaları vardır. Kitapta verilen kırık-çıkık tedavilerinin büyük kısmı bugün de geçerli olup modern tip kitaplarımıza da geçmiştir. Birçok sağiltım yöntemleri de Anadolu'daki kırık-çıkıklar tarafından halen kullanılmaktadır.

Kitabın diğer ilginç ve ibret verici yanı, Türkçe yazılmış olması, birçok Türkçe tip sözcüklerini içermesidir. Uyluk kemiği sözcüğü aynen kullanılmıştır. Uyluk kemiğinin adının sonradan Arapçalaşarak "fahiz" olduğunu, daha sonra da Cumhuriyet döneminde tekrar Türkçelştirilerek "uyulk kemiğine" dönüştürüldüğünü belirtmenin "Türkçeşmenin uydurmacılık ile özdeşleştirilmeye çalışıldığı günümüzde" tam zamanı olsa gerekir.

Cerrahnameyi, yayınlayarak, değişik kongrelerde bildiriler sunarak tanitan Sayın Prof. Dr. Süheyl Ünver Hocamız toplumuna ve kültürünün korunmasına büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca son yıllarda Azerbaycanlı cerrah ve tıp tarihisi Aliev Abdürrahim Mirzaoğlu'nun yayınlanan araştırma Şerafettin Sabuncuoğlu'nun hekim olarak büyük kişiliğini ve yazdığı eserin (kendi deymiş ile) görkemini ortaya koyuyor. Bilim, sanat ve kültürümüze sahip çıkmak onların gerçek değerini ortaya koymak ve tanıtarak mümkün olabilecektir. Bu görev bilim adamlarının, kültür ve sanat adamlarının görevi olmaya devam etmektedir.

Sağdaki resim fazla parmak kesilmesini, soldaki resim doğumu gösteriyor.

Endüstride gizli ölüm: Meslek hastalığı

ÇAĞLAR KIRÇAK

Son günlerde basında, televizyonda gündeme getirilen bir konu özellikle kentlerimizin kimi kesimlerini etkisi altına aldı: "Sağlıklı bir yaşam için koşmak".

Ekranda sağlıklı yaşamın gerekleri anlatılıyor halk yığınlarına... Koşular düzenleniyor. Gençler koşuyor, dedeler koşuyor. Kisacasi toplum sağlıklı yaşamın hedefine harekete geçmiş görünüyor şu sıralarda...

Sağlıklı bir yaşam için koşmak güzel şey. Ancak, beslenmesi yetersiz, proteinden yoksun ve çalışma ortamındaki sağlık koşulları elverişsiz bir toplumun bu koşudaki hızı ne olabilecektir?.. Endüstri alanlarında sülfürik asid, karbon sülür, benzen, kurşun buharlarını hergün soluyan cigerler sağlıklı yaşam koşusunda ne ölçüde oksijen alıp, karbon dioksit verecektir doğanın atmosferine?.. İster istemez akla gelen sorulardır bunlar...

Türkiye hızlı bir değişim içindedir. Yirminci yüzyılın yirmibirinci yüzyıla yol alınan son çeyreğinde bu hızlı değişimin topluma verdiği yeni biçimler, yaratmış olduğu koşullar ve sorunlar artık tip bilmemin ve sağlık anlayışının değişik yaklaşımalarla ele alınmasına neden oluyor.

Yüzyıllar boyu tıp, insanı salt bireysel bir obje olarak ele almış, incelemiştir ve bunun doğal sonucu olarak kişi sağlığı, biyolojinin dar kalıpları içinde, tıp biliminin egenen objesi olarak görünmüştür. Oysa çağımızda sağlık hizmetlerini artık toplumun sosyo-ekonomik sorunlarından soyutlamak olanaksızdır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlık hizmetlerinin amacına ilişkin tanımlamasında, "sağlığın bedensel, ruhsal ve toplumsal yönden tam bir iyilik hali olduğunu" belirtmekte ve "insanla çevresinin birbirinden ayrılamayacağını, kişinin fizik, biyolojik ve sosyal olgularla birlikte ele alınması gerektiğini ve tıbbın yalnız biyolojik değil, aynı zamanda toplumsal bir bilim olduğunu" vurgulamaktadır.

Bu tanımlama çerçevesinde halkımızın, özellikle endüstriyel alanda çalışan yüzbinlerin bedensel ruhsal ve toplumsal yönden tam sağlıklı bir yaşam içinde olduğu İleri sürülebilir mi?

Soruya gerçekçi bir yanıt verebilmek için, gelişmiş ve gelişmekte olan endüstri toplumlarının bir önemli sorunu haline gelen ve sosyo-ekonomik olgularla kenetlenmiş bir "gizli ölüm" niteliği taşıyan "meslek hastalıklarının" toplum

sağlığındaki yerini belirtmek gerekiyor.

Nedir meslek hastalığı?..

Çağdaş tıp bilimi, çalışma ortamındaki sağlık koşullarının elverisizliği ve ortamda bulunan hastalık yapıcı etkenler nedeniyle çalışan kişiye oluşan hastalığı, meslek hastalığı olarak tanımlamaktadır.

Hızlı bir endüstrileşme sürecine giren Türkiye'de meslek hastalıklarının görünüm ve dağılımına değişimden önce, konuya açıklık getirmek bakımından değişik toplum biçimlerinde çalışanların içinde bulundukları sağlık koşullarını tarihsel olgular açısından belirtmekte yarar vardır.

Konu ülkemiz için yeni bir konudur. Oysa yapılan araştırmalar meslek hastalıklarına ilişkin ilk kayıtların M.O. 370 yılına kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Ünlü Yunanlı hekim Hipokrat günümüzden yaklaşık 2400 yıl önce, insan sağlığıyla, yapılan iş arasındaki ilişkiye gerçekçi yaklaşımlar getirerek kurşun işlerinde çalışanlarda oluşan önemli klinik bulguları tanımlamıştır. Hipokrat'ın bu kişilerde saptadığı böbrek sancısı, görme bozukluğu, kabızlık, felç gibi bulgular yüzlerce yıl sonra, bugün de bilimsel geçerliliğini korumaktadır.

İş ve çalışma tehlikelerinin denetimine ve önlemlerine yönelik ilk kaynakları ise Roma İmparatorluğu'nda buluyoruz... M.S. ikinci yüzyılda madencilerin Roma'nın "bazı yörelerinde ilkel koruyucu yöntemler uyguladıkları saptanmış bulunuyor. Bu arada aynı yüzyıl içinde Galen'in kurşun zehirlenmeleri üzerinde araştırmalar yapmış olduğunu da anımsamak gerek.

Meslek hastalıklarının eski Yunan'daki ilk tanımlamasından yaklaşık ikibin yıl sonra dünyanın sosyo-ekonomik tablosunda önemli değişimler olduğunu görüyoruz. Onaltıncı yüzyılda sermayenin toplumun ekonomik bünyesine egemen olmaya başlaması doğal olarak yeni iş kollarının gelişmesine neden olmuştur. Dünya eski dünya değildir artık... Maden ocakları açılmakta, kurular derinleştirilmekte ve meslek hastalıkları baş göstermektedir. Bu konuda yeni ve bilimsel bir döneme

girilmiştir. Örneğin 1556'da Georgius Agricola madencilerin çalışma koşullarına ve meslek hastalıklarına ilişkin önemli bir yapıt veriyor: De Re Metallica (Madenciler)... Bu yapıtında Agricola maden işçilerinde görülen meslek hastalıklarını tanımlıyor. 1567'de ise bir başka bilimsel incelemeyle karşılaşıyoruz: Paracelsus, minerallerin ve metallerin insan organizmasındaki etkilerini belirten ve maden işçilerindeki hastalıkları inceleyen ilginç bir yapıtlı meslek hastalıklarına ışık tutmaktadır.

İş sağlığı konusundaki en büyük aşama Bernardino Ramazzini ile başlıyor. Bir İtalyan hekimi olan Ramazzini iş sağlığının kurucusu olarak bilinir. Meslek hastalıklarının bilimsel ölçüler içinde ilk sistematiğ araştırmasını yapmış ve onsekizinci yüzyıl başlarındaki işyerleri koşulları ve meslek hastalıkları arasındaki bağlantıyı ortaya koyarak bu konuda alınması gerekliliğini önelemiştir. Ramazzini'nin De Morbus Artificum Diatriba (Zanaatkarların Hastalıkları) adlı yapımı iş sağlığı konusunda yeni ufuklar açmıştır. Ramazzini bu kitabında yaşadığı dönemin mesleklerini sınıflandırmış ve bu mesleklerle ilişkin meslek hastalıklarını sistemli biçimde açıklamıştır.

Avrupa'da endüstrileşme sürecinin onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle ondokuzuncu yüzyılda hızlandı bilinmektedir... Bu dönemde küçük sanayi birimlerinin yerini fabrikalar almaya başlamıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sömürgecilerden elde edilen hammaddelerin çokluğu büyük endüstrinin hızla yayılmasına ve fabrikaların kurulmasına neden olmuştur. Köylerden kentlere başlayan yoğun göç işçi ve çevre sağlığı gibi yeni sorunlar yaratmıştır.

Kentlerdeki endüstriyel alanlara akın eden işçi adaylarının yanı sıra aynı amaçla bu akına katılan ancak iş bulamayan bir işsizler ordusu da bir başka sorundur... Bu ortamda işveren için önemli olan konu, fabrikaların sürekli olarak, en az masrafla çalışmasıdır. İşçi sağlığı ve iş ortamındaki sağlık koşulları önemli değildir. Bunun içindir ki işçiler çeşitli iş kollarında uzun çalışma süre-

dışı meslek hastalıklarına ilişkin araştırma sonuçları tıp dünyasında geniş yankılar uyandırdı. Thackrah'a göre ağır işlerde çalışan işçi çocukların kemik deformiteleri oluşuyor, maden işçilerinde, terzilerde tüberküloz sık görülüyor, badanacılar ve sırlı çömlek yapanlarda kronik kurşun zehirlenmelerine rastlanıyordu. Önlem alınması ve yasal düzenlemeler getirilmesi zorunlu oldu. Nitekim 1833'de çıkarılan fabrikalar yasası ile İngiltere'de fabrika müfettişliği zorunlu kıldı. Dokuz yaşından küçük çocukların işe alınmaları ve onsekiz yaşın altındaki işçilerin gece çalışmaları yasaklandı. Kadın ve çocuk işçiler içinde oniki saat fazla çalıştırılmayacaktı... 1842'de kadınların ve çocukların maden ocaklarında çalışmalarını önleyen yasa yürürlüğe girdi. 1844'de iş yeri hekimliği yasallaştı. 1892'de ve 1897'de İsviçre'de toplanan işçi kongrelerinde işçi sağlığı geniş boyutlarıyla ele alındı.

Yaşadığımız yüzyılın dünyasında iş güvenliği ve meslek hastalıkları konuları tüm sanayileşmiş ülkelerde bilimsel verilerin ışığında ve yasal düzenlemelerle yaşamsal bir sorun olarak ele alınmış bulunmaktadır.

Türkiye'nin konuya yaklaşımı nedir ve ülkemizde meslek hastalıklarına ilişkin ne gibi atılımlar, yasal düzenlemeler oluşmuştur?..

Bu sorunun yanıtını gelecek sinyimizde ayrıntılarıyla vermeye çalışacağız...

Halikarnas Balıkçısı
CEVAT ŞAKİR KABAĞAÇLI
(1887 - 1973)

"7 YIL GECİKME İLE BALIKÇI'YA MERHABA!"

MEZAR VE
ÇEVRE DÜZENLEMESİ
BAĞIŞ KAMPANYASI

T.C. Ziraat Bankası Kızılay Şubesi: 1310
Haberleme: P.K. 359, Halikarnas Balıkçısı, Yeniyurt Ankara
Tertip Komitesi: Veli DALOKAY, Cevat ERDER,
Cem Şakir KABAĞAÇ, Mahmut Talı ÖNGÖREN, Yusuf TANZAN

Yaşamdan Notlar

Karpov'un tezinde savunduğu bir sınıflandırmada, çocuk eğitimi, dinlenme formlarından biri olarak yer alıyor. Satranç şampiyonu, babalık görevi için, "aslında en çok gayret isteyen görevlerden biri", diyor. Fotoğrafta, Karpov karısı Irina ve oğlu Anatoliy ile görülüyor.

VARLIK ÖZMENEK

24 saatin hazineleri ve Karpov'un tezi

Yakın zamanlara kadar, sorulduğunda çat-pat ve genellikle de içteniksiz yanıtların verildiği "sıradan" bir soru, günümüz insanı için çok yönlü ve karmaşık bir sorunun tartışma ufuklarını açıyor.

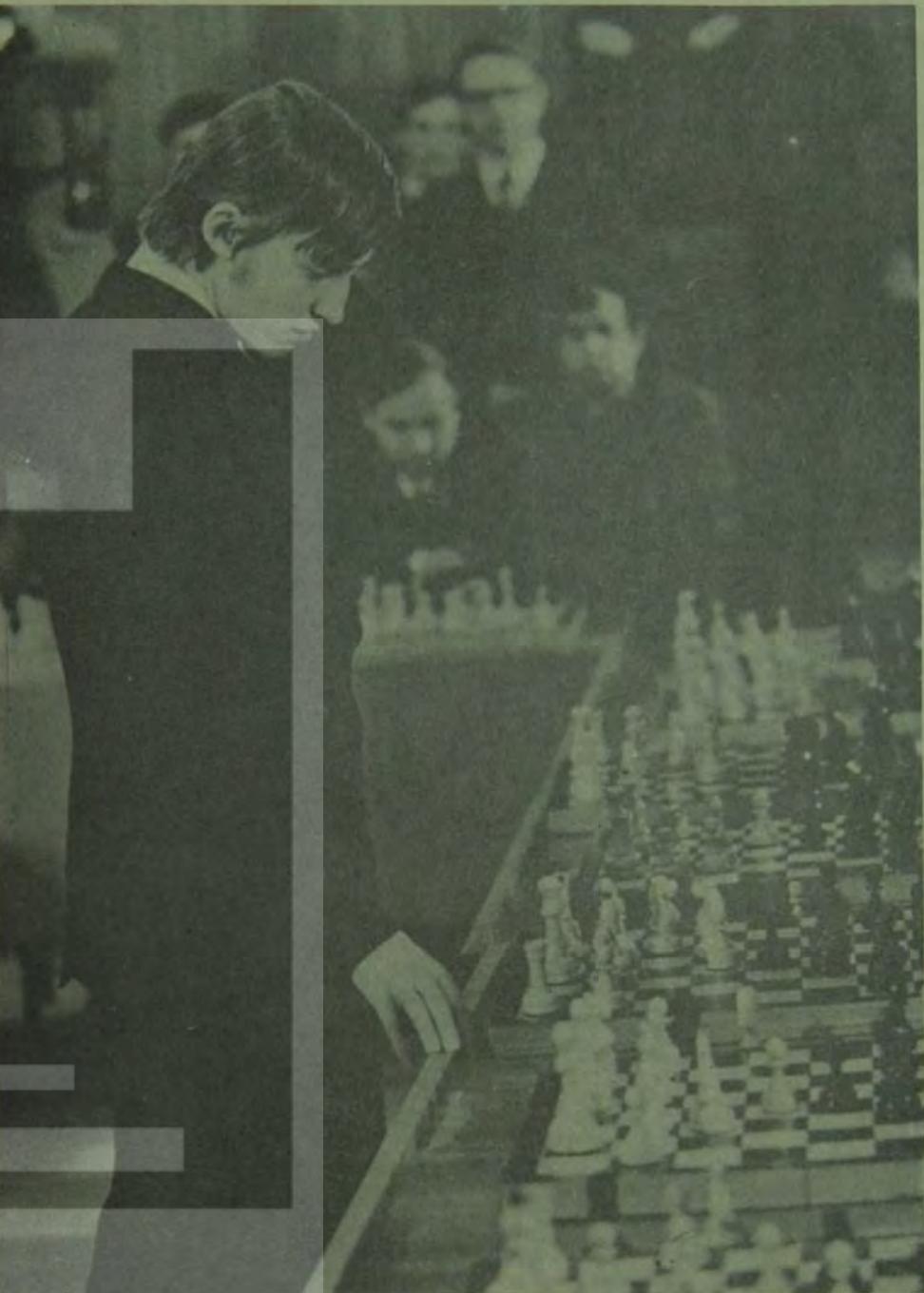
Soru şudur:

— Boş zamanlarınızda n'aparsınız?

Alışılmış anlamıyla gerçekten sıradan bir soru!..

Bu soru, bizim yaşamımızda en yaygın ve duyulur biçimde galiba televizyonda çıktı karımıza. Çokça ünlü artist ve şarkıcılarla soruldu. Bir zamanlar bu konudaki ufak bir soruşturmada, soru'nun, batı televizyonlarındaki takdimcilerden apartma olduğu da söylemişti.

İşin bir garip yanı, soru sorulduğunda, başta soru ve yanıt sahibi olmak üzere izleyicilerle birlikte kitlesel bir tebessüm haritasının oluşması...

Dünya satranç şampiyonu Anatoliy Karpov, elinden geldiğince satrancın propagandasını yapıyor. Ülkesinde bol bol gezen, dersler veren Karpov, aynı anda birçok kişiyle satranç oynuyor ve yeni satranç kulüplerinin kurulmasına yardımcı oluyor.

— Kitap okurum, müzik dinlerim, bahçe sularım, kelebek kanadı topiarım, vb...

Aslında bunlar oldukça ciddi yanıtlar olmasına karşın, nedense soran gülmektedir, yanıtlayan gülmektedir, izleyenler de öyle.

Acaba niçin bu soru, gereğince politika, bilim, sanat, düşün adamlarına sorulmaz diye düşünülebilir. Sokaktaki adama da ciddi olarak sorulduğuna pek tanık olunmadı. Bu bire soru'nun biraz çetrefil olduğunu kanıt söylebilir oysa. Böyle iken niçin hafifsemeden gelen gülüküler?...

Bizim toplumumuz, bu soruya yakın zamanlara kadar "vatar uyu-

rum" şeklinde kırsal yanı ağır basan bir yanıt verme aşamasını henüz geride bırakmaya başladığı vindir belki de. Bunun için bizatihî soru'nun ta kendisine mi gülüyorum farkında olmadan...

Beri yandan Türkiye'de "dolu zamanlarınızda n'aparsınız?" sorusu önem ve ciddiyetini korumaktadır. Göründüğü gibi gülücüklü bir sorunun ufacık bir farkla birdenbir afa-kanlar bastırır duruma gelmesi de söz konusudur.

Elbette sorular ve sorunlar sosyal, ekonomik, kültürel kategorilerden soyutlanamazlar. Soyutlanırlarça çaprazlamasına gülünç olurlar.

Köylü toplumunun sorusunu sanayi toplumuna sorun: Sanayi top-

lumunun sorusunu köylü topluma sorun. Yarı köylü, yarı sanayi, çarpık sanayi toplumlarının sorularını çözgeleyin...

EKONOMİK KATEGORİ

Giderek "n'aparsınız?" sorusunu, "Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirdiğiniz?" şeklinde değişmesi ve gelişmesi de söz konusudur bizim ülkede. "N'aparsınız?" ile "Na- sil değerlendirdiğiniz?" arasında bir fark olmalıdır. Bu da, sorunun, ekonomik bir kategori olarak önemini vurgular duruma gelmesiyle ilgili olsa gerektir.

Benzesi bir durumla, "çevre sorunu" diye bir sorun ilk duyulduğunda karşılaşmıştık galiba. Kendi payına başta, soruna soru ile yanıt verilir gibi oldu:

— Tanrı'nın dağı-denizi nasıl kirlenecekti ki?...

Sanayi artıkları, insan artıkları derken, çevre sorunu yakıcı anlamda büyük kent yaşamına giriverdi. "Boş zaman" sorunu da biraz öyle. Kaldı ki, en kaba biçimde o "çevre"nin önemli bir bölümünün boş zamanlarda kirletildiği de savunulunca...

Diyebiliriz ki, sorun temelde, insanın maddi ve manevi varlık çevresinin sorunları ile ilintiliidir. Yani, insanın maddi ve manevi varlık çevresini doğrudan oluşturan toplumsal yapıyla sürekli kurulan derin ve çok yönlü bir ilinti...

Böyle olunca toplumsal yapının niteliği, insanın maddi ve manevi varlığı açısından, olumlu veya olumsuz anlamda alabildiğince "çevre sorunları" oluşturuluyor demektir. Gelişen insan, bir anlamda, bu bütünlük içindeki çelişkilerin bilincine vararak ve bunları çözümlediği oranda sorumluluk alanının sınırlarını genişleterek güçleniyor; maddi ve manevi varlığına yeni aşamalar kazandırıyor. Toplumsal yapı ile insan varlığı arasındaki çelişkilerin süreci ve niteliği önemini daha çok duyurur hale getiriyor. "Boş zaman" sorunu bu noktada, nitel anlamını daha da boyutlandırıyor. Bilim ve teknigin yerde ve göklerde kazandığı yeni ufuklar, insanın kendi varlığı içinde uzayılıyor. Yepyeni yıldızlar, görülecek işıklar vardır bu uzayda da. Tüm olarak insan yaşamının, günlük olarak da 24 saatin keşfedilmiş, el değmemiş boyutları tartışmaya açılıyor; 24 saatin hazineleri aranıyor...

KARPOV'UN TEZİ

İşte böyle bir tartışma alanına, dünya satranç şampiyonu Anatoliy Karpov'un bir diploma tezi ile girdi:

Bilim

ğini okuduğum zaman, bilgiçlik taslağıımı sanmayın, boş şeylere kafa yormadığımı belgelediği için rahatladım. Satrançtan fazla anlamayan birinin bu rahatlığı, satranç şampiyonu için talihsizlik mi dersiniz?...

1978 yılında Leningrad Üniversitesi'nden ekonomi fakültesini bitiren Karpov'un bu öğrencilik çalışması uzmanlar tarafından çok beğenilip, basım için təsviye edilmiş. 1980 yılının son aylarında "Grosmaysterler Turnuvası" (Büyük Ustalar Turnuvası) diye adlandırılabilen turnuvaların en büyük dört tanesinde arka arkaya oynayan, bundan hemen sonra SSCB ulusal takımına Malta'daki Dünya Satranç Olimpiyatı'nda oynayan ve hemen bu yılın başında da İspanya'nın Linares kentindeki uluslararası turnuvaya katılan Anatoliy Karpov'un "boş zaman sorunu" ile ilgili olarak bir gazeteciye anlatıklarını(*) sizlere aktarmaya çalışacağım. Öyleyse Karpov'un deneyimine göz atalım.

DİNLENME FORMLARI

Evdeki boş zamanın başlayazılmış. Geçtiğimiz Mayıs ayında 30 yaşını dolduran şampiyonun çok sayıda görevine, bir yıl kadar önce bir yeni, kendi deyişiyle "aslında en çok gayret isteyenlerden biri", babalık görevi eklenmiş bulunmaktadır.

Bununla birlikte Karpov'un tezinde savunduğu bir sınıflandırma da çocuk eğitimi, dinlenme formlarından biri olarak yer alıyor. Karpov'un sınıflandırması "basit dinlenme" ile başlıyor. İlk önce de teknik bir yaklaşım. Anatoliy tezinde, rakamlara ve olgulara dayanarak sosyalizm koşullarında boş zaman süresinin durmadan arttığını ileri sürüyor. Özellikle SSCB'de boş zaman süresinin, gerek iş haftasının kısalması, gerekse "çalışma dışı gereklilik zamanının" yanı işe giderken ve gelirken, yola, ev işlerine vb. harcanan dakika ve saatlerin azalması sayesinde arttığını belirtiyor. Karpov, bunun yanısıra "boş zaman süresinin artmasını, boş zamanın karakterini, içeriğini ve insanların, toplumun yaşamındaki rolünü tek başına değiştiremeyeceğini" belirtiyor. Anatoliy, çeşitli boş zaman türlerini üç gruba ayırıyor.

BASIT DİNLENME

Birincisi, ayrıca pasif ve aktif diye alt gruplara ayrılan basit dinlenme. Karpov şunları söylüyor:

"Benim görüşüm şöyle: Pek çoklarının hakkında son derece olumsuz sözler söylemekleri pasif dinlenme hiç de yararsız değil, üstelik akılçılca sınırlar içinde gücün ye-

niden toplanması için gereklidir bile. Örneğin, zihinsel veya fiziksel çalışmada yorgun düşmüş bir insan eğer elinde bir kitabı veya kitapsız olarak bir saatçik bir divana uzanma olanağına sahipse bunda alay edecek bir şey görmüyorum."

Karpov, örneğin kendisinin briç sevdigini anlatıyor. Briç ustalarının bildikleri gibi bu oyun, oldukça karmaşık olduğu, hesap yapmayı ve sonu olarak yoğun düşünmeyi gerektirdiği halde şampiyonun beyni oyun masasının başından dayanıncağız. Çünkü onun çabaları, satranç tahtası başından farklı soruların çözümüne yönelik oluyor.

Aktif dinlenmede sorun daha açık. Özellikle bu tür dinlenmenin başlıca türü olan spor konusunda. Anatoliy söyle diyor: "Eğer çeşitli beden eğitimi hareketleri yardımıyla formumu korumasaydım, kendimi beğenmişlik saymayı ama, satranç turnuvalarında herhalde böyle herkesten çok ve sık başarılı oyuncular çıkartamazdım." Dünya satranç şampiyonu 30 yaşı doldurdu. Anatoliy şimdi, delikanlık yıllarında olduğu gibi dışardan atlet gibi görünmüyordu. Orta boylu, hatta orta biraz altında, ince yapılı bir insan. Ancak iyi bir sporcu. Çok güzel yüzüyor, bilardo oynuyor, tenis kontunda kendisine güveniyor. Kişi, karşısına çıkan her fırsatı kayakla gezinti yapıyor. Genel olarak sporu seviyor, SSCB ulusal takımından hokeyçilerle arkadaşlık ediyor, atletizm yarışmalarını kaçırılmamaya çalışıyor.

"Bir de ben, sporun özellikle değerli bir niteliğini, hareket aktivitesinin insanı manevi, estetik değerlerin algılanmasına iyi bir şekilde hazırlamasında görüyorum" diye belirtiyor satranç şampiyonu.

KÜLTÜREL DEĞERLER TÜKETİMİ

Böylece Karpov'un kültürel değerler tüketimi diye tanımladığı ikinci dinlenme formuna geliyoruz.

"Yaşamı satrançsız düşünemiyorum, ama yaşamı sırSATAN sır satrançla kaplı kalsayıd korkunç olurdur" diyor Karpov ve ekliyor:

"Bol bol okuyorum. Özel eğilimlerim olduğu halde aslında sistemiz okuyorum. Örneğin, çocukluk yıllarından beri Lermontov'un romanistik poemelerini çok severim."

ciye mi -sokabileceği merak konusu. Bu konuda şöyle konuşuyor: "Aslında posta pulları koleksiyonculuğunun, eğer ciddiye alınrsa, insan toplumunun kültür, tarihi ve yaşamı hakkında düşünelerimin sınırlarını genişleten son derece değerli bir uğraş olduğu eskiden beri bilinir. Seçimi kendiniz yapınız." Anatoliy Karpov, birkaç konuda, "Spor", "Uzay", "SSCB Pulları" vb konularında pul toplayıyor.

YARATICILIK

Eğer Karpov'un boş zamanla ilgili teorik görüşlerine baş vurulacak olursa, o, üyelerinin genel kültür artırmaya isteğinin her yola baş vurularak teşvik edildiği sosyalist toplumda kültürel değerlerin tüketimyle ilgili dinlenme türlerinin önemini sürekli olarak artacagına inanıyor. Bu söylenenler yaratıcılık için de geçerli.

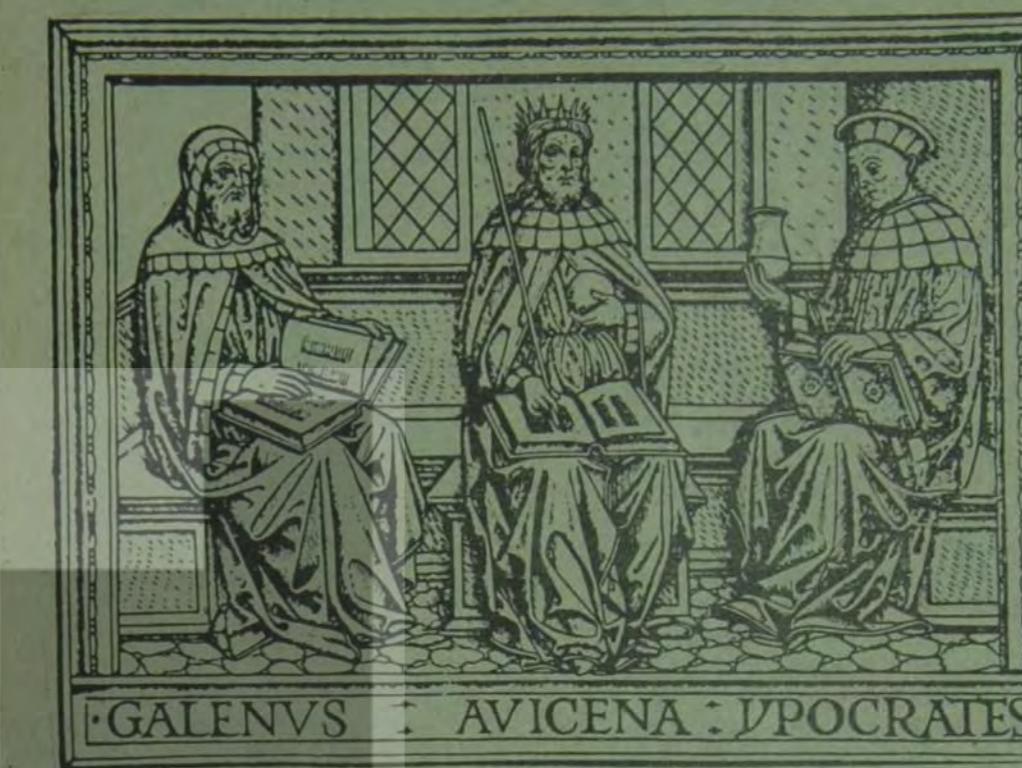
Karpov'a göre bu, onun görüşünde en büyük sosyal ve ekonomik değer olarak kendisini gösteren üçüncü dinlenme türüdür. "Yaratıcılık sürecinde kendi kendine kanıtlama, kişinin kendisini gerçekleştirmesi söz konusudur." diye düşünüyor Anatoliy. Öncelikle bilimsel, teknik, sanatsal ve sportif yaratıcılığı kastediyor. Kendi satranç yeteneğine çok ciddi yaklaşıyor. Şu veya bu partide, ya da turnuvada sadece zafer kazanmak istemiyor. Onun için önemli olan gerek mantık, gerekse estetik açısından kusursuz ve pürrüzüsüz bir sanat eseri yaratmak. Şampiyon, satranç şaheserlerinin doğumunu hazırlarken satranç tahtasının başında başkalarının ve bizat kendisinin hamlelerini inceleyerek, çürüterek, yeni yollar ve çözümler arayarak saatler geçiriyor. Her günde titiz çalışma. Karpov'a göre yaratıcılık, yanı dinlenme.

Anatoliy Karpov, "boş zaman" konusunda boş konuşmak istemediğini belirtir "boş dakikam çok az. Her dakikayı değerlendirmek ve korumak gerekiyor" diyor. Ve hemen genellikle reçete vermeye yetkili olmadığını ve sadece kendi örneğini, boş zaman sorunu konusundaki kendi incelemlerini ileri sürmeye hakkı olduğunu ekliyor...

* * *

Dünya satranç şampiyonunun boş zaman sorunu konusundaki görüşleri çok özette böyle. Biraz "zamanımızı" almasına karşın ilginç...

(*) Karpov'un APN Ajansı muhabiri Aleksey Srebnijskiy ile konuşması. APN Bülteni, Nisan - 1981.

Batı'da 16. yüzyıldan kalma bir tıp kitabı Galen, İbni Sina ve Hipokrat resimleri ile Özbekistan'da gerçekleştirilen İbni Sina büstü.

İBNI SİNA'DAN BU YANA

GÜNEY GÖNENÇ

İbni Sina Türkistan'ın çalkantılı bir döneminde yaşadı. Bu hara yakınılarındaki Afşana kasabasında 980'de doğduğunda bölgedeki Abbasi Halifeliğine bağlı Samanogulları yönetimini çökmek üzereydi. Bölge Gaznelilerle Karahanlılar egemen oldular. Gazneli Mahmut'un Ibni Sina'nın 40 tane portresini çizdirip bütün ülkeye dağıttırdığı ve hemen yakalanmasını buyurduğu söylenir. Yaşamı kentten kente göçmekte geçen, hatta bir ara hapse de giren Ibni Sina'nın yüzlerce kitabı yazacak zamanı bulmuş olması il-

ginçtir. Üstelik bu kitapların bir bölümünü onun adını bütün dünyada ölmeyecek eserlerdi. Barış dönemlerinde gündüzleri saray hekimliği ve yönetici makamları görevlerini yürüten Ibni Sina, geceleri öğrencileriley birlikte sabaha kadar çalışır, kitaplarını yazarmış. Bu çalışmalarında müzik ve eğlence de eksik olmamış. Ibni Sina'nın *Şifa* adlı 18 ciltlik felsefi ve bilimsel ansiklopedisi insanlık tarihinde tek kişi tarafından yazılan en büyük eser olarak anılıyor. Beş ciltlik büyük tıp kitabı, *Kanun*, Batı'da 17. yüzyılın ünlü İngiliz hekimi William Harvey'e ka-

nin bir parçası olarak, Taşkent Botanik Bahçesi'nde *Kanun*'da anılan bütün şifali bitkilerin yetiştirdiği bir "İbni Sina Bölümü" oluşturulmuştur.

İbni Sina yalnız tıp alanında değil; felsefe, mantık, fizik, matematik, astronomi alanlarında da birçok eser yazmıştır. Onun en ilginç görüşlerinden biri de bütün orta çağların en önemli "bilimsel" uğraşlarından biri olan simya'ya şiddetle karşı çıkması, bir madenin başka bir madene çevrilmesinin olaksız olduğunu yazmışdır. Bir başka önemli görüşü de fosillerle ilgiliidir. O zamana kadar doğanın ucubeleri gözle bakılan ve dinsel düşüncenin etkisiyle Nuh Tufanından kaldığı kabul edilen fosillerin oluşumunu rasyonel biçimde açıklayan Ibni Sina olmuştur. Ibni Sina'nın fosil olayını açıklama biçimini çağının o kadar ileriindeki iki eserlerini Latinçeye çeviren Alman bilgini Büyük Albert, çeviride değişiklik yapmaktan kendini alamamıştır. Batı'da bu konuda Ibni Sina'nın görüşlerine benzer görüşleri ilk ortaya atan 15. yüzyılda Leonardo da Vinci olmuştu.

Gazneli'nin çizdirtiği söylenen portreler bugün ortada yok. Ibni Sina 1037'de Hemedan'da (bugün kù İran'da) ölmüştü, mezarı da oradaydı. Kemikleri yeni bir anıtkabire taşınacağı zaman, bir bilim adamı, Dr. Şahid Nefesi, molların gazabına uğramak pahasına ve kaçak olarak iki fotoğrafını çekmeyi başardı. Özbek Sovyet Cumhuriyetindeki Andijan Tip Enstitüsü'nde kafatasının yandan ve yarı-yandan çekilmiş bu fotoğrafları yardımıyla bir matematik model oluşturuldu ve bu model "döndürülerek" yüzün karşısından görünüşü elde edildi. Böylece Ibni Sina'nın aslina olabildiğince benzer büst ve heykelleri yapılabildi. Bu hâlde bir elinde kitap tutan görkemli heykelinden başka şimdî Taşkent ve Afşana'da birer büst var Ibni Sina'nın. Bunlardan birinde, Ibni Sina, hep "öğretmenim" dediği Hipokrat'la yanıyor.

Ibni Sina'nın matematikteki buluşlarından birini kısaca görelim. Bir A tamsayısının 9'a bölümünden kalan bilindiğine göre, A^2 ve A^4 sayılarının 9'a bölümünden kalanları Ibni Sina su çizelgede göstermiştir [Burada K(A/9), "A'nın 9'a bölümündeki kalan" anlamında kullanılmıştır]:

$$\begin{array}{ccccccccc} K(A/9) & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 0 \\ K(A^2/9) & 1 & 4 & 0 & 7 & 7 & 0 & 4 & 1 & 0 \\ K(A^4/9) & 1 & 8 & 0 & 1 & 8 & 0 & 1 & 8 & 0 \end{array}$$

Bugünkü kongruanslar kuramıyla bir cırçıda kanıtlanabilecek bu kuralı Ibni Sina'nın ikiterimli (binom)

formülü yardımıyla bulmuş olduğu düşünülebilir.

Ibni Sina'nın çağdaşı bir büyük bilgin de Biruni'dir. Biruni 973'te Harzem'de doğdu. Çoğu matematik ve astronomi üzerine olmak üzere 113 kitap yazmıştır. Gazneli Mahmut'un çağrısı üzerine Gazne'ye yerlesen Biruni Türkçeden başka Arapça, Farsça, Sanskritçe, İbranice ve Süryaniceyi rahatlıkla konuşacak kadar iyi biliyordu. En önemli eserleri zamanı saptanması ve takvim ilişkili bilgileri içeren *Asar-ül-Bakiye* ile Gazneli hükümdarı Mesut'a sunulmuş olan *Kanun-ül-Mesudi*'dır. Bu ikinci kitap önemli bir astronomi kitabıdır. Biruni dünyanın eksenin çevresinde döndüğü gerçegini benimsemiş, pek çok enlem ve boylamı büyük doğrulukla hesaplamıştır. Birçok taş ve madenin özgül ağırlıklarını bulmadaki doğruluk derecesi hayret vericidir. Biruni çember içine çizilmiş düzgün dokuzgenin kenar uzunluğunu hesaplamada kullandığı $x^2 = 3x + 1$ denkleminin kökünü zaman kullanılarak almış tabanlı sayı dizgesiyle 1, 52, 45, 47, 13 olarak bulmuştur. Biruni'nin bulduğu bu sayı bizim onlu dizgemizle 1,8793852623 olur. Denklemin kökünün dokuz ondalığa kadar doğru değeri ise 1,879385242'dir! Biruni π sayısını da üç ondalığa kadar doğru hesaplamıştır. Biruni'nin 1029 yıldızın gökküredeki yerlerini doğrulukla belirleyen yıldız kataloğu da ünlüdür. Bir açtı üç bölmeye problemini de içine alan ve cetvel-pergelle çözülemeyen bir problemler kümesi, matematik tarihinde "Biruni Problemleri" diye anılagelmiştir. Son yıllarda onun *Jedeozzi* kitabını çevrerek yayınlanmış olan Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, 40 bin eserden oluşan yazma eserler kitaplığına da onun onuruna "Ebu Reyhan Biruni Kitaplığı" adını vermiştir.

Düzlemsel üçgenler için sinüs teoremini ("Bir üçgende kenarların karşılıkları açıların sinüslerine oranları birbirlerine eşittir") Biruni bulmuştur. Sinüs teoremini küresel üçgenlere genelleştiren ise Bozcanlı Ebül Vefa'dır. Ebül Vefa Türk matematikçilerinin en büyüklerinden biridir. Horasan'da Bozcan kasabasında 10 Haziran 940'da doğdu. Genç yaşında Bağdat'ta öğretim üyesi oldu. Trigonometrinin temelleri Ebül Vefa tarafından atılmıştır. Bugün de kullandığımız pek çok trigonometri teoremlerinin kanıtlarını vermiş, ilk kez tanjant, sekant ve cosecant kavramlarını bulmuştur. Ebül Vefa'nın tanjant'a verdiği zill (= gölge) adı Batı'ya umbra (= gölge) olarak geçti. Ebül Vefa 1 Temmuz 998'de Bağdat bilim ve kültür merkezinin son büyük matematikçisi olarak ölüdü.

sözcüğü 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ebül Vefa'nın bulduğu ve kanıtladığı trigonometri formülleri arasında, örneğin,

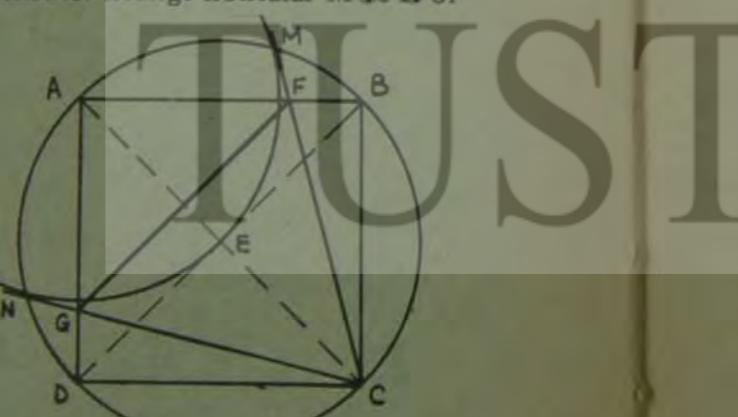
$$\begin{aligned} \sin 2A &= 2 \sin A \cos A \\ \sin^2 A &= (1 - \cos A)/2 \\ \sec A &= \sqrt{1 + \tan^2 A} \\ \sin b &= \tan c / \tan C \quad (A \text{ açısı} \\ &\text{dik olan küresel üçgende}) \end{aligned}$$

gibi formüller vardır. Ebül Vefa ayrıca 15 dakikalık aralıklarla açıların sinüs ve tanjantlarını veren çizelgeler düzenlemiştir. Bu çizelgelerdeki değerler 8 ondalığa kadar doğrudur. Kendinden 150 yıl kadar önce yaşamış ünlü Türk bilgini Harzemli Mehmet'in *Cebir*'ine açıklamalar ve ekler getiren Ebül Vefa, özellikle

$$\begin{aligned} x^4 + px^3 &= r \text{ denklemi} \\ y^2 + * \angle \pi & \\ y^2 + axy + b &= 0 \text{ ve } x^2 - y = 0 \end{aligned}$$

koniklerini kesiştirmek yoluyla çözmüştür. Yıldız gözlemleri yapmak üzere ilk duvar üstündeki dörtlü aracını (=quadrant) da Ebül Vefa Bağdat'taki gözlemevinde kurmuştur.

Ebül Vefa'nın ayrıca "Katipler ve işadamları için gerekli aritmetik bilgileri" ve "Zanaatkarlar için gerekli geometrik çizimler" adlı iki uygulama kitabı vardır. Bu ikinci kitaptan bir çizimi buraya örnek olarak alıyoruz. Bu problem, "verilen bir ABCD karesinin içine bir eşkenar üçgen çizme" problemidir. Verilen karenin merkezi E olsun. Karanın dışına ABCD çemberini çizelim. A noktası merkez olmak üzere çizilen AE yarıçaplı çemberin ilk çemberi kestiği noktalar M ve N ol-

sun CM ve CN doğrularının AB ve AD kenarlarını kestiği F ve G noktaları ile C noktası aradığımız üçgenin köşeleridir. (Bunu kanıtlamak için CM ve MN doğru parçalarının eşit uzunlukta olduğunu göstermek yeter).

Ebül Vefa 1 Temmuz 998'de Bağdat bilim ve kültür merkezinin son büyük matematikçisi olarak ölüdü.

Matematiğin başlangıcında Babil vardı (10 2000). Daha sonra Helen matematiği İskenderiye, Atina ve Siraküza gibi merkezlerde gelişti. 10 300-200 dolaylarında altın çağını yaşayan Helen medeniyeti Roma egemenliğiyle birlikte geriledi ve sildi. Bir yandan salt düşünmeye, kanıtlamaya dayanan Helen matematiğinin, öte yandan "bir işe yarama"yi temel amaç edinmiş ve "niçin?" sorusundan çok "nasıl?" sorusuna karşılık arayan hesaplamacı Babil ve Hint matematiğinin mirası, insan malzemesini Türklerin, Araplar ve İranlıların oluşturduğu İslam matematiğine geçti. İslam matematiğinin yalnızca geçmişten geleceği, Doğu'dan Batı'ya bir köprü oluşturmakla kalmadı; yaklaşık 500 yıl suren bu dönemde matematiğin sürekli geliştiği bir dönem oldu. Bu dönemin altın çağı 9. ve 10. yüzyıllar, en önemli kültür merkezi ise Bağdat'tı. Özellikle Abbasi Halife Memun zamanında Bağdat'ta kurulan büyük kitaplıklar; İslam dünyasının dört bir yanından büyük bilginlerin Bağdat'a gelmesi bu kenti gerçekten tek merkez yaptı (Yukarda adını andığımız Harzemli Mehmet, Bağdat'a ünlü kitaplığının yöneticisi olarak gelmiştir). Abbasilerin yayılmasının sonucunda, hele Moğolların Bağdat'ta yakıp yıkması üzerine bilim ve kültür merkezleri doğuya kaydı (Merv, 1000 dolayları, Selçuklular; Meraga, 1200 dolayları, Hulagu). Bu arada Batı'da, Roma'nın yıkılışıyla kölelik düzeni yerini feodalizme bıraktı. 12. - 14. yüzyıllarda feodalere karşı savaşım veren kentler kent devletlerini kurdu. Bu devletler döneminde ticaret ve savaş yoluyla ilişkiye girilen doğu kültürünün öğeleri, bu arada matematik batıya aktarılmasına başlandı. Coğrafi konumu dolayısıyla bu aktarma ilkin İtalya kent devletlerinde başladı (Floransa, Pisa, Venetik...). Bir çok kitap Latinçeye çevrildi. İnsanlığın 3000 yıllık matematik birikimi, böylece Batı'ya geçti ve ilerlemesini orada sürdürdü.

Yazımızın son bölümünde, meşallenin Batı'ya geçmesinden epey sonra, 15. yüzyılda, Doğu'da parıldayıp sönen güçlü bir yıldızı, Uluğ Bey'in Semerkant Gözlemevi'ni sözmüze konu yapacaktır.

Uluğ Bey Timur'un torunuştur. 1402 Ankara Savaşı sırasında henüz 9 yaşındaydı. 1409'da babası onu Türkistan bölgesinin başına getirdi. Bilim ve sanata derinden bağlı Uluğ Bey Semerkant'ta bir medrese kurdu, buraya dört bir yandan bilim adamlarını topladı. Medresenin yöneticiliğini ünlü matematikçi Bursali Kadizade Rumî üstlenmişti. Kendisi de büyük bir bilgin olan Uluğ Bey o güne kadar hiç görülmemiş

büyükük ve mükemmel bir gözlemevinin Ömer Hayyam'dan sonraki en büyük İranlı matematikçi olan Cemşid el Kaşı ve yardımcılarıyla birlikte 12 yıllık çabayla kurdu (1434). El Kaşı'nın 1436'da ölümü üzerine yerine Semerkantlı bir Türk olan Ali Kuşcu geçti (Ali Kuşcu sonradan Fatih Mehmet'in çağrısı üzerine İstanbul'a gelmiş, Ayasofya'da öğretim üyesi olmuştu). Semerkant Okulu, Uluğ Bey'in 1449'da oğlu tarafından öldürülmesine kadar dünya biliminin önemli bir merkezi oldu. Asimov ondan söz ederken "Bugün bile hemen hiç kimse Uluğ Bey diye birinin bir zamanlar dünyanın en büyük astronomu olduğunu bilmek" diyor. Batı dünyası Uluğ Bey'in şaşılacak doğruluktaki yıldız kataloğunu ancak 1665'te yapılan çevirilerle tanıdı. Onyedinci yüzyılda teleskop bulunmuş olduğu halde, yine de bu katalog daha bir süre Batı'da kullanıldı.

El Kaşı ise matematiğe çağından en az 200 yıl ilerleydi. Onun pek çoğu İstanbul kitaplıklarında bulunan eserlerinden üçüncü derece denklemleri yineleme (iterasyon) yöntemiyle çözüdü, herhangi bir pozitif tam sayı için $(a + b)^n$ ikiterimli (binom) açığını geliştirdi. Abbasilerin yayılmasının sonucunda, hele Moğolların Bağdat'ta yakıp yıkması üzerine bilim ve kültür merkezleri doğuya kaydı (Merv, 1000 dolayları, Selçuklular; Meraga, 1200 dolayları, Hulagu). Bu arada Batı'da, Roma'nın yıkılışıyla kölelik düzeni yerini feodalizme bıraktı. 12. - 14. yüzyıllarda feodalere karşı savaşım veren kentler kent devletlerini kurdu. Bu devletler döneminde ticaret ve savaş yoluyla ilişkiye girilen doğu kültürünün öğeleri, bu arada matematik batıya aktarılmasına başlandı. Coğrafi konumu dolayısıyla bu aktarma ilkin İtalya kent devletlerinde başladı (Floransa, Pisa, Venetik...). Bir çok kitap Latinçeye çevrildi. İnsanlığın 3000 yıllık matematik birikimi, böylece Batı'ya geçti ve ilerlemesini orada sürdürdü.

Ebül Vefa'nın 16 ondalığa kadar doğru olarak hesaplamış olmasıdır. Onbeşinci yüzyılın, π 'nin ancak (Çinlilerden alınma 355/113 yaklaşımlıyla) altıncı ondalığa kadar doğru olarak bilindiği yüzyıl olduğunu, 17 ondalığa kadar doğru değerini Batı'da 17. yüzyılda bulunmuş (A. van Roomen) olduğunu burada belirtelim.

Bu yazımızda 10. - 15. yüzyıl matematiğinden bir kesit vermeye çalıştım. İnsanlığın gelişme ve ilerlemeye sürecinin küçük bir bölümünden bir kesit. Evrensel kültür mirasının önemli bir öğesi olarak Ibni Sina, bininci doğum yılında, UNESCO'nun almış olduğu karar uyarınca bütün dünyada anıldı. Türkiye'de ise...

Kültür mirasımıza, bu mirası insanlığın evrensel gelişimi içindeki yerine oturtarak ve öylece değerlendirek sahip çıkacağız...

Kaynaklar

- D.J. Struik, *A Concise History of Mathematics*, New York, 1967
- D.E. Smith, *History of Mathematics*, New York, 1951
- I. Asimov, *Biographical Encyclopedia of Science and Technology*, Londra, 1972
- S.F. Mason, *A History of the Sciences*, New York, 1962
- Encyclopædia Britannica*, Chicago, 1974
- A.A. Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul, 1969
- H. Dilgan, *Büyük Matematikçi Ömer Hayyam*, İstanbul, 1959
- D.E. Knuth, *The Art of Computer Programming*, c. 2, Reading, 1969
- P. Volkov-V. Maçanov, *The Face of Avicenna*, Sputnik, Eylül 1979
- K.Z. Taner, *Türk Matematikçileri*, İstanbul, 1958

PI' NİN ÖYKÜSÜ

NAZİF TEPEDELENLİOĞLU

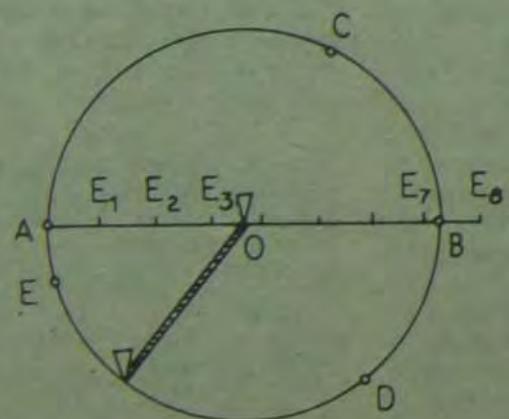
Insanoğlu daire dediğimiz kendine özgü düzgün yuvarlak şeklin farkına tekerlein icadından çok önce varmıştı. Bu şekli diğer insanların, hayvanların göz bebeğlerinde; gökyüzünde güneşte, ayda görüyordu. Etrafindaki bitkilerden, çiçeklerden de daire ya da daireye yakın şekiller algılıyordu. Derken bir gün elindeki çomakla kuma bir daire çizdi. Sonra düşündü: Bazı daireler küçüktü, bazıları ise büyük. Dairenin bir ucundan öteki ucuna uzaklığını ne kadar büyürse çevresi de o kadar büyuyordu. Sonra gene düşündü. Cilali taş devri insanı artık soyutlamasını yapmıştı: Dairenin çevresinin uzunluğu çapının uzunluğu ile orantılıydı. Yani çap 2 kat büyüğünde çevre de 2 kat, çap 3 kat büyüğünde çevre de 3 kat büyuyordu. Çap 4 kat küçültünce çevre de 4 kat küçülüyordu. Başka bir deyişle çevrenin çapa oranı daireden daireye değişmeyen sabit kalıyordu.

Demek ki, bu sabit orana π^1 dersek çağdaş matematik diliyle;

$\pi = \text{çevre}/\text{çap} = \text{sabit}$

yazılabilirdi.

Bu oranın sabitliğine karar kıldıktan sonra şimdi soru bu sabitin değerinin saptanmasıydı. Babil'de ve eski Mısır'da MÖ 2000 dolayında sırasıyla $\pi = 3 \frac{1}{8}$

(1) π (pi) Yunan alfabetinin 16. harfi. İsviçreli büyük matematikçi Leonhard Euler'in de 1737 yılında yayınladığı bir kitabında benimseyip kullanmasıyla dairenin çevresinin çapına oranı artık hemen herkesçe bu harfle gösteriliyor.

ve $\pi = (16/9)^2$ değerleri kullanılıyordu.

Bu insanlar bu değerleri nasıl bulmuşlardı? Kesin birşey söylemek olaksız ama bir tahmin yürütebiliriz: π sayısının değerini bulmak için en kolay yol bir daire alıp bunun çevresi ile çapını ölçmek ve ikisini birbirine bölmektir. Biz de öyle yapalım. Nil nehrinin kıyısında büyük bir ıslak kumsal alanının ortasına bir yere bir kazık çakalım. Kazığa bir ip bağlayalım. İpin öbür ucuna sıvı ucu bir sopa tutturalım ve ipi gergin tutarak kuma bir daire çizelim.

Simdi kazığın deliği 0'yu bozmayalım. Başka bir ip bulalım. Bu ipi çember üzerinde alınan herhangi bir A noktasından dairenin bir ucundan öteki ucuna doğru O'dan geçecek şekilde uzatalım. İpin A'ya ve dairenin öteki ucu B'ye karşı gelen noktalarını -bir kömür parçasıyla- işaretleyelim. İpin üzerindeki AB uzunluğu dairenin çapıdır ve bizim ölçü birimimizdir. A noktasını çemberimizin A noktasına çakıştırarak ipi, çemberin üzerine yayağım. Öteki kömür işaretine çember üzerinde karşı gelen noktaya C diyalim. İpi simdi C'ye taşıyalım. Kömür işaretinin altındaki noktaya D diyalim ve benzer şekilde E noktasını da bulalım. Çember üzerinde 3 çap boyu gittik ve E noktasına vardık. Çevre üzerinde gidecek "azıcık" daha uzunluğumuz kaldı. Şu halde çevrenin çapa oranı yani π 'nin değeri "üç küsür"dur. Küsürü atarsak $\pi = 3$ yazabiliriz.

Nitekim, Kutsal Kitap'ta, Eski Ahit'te I. Krallar Bap 7, Ayet 23'te ya da II. Tarihler, Bap 4, Ayet 2'de şu satırları okuyoruz:

"Ve dökme denizi bir kenardan obir kenara on arşın olarak degirmi biçimde yaptı, ve yüksekliği beş arşındı; ve otuz arşınlık bir ip onun çevresini sarardı."

Gördüğü gibi dökme deniz değirmi (yani daire biçiminde). Bir kenardan öbür kenara (yani çapı) 10 arşın geliyor. Çevresi de 30 arşın. Şu halde π 'nin Kutsal Kitaba göre değeri $30/10 = 3$. Kutsal Kitabın Krallar Kitabı bölümü yaklaşık MÖ 550'de eski Yahudiler tarafından derlenmişti. O tarihte π sayısı çok daha hassas bir biçimde biliniyordu ama herhalde Yahudi derleyiciler bunu bilmiyordu. Burdan da din adamları ile matematikçilerin bu tarihlerde artık eskiden olduğu gibi aynı kişiler olmadığı sonucuna varabiliyor.

Biz Kutsal Kitabı bir kenara bırakıp Nil kıyısındaki dairemize dönelim ve "küsuratımız" EA'nın

uzunluğunu çapın bir kesiri olarak ölçelim: Önce EA uzunluğunu bir ip üzerine işaretleyelim. Bu uzunluğu ipi gererek AB çapının üzerine taşıyalım ve AE₁, E₁E₂, vb. EA'ya eşit olacak şekilde çapı bölmeyeelim. Göreceğiz ki B noktası E₇ ile E₈'in arasına düşecektir. Şu halde EA uzunluğu çapın 1/7'si ile 1/8'i arasındadır. Yani $3 \frac{1}{8} < \pi < 3 \frac{1}{7}$.

Kumda çizilen daireyle, iplerle, kömürden işaretlerle bundan daha iyi yapamayacağımız bir gerçek. Ama gene de $\pi = 3 \frac{1}{7} = 22/7$ yaklaşık değeri birçok uygulamada yeterince hassas sayılabilir. En azından benim ortaokulda, lisede okuduğum yıllarda matematik ya da fizik yazılılığında "pi'yı yirmi iki bölü yedi alabilir miyiz hocam?" diye sormak modaydı. Hocalar da bu moda uyarlar ve problemede dairenin çapını ya 7 ya da 7'nin katı bir sayı olarak verirlerdi ki çarpma kolay olsun.

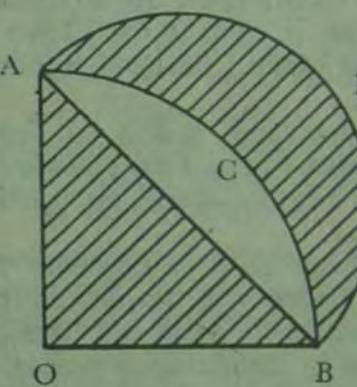
Şimdi bir de π 'nin aşağıdaki değerine bakalım:

$\pi = 3,14159$	26535	89793	23846	26433	83279
50288	41971	69399	37510	58209	74944
59230	78164	06286	20899	86280	34825
34211	70679	82148	08651	32823	06647
09384	46095	50582	23172	53594	08128
48111	74502	84102	70193	85211	05559
64462	29489	54930	38196	44288	10975
66593	34461	28475	64823	37867	83165
27120	19991	45648	56692	34603	48610
45432	66482	13993	60726	02491	41273
72458	70066	06315	58817	48815	20920
96282	92540	91715	36436	78925	90360
01133	05305	48820	46652	13841	46951
94151	16094	33057	27036	57595	91953
09218	61173	81932	61179	31051	18548
07446	23799	62749	56735	18857	52724
89122	79381	83011	94912	98336	73362
44065	66430	86021	39501	60924	48077
23094	36285	53096	62027	55693	97986
95022	24749	96206	07497	03041	23668
86199	51100	89202	38377	02131	41694
11902	98858	25446	81639	79990	46597
00081	70029	63123	77381	34208	41307
91451	18398	05709	85...		

(Shanks, Proc. Roy. Soc. London, 23, 1874, p. 45.)

sayısının gittikçe daha fazla basamağını hesaplama tutkusunun yanısıra matematikçilerin rüyalarına giren başka bir π problemi de daireyi kare yapma problemiydi. Önce problemi tanımlayalım: Sonlu sayıda işlem yaparak, yalnızca pergel ile cetvel kullanarak³ alanı verilen bir dairenin alanına eşit kare çizmek.

Bu uğraşıya kendilerini kaptıranların atası Anaksagoras'tır (MÖ 500-428). Bir ara Atina'da zindilikla suçlanıp hapse attılan Anaksagoras burada can sıkıntısından, daireyi kare yapmanın yollarını aramaya başlar. Kendisinin çözüm sandığı bazı yaklaşık sonuçlar da elde eder. Daha sonra Kiyoslu Hippokrates⁴ (MÖ 5. yy'ın ikinci yarısı) aşağıdaki şekildeki taraklı ACBD alanının, AOB üçgeninin alanına eşit olduğunu göstermektedir.

Şekildeki ACB yayı merkezi O, yarıçapı OA olan yaydır. ADB yayı ise çapı AB, merkezi de AB'nin orta noktasının yaydır.

Bu ve buna benzer başka örnekler gösterir ki, belki eğrilerle sınırlanmış bazı bölgelerin alanlarına eşit alanda kareler çizilebilir.⁵

Şu halde verilen bir dairenin de alanına eşit alanda bir kare nedeni çizilmesi?

Matematik tarihi bu uğraşa kendini adayan matematikçilerin ve amatörlerin adlarıyla doludur. Hepsinin de uğraşı düş kırıklığı ile sonuçlanır. Bunların içinde en büyük düş kırıklığı Sieur Mathulon adlı birinin olsa gerektir. Çünkü bu kişi 18. yüzyılda daireyi kare yaptığı ilan etmiş ve yönteminin yanlışlığını bulana 1000 ecu⁶ ödeyeceğini söylemiştir. 1000 'ecu'

(2) Bu durumda π 'nin rasyonel olması gerektiği gösterilebilir.

(3) Burada cetvel sözcüğü yalnızca doğru çizmeye yarayan taksimatsız, düz kenarlı tahta anmasına aittir.

(4) Bu kişi, doktorların piri Koslu Hippokrates'le karaştırmamalıdır.

(5) Üçgeni çizdikten sonra üçgenden kareye kolayca geçilebilir.

(6) ecu (ekü): 5 Franklık gümüş Fransız parası

π'NİN İRRASYONELLİĞİ

Nasıl bir sayı π sayısı? Örneğin πm ve n birer tam sayı olmak üzere m/n biçiminde yazılabılır

yü mahkeme huzurunda yanlışını bulana ödedi de. Bundan sonra kare yapıcılar daha ihtiyatlı oldular.

18. yüzyılın sonundan başlayarak dairenin kare yapılmasının olanaksız olduğu fikri matematikçilere hakim olur. Bu kuşku o kadar büyür ki 1775'te Paris Bilimler Akademisi devr-i daim makinesi projeleri, açıyi pergel ve cetvel kullanarak üçe bölmeye yöntemlerinin yanısıra daireyi kare yapma yöntemlerini de artık incelememe kararı alır. 1775'te Euler, 1794'te Legendre π 'nin belki de cebirsel bir sayı olmadığına dolayısıyla üstel bir sayı olması gerekligine ilişkin inançlarını belirtirler.

Şimdi bu konuyu biraz açalım. m ve n tamsayı olmak üzere m/n biçiminde yazılamayan sayılar irrasyonel dendiğini biliyoruz. Katsayıları tamsayılar olmak üzere

$$a_0 x^n + a_1 x^{n-1} + a_2 x^{n-2} + \dots + a_n = 0$$

biriminde yazılabilen denklemlere de cebirsel denlem diyoruz. Eğer bir sayı bir cebirsel denlemin kökü ise o sayıya cebirsel sayı diyoruz. Örneğin bütün rasyonel sayılar cebirseldir (m/n rasyonel sayısı $nx - m = 0$ denleminin köküdür). Irrasyonel sayıların bazıları da cebirseldir: Örneğin $\sqrt{2}$, $x^2 - 2 = 0$ denleminin köküdür. Peki cebirsel olmayan irrasyonel sayılar var mıdır? Evet. Böyle sayıların varlığını 1840'ta Fransız matematikçi Joseph Liouville kanıtladı. Böyle cebirsel olmayan sayılar üstel⁷ deniyor.

Bunları anlatmamın nedeni şu: İspati bizi bu yazının amacından çok uzaklara götürerek bir teorem gereğince, eğer π sayısı cebirsel bir sayı değilse, daire kare yapılamaz.

İşte bu nedenle Euler ile Legendre π 'nin cebirsel bir sayı olmadığına olan inançlarını belirtiyorlar. Ama inançla matematik yapılmaz. Kanıtlamak gerek. Kanıtlamak için de matematiksel avadanlık gerek. Bu avadanlığın gelişmesi ve π 'nin üstel olduğunu kanıtlanması için daha yaklaşık 100 yıl beklandı. Sonunda 1882 yılında Alman matematikçi Lindemann π 'nin üstel olduğunu kanıtladı da böylece MÖ 434'te başlayan serüven son buldu. Son buldu ama hâlâ da daireyi kare yaptığı iddia eden amatör gözbağcılara rastlıyor.

π 'NİN RESMİ DEĞERİ

π nin öyküsünü geçen yüzyılın sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin Indiana Eyaleti'nde geçen bir olaydan söz ederek bitirelim. Olay özel teşübüs hırsı ile bilgisizliğin bir arada hem kişileri hem de kurumları bazen nasıl gülünç duruma düşürebileceği göstermesi bakımından ibret vericidir.

Olay Edwin Goodwin adlı bir tıp doktorunun π için yeni bir -yanlış- değer bulması, başka bazı yanlış hususlardan hareketle daireyi kare yapması ve bunları bir yasa önerisi haline getirip eyalet temsilciler meclisi üyesi Taylor Record'a vermesi ile başlar. Yasa önerisi 18 Ocak 1897'de Record tarafından eyalet temsilciler meclisine sunulur.

(7) Ustel sözcüğine Frenkler trancendental diyorlar.

Önerinin giriş bölümünde şöyle denilmektedir: "Yeni bir matematiksel gerçeği tanıtmak ve eğitime katkıda bulunmak amacıyla sunulan ve 1897 yılında yasama organına kabul edilmek ve benimsenmek koşuluyla içeriğinden yalnızca Indiana Eyaletinin hiçbir telif ücreti ödemeden yararlanabileceği bir yasa tasarıst."

3 bölümden oluşan tasarı, baştan sona, insanın tüylerini diken diken edecek, hem temel geometri kurallarıyla hem de birbirileyle çelişen önermelerle doludur. Biz burada yalnızca 2. bölümdeki alıntı yapalım: "... ayrıca 90° lik kiriş uzunluğunun yay uzunluğuna oranı $7/8$ dir. Öte yandan karenin köşegeninin kenarına oranı $10/7$ dir ki bu şu önemli dördüncü gerçeği ortaya koymaktadır: dairenin çapının çevresine oranı $5/4$ 'ün $4/4$ 'e oranıdır..."

Böylece aynı paragraf içinde hem $\pi = 16\sqrt{2}/7 = 3,2324\dots$ hem de $\pi = 16/5 = 3,20$ olduğu söylense, bununla da yetinilmeyip, ta Pisagor'dan beri bilinen karenin köşegeninin kenarına oranının irrasyonel olduğu gerçeği de yadsınamaktadır.⁸

Tasarı -nedense- önce Bataklık Arazi Komisyonuna havale edilir, buradan da "aidiyeti cihetiyle" Eğitim Komisyonuna gönderilir. Komisyonun olumlu görüşü ile birlikte 5 Şubat 1897'de tekrar genel kurula gelen tasarı burada 67 oya karşılık 0 oyla kabul edilir!

Şimdi sıra Senatodadır. Tasarı Senatoda -neden bilinmez- Alkollü İckilerle Mücadele Komisyonuna havale edilir ve komisyonun olumlu görüşüyle geri gelir. Artık tasarıının yasalaşması (!) için hiçbir engel kalmamış gibidir ama büyük bir rastlanti Senatoyu büyük bir yanıldan, π 'yi de resmi bir değere kavuşturmaktan alakoyar. Tasarı komisyon dönüsü Senato genel kurulunda okunduğu sırada Purdue Üniversitesi Matematik Bölümü öğretim üyelerinden Profesör Waldo da üniversitede ilgili iş takibi dolayısıyla Senatodadır. Genel kurulda tartışılmakta olanları duyunca kulaklarına inanamaz. Doğu Indiana'dan eski bir öğretmen senatör şöyle demektedir: "Mesela çok basit. Eğer π sayısı için yeni ve doğru bir değer belirleyen bu tasarıyı yasalaştırsak tasarıının sahibi buluşunun eyaletimizde parazit kullanımına, okul kitaplarda yayınlanmasına izin verecektir. Buna karşın öteki eyaletler kendisine telif ücreti ödemek durumundadır."

Profesör Waldo hemen kolları sıvayıp yoğun bir kulis faaliyetine girer ve bunun sonucu 12 Şubat 1897'de Senato tasarı üzerindeki görüşmeleri belirsiz bir tarihe erteler. Bundan sonra da bu konu bir daha gündeme gelmez.

MATEMATİK EĞLENDİRİR

4. ve 5. sayılardaki soruların yanıtlarını aşağıda veriyorum:

Dünya- yuvarlaktır: Yerküre üzerinde belli bir noktadan güneye (kuzeye) yürümek, o noktadan geçen meridyen dairesi üzerinde güney (kuzey) kutbuna doğru yürümek; doğuya (Batiya) yürümek ise o noktadan geçen paralel dairesi üzerinde güneyin doğduğu (battığı) yöne doğru yürümek demektir. Şimdi güney kutbu yakınında çevresi 1000 km. olan paralel dairesini alalım. Bu daire üzerindeki herhangi bir A noktası

Bu sonuncu ile ilgili ayrıntılı bilgi için 3. saydaki "Matematik Nasıl Matematik Oldu?" yazısına bakınız.

π 'NİN KRONOLOJİSİ

MÖ 20. yy	Babilliler $\pi = 3 \frac{1}{8}$ değerini kullanıyor.	
MÖ 20. yy	Misirlilar $\pi = (16/9)^2 = 3.1605$ değerini kullanıyor.	1705
MÖ 12. yy	Çinliler $\pi = 3$ değerini kullanıyor.	1706
MÖ 550	Kutsal Kitapta I. Krallar $7.23 \pi = 3$ anlamına geliyor.	1719
MÖ 434	Anaksagoras daireyi kare yapmaya gitmektedir.	1737
MÖ 3. yy	Arşimet $3 \frac{10}{71} < \pi < 3 \frac{1}{7}$ olduğunu buluyor. Bundan başka $\pi \approx 211875/67441$ kesrini de buluyor.	1761
2. yy	Batlamyos $\pi = 377/120 = 3.14166\dots$ değerini kullanıyor.	1775
3. yy	Cung Hing $\pi = \sqrt{10} = 3.16$, Vang Fau $\pi = 142/45 = 3.155$, Liu Hui $\pi = 471/150 = 3.14$ değerlerini kullanıyor.	1794
5. yy	Zu Cung-Ci $3.1415926 < \pi < 3.1415927$ olduğunu buluyor.	1794
6. yy	Hintli Aryabhatta $\pi = 62832/2000 = 3.1416$ değerini, Brahmagupta ise $\pi = m 10$ değerini kullanıyor.	1844
1220	Fibonacci $\pi = 3.141818$ değerini kullanıyor.	1855
1436	Semerkantlı El Kaşı π 'yi 14 basamağa kadar hesaplıyor.	1874
1573	Valentinus Otho $\pi \approx 355/113 = 3.1415929$ olduğunu buluyor.	1882
1593	Hollandlı Adriaen van Rooman π 'yi 15 basamağa kadar hesaplıyor.	1947
1596	Hollandlı Ludolph van Ceulen π 'yi 35 basamağa kadar hesaplıyor (bu	1981

nedenle Almanya'da π Ludolph sayısı diye de bilinir).

Abraham Sharp π 'yi 72 basamağa kadar hesaplıyor.

John Machin π 'yi 100 basamağa kadar hesaplıyor.

Fransız De Lagny π 'yi 127 basamağa kadar hesaplıyor.

Leonhard Euler'in benimsemesiyle π adı evrenselli kazanıyor.

İsviçreli Johaun Heinrich Lambert π 'nin irrasyonellliğini kanıtlıyor.

Euler π 'nin üstel olabileceğine işaret ediyor.

Fransız Adrien-Marie Legendre π 'nin ve π^2 'nin irrasyonellliğini kanıtlıyor. Aynı zamanda π 'nin üstel olabileceğini belirtiyor.

Vega π 'yi 140 basamağa kadar hesaplıyor.

Avusturyalı Schulz von Strassnitzky π 'yi 200 basamağa kadar hesaplıyor.

Richter π 'yi 500 basamağa kadar hesaplıyor.

İngiliz W. Shanks π 'yi 707 basamağa kadar hesaplıyor.

Alman Ferdinand Lindemann π 'nin üstel bir sayı olduğunu kanıtlıyor.

İlk bilgisayar ENIAC π 'yi 2035 basamağa kadar hesaplıyor.

Bilim ve Sanat'ın 6. sayısında π 'nin öyküsü yayınlanıyor.

Parçalı satranç tahtası: A, B, D ve C noktaları, alanı 1 birim kare olan ince bir paralekenarın köşeleridir. Eğer bu noktalar şekilde gösterildiği gibi bir doğru üzerinde olsaları, dikdörtgenin üst yarısındaki iki dik üçgen benzer olacaklarından $5/13 = 3/8$ yarabilme gerekiyor ki bu ise $39 = 40$ demek olurdu!

Dolayısıyla parçalar yeniden düzenlenip dikdörtgen oluşturulduğunda, ortada 1 birim kare alanında paralekenar biçiminde bir yarık kalır ki "kazanılan" alan budur.

Karenin kenar uzunluğunu Fibonacci dizisinin $n+1$ inci sayısı ($n \geq 2$) olacak şekilde seçerek bu soruya başka sayılarla da sorabiliriz. Bu durumda dikdörtgenin kısa kenarının uzunluğu dizinin n inci sayısı, uzun kenarının uzunluğu da $n+2$ nci sayısı olacaktır.

Son olarak belirtelim ki kareden dikdörtgene geçtiğimizde 1 birim karelük alanı n çiftse "kazanız". n 'in tek olduğu durumlarda parçalar ortada boşluk oluşturacak yerde üst üste binerler. Bu durumda 1 birim karelük alanı "yitiriz".

Kaynaklar

Petr Beckmann, "A History of Pi," The Golem Press, 1970

Paul Dubreil, "The History of Mysterious Numbers", Great Currents of Mathematical Thought, Dover, 1971,

J.H. Cadwell, "Topics in Recreational Mathematics", Cambridge University Press, 1966.

sindan 1000 km. kuzeye çıkalım. Varacağımız nokta sorunun yanıdır. Gerçekten bu noktadan 1000 km. güneye yürüyen gezi A noktasına ulaşacaktır. A noktasından da 1000 km. doğuya yürüdüğünde paralel dairesinin tümü üzerinde yürümiş olacağından gene A noktasına gelecektir. Buradan da 1000 km. kuzeye yürüyerek geziye başladığı noktaya ulaşacaktır.

Biraz düşününce yukarıdaki çözümün tek çözüm olmadığı, n bir doğal sayı olmak üzere, güney kutbu yakınında çevresi $1000/n$ km. olan tüm paralel dairesinin 1000 km. kuzeyindeki noktaların istenen özellikle sağladığı kolayca bulunabilir.

Dünyayı kavramak: Dairenin çevresi yarıçapının 2π katı olduğuna göre, yarıçapı 1 m.lik artış -yarıçap ne olursa olsun- çevrede 2π metrelük bir artıya yol açacaktır. Şu halde yanıt 2π metredir. İpin çevresi 1 m. bollaşması için uzunluğunun yalnızca 6.28 m. kadar artırılmasının yeterli olacağı insanı şaşırtmamıştır.

Her üçgen ikizkenar mıdır? Elbette hayır. İkizkenar olmayan üçgende tepeye ait açıortay ile taban orta dikmesi üçgenin içinde kesişmez. Dolayısıyla ADO, AEO ve OBC üçgenlerinin ABC üçgenine göre konumları şekildeki gibi değişir. Bu nedenle sorudaki kanıtlama(!), yanlış bir şekil aracılığı ile yapılmış bir aldatmacadan başka birsey değildir.

Şükran Kurdakul :
“Bir şair için
Fuzuli’yi öğrenmek zorunludur.
Fuzuli’den onun alacağı
kendi tezgahına bağlıdır.”

O. SAFFET AROLAT

□ 1076 yazar ve şairi içeren 112 dergi hakkında bilgi veren şairler ve yazarlar sözlüğünü yeniden yayınladı. Bu çalışmasında eski dönemde ilgili kültür mirası ele alınken ne gibi bir yöntem uygulandı?

■ Yöntem sorununa girmeden önce çok kısa kitabın hazırlanmış öyküsünü aktarmak istiyorum. 1971’erde benden önce bu tip çalışmalar yapan kimselerin yapıtlarını incelediğim zaman şöyle bir düşünüp karşılaştım. Birakınız edebiyatta ve düşün dünyamızda kişileri ve akımları incelerken nesnel kalma zorunluluğunu, edebiyat ve düşün adamlarının yaşam öykülerini verirken bile bu tür çalışmalarla ya bazı gerçeklerin görmezlikten gelindiğini yahut da saptırıldığını gözledim. Ör-

toplumsal hareketlerle, dolayısıyla düşün hareketleriyle karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun 19. yüzyılından sonraki dönemdeki yazarları, şairleri yazmaya koyulduğum zaman, onların yapıtlarındaki özü, toplumsal özü, gün ışığına çıkarmaya çalıştım. Bu işi yaparken adeta bir edebiyat tarihi yazıyor mantığı içinde çalıştım. Sonra, özetleyerek yazıya geçirdim. Sanat adamlarının belli dönemleri oluyor. Birinci döneminde toplumsal olaylardan etkilenme durumu az olan bir yazar, ikinci dönemine geldiği zaman Abdülhamit II'nin saltçı tutumuna karşı koyan bir kimlik kazanıyor. Üçüncü döneminde emperyalizm kavramı yazarnı bilgi hudutları içine giriyor. Bu sefer anti-emperyalist nitelikler taşıyan yapıtlarla karşılaşıyoruz. Diyelim ki, işte İstiklal marşı şairimiz Mehmet Akif'in ikinci döneminde İttihat Terakki Partisi liderleriyle bir çelişme söz konusu değil. Almanya'ya davet edildiği zaman çok rahat Alman yayılmasını onaylar şirler yazıyor. Sefahat'ta bu şirler vardır. Alman kadınlarına hitap eden şirler. Kurtuluş Savaşı döneminin geldiği zaman ise, gerçekten emperyalizm kavramını anlamış, savaşma bilinci kazanmış bir şairin yapıtlarıyla karşılaşıyoruz.

□ Bu konuya kültür mirasımız açısından degeinirsek neyle karşılaşyoruz?

■ Kültür mirası deyince şunu anlıyorum. Daha doğrusu bu çözümleme gereksinmesini duyma karşısında olduğumuzu anlıyorum; Bizim tarih ve dil bilincimizin kökenleri nedir? Özellikle çağdaşlaşma süreci içinde hangi iniş çıkışlardan sonra biz bugüne varmışızdır? Eskiye bakışımızda bizim çözümlemek zorda olduğumuz konuların başında önce bu dil sorunu ve tarih sorunu gelir. Bunlar gelmelidir. Burada tarih bilincinden kastım, tabii Türk insanının sınıfsal konumu içindeki tüm duyarlığı ve ilişkileri, geçmiş dönemlerde nasıl verilmiş. Yapıtların içinde bunu kavramak gereklidir. Dil davasından da şunu anlıyorum: Diyelim ki 19. yüzyıldan bu yana Türk insanı kendi dilinin bilincine hangi aşamalardan geçtiğinden sonra varmıştır. Bu dönemlere baktığımızda karşımıza çıkan budur. Gelişende değerli araştırmacı Cevdet Kudret'in bir yazısını okudum. Kendisi Prof. Tahsin Banguoğlu'nun 25 yıllık yaşamında üç çeşit dili savunduğunu örnekleriyle sergiliyor. Türk Dil Kurumu'nda çalıştığımda söyle düşünüyorum, Türk Dil Kurumu'ndan ayrıldığında söyle düşünüyorum, son Sisav toplantısındaki açıklamalarında böyle düşünüyorum. Bu sadece Banguoğlu'na özgü bir tutum değil. Bu ta-

Halit Ziya'lardan bu yana bol bol örmeklerine rastladığımız bir tutumdur. Halit Ziya Uşaklıgil ki, kendini üç defa Türkçeye çevirmek gerektiğini duymuş bir yazar, buna karşın son bir yazida kullandığım için rahatça tekrarlayabilirim, 1933'lu yıllarda "Ben dilimizin arınmasına pek taraftaram" diye yazalar yazıyor.

□ O zaman yazarın hem dil, hem siyasal düşüncesi konusunda dönemiyle somut bir bağ içinde olduğunu gözden irak tutmak gereklidir. Temel olarak yazarı anlatıbilmek için bu somut bağı yakalamanın gereği var, öyle mi?

■ Elbet. Mesela diyelim ki, Cenap Şehabettin, Kurtuluş Savaşı'na karşı yazarı yazmakta çekinmeyen bir yazar ise, zaten Kurtuluş Savaşı'na felsefesine karşı olduğu için bu rahatlığı duyuyor. O zaman, Kurtuluş Savaşı'na karşı olan bir kafa, bütün Osmanlı kurumlarına yandaş oluyor. Yani Cenap Şehabettin dahi, Mustafa Kemal'den özür dileyen yazarı yazıp, kendi kendisini Türkiye'ye çevirmekten geri kalmıyor.

□ Yazarın siyasal gelişmesiyle dili arasında bir özdeşleşme mi söz konusu oluyor bu durumda?

■ Evet, dilimizin birinci aşamadaki savunucuları yalnız Türk bilinci ile ortaya çıkmışlardır, aynı zamanda halkçılık bilinciyle de ortaya çıktılar. İşte, Ömer Seyfettin'in hikayeleri buna örneklerdir. Zaten hareketlerine bir taraftan Milli Edebiyat diyorlardı, bir taraftan da Halka Doğru diyorlardı. Ama ne yazık ki, bu hareket, Kurtuluş Savaşı felsefesine öncü olmakla beraber Kurtuluş Savaşı'ndan sonra siyasal iktidarın tutucu kanadıyla bütünleşerek, "Halka Doğru" niteliğini itirdi.

□ İsterseniz şöyle yapalım. Çağa girerken başlayıp, günümüzde kadar unutulmalar olsa dahi genel doruklara değinerek gelelim.

■ Anladım. Yani bizim eski kültür kalıtlarımızdan yarananma kavramından ne anladığımızı aşağı yukarı örneklerle koymuş oluyoruz. Siz, şimdi bu durumu, örnekleme bir çeşit tahlil haline getirmeyi istiyorsunuz. Yapmaya çalışalım. Ama bu yine de ister istemez, en eski kültür mirasımızdan yarananma biçiminde olmayacak. Şu anlaşılmıyor. Şiirle ilgilenen bir sanatçı için Fuzuli'yi öğrenmek zorunludur. Fuzuli'den onun alacağı kendi tezgahının özelliklerine bağlıdır. Hangi öğeyi alacaktır, hangisi ilgisini çekecektir.

□ Bu genç şairin kendi görevi, işlevi ve sentezine bağlıdır.

■ Evet, ama 19. yüzyıl deyince düşün ve sanat dünyamızın başka bir özelliğidir. Kendine özgürlüğü vardır. Bu nedir? Çökmeke olan bir imparatorluğun içinden, yeni güçlerin ortaya çıkıp kendilerini varetmesidir. Yani bir anlamda çağdaşlaşma sürecinin ilk aşamalarının yaşanmasıdır. O bakımından bu dönemi yaşayan sanatçılar içerisinde, sözünü ettigimiz kültür mirasına sahip çıkmak isteyen bir kuşağın temsilcileri olarak düşüncelerimizi söylememiz yararlı olur, kanısındayım. Neden yararlı olur, çünkü 1838 İngiliz Osmanlı Ticaret Anlaşması'ndan ardından Tanzimat Fermanıyla birlikte ülke ikili bir durum karşısında kalmıştır. Bir, kendisine dışardan ekonomik bağımlılık dikte edilmişdir, buna razı olmak durumundadır. Yani gümrük kapılarını açacaktır. Batı sermayesinin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını işletmesine rıza gösterecektir. Batının kârına dokunamayacaktır. Buna karşın batı, kendi sermayesini güvence altına almak için özellikle limanlarında yaşayan azınlıklara bazı hukuki güvenceler istemisti. O hukuki güvenceler birlikte Osmanlı tebasına da hukuki güvenceler verilmek durumuna gelmiştir. Şimdi, buna koşut olarak Tanzimat kuşağının düşün ve edebiyat adamları ortaya çıkar. Yani Osmanlı'nın iç potansiyeli düşünsel açıdan oluşmaya başlar. Bu zaman rüstem halinde yerli sermayeye koşut oւ düşünce sistemini yaratır. Namık Kemal çok açık bir şekilde "Birakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler rejimi Türkiye'de mazarrata neden olmuştur" diye yazar. Yani bir tarafta Hüriyet Kasidesini şiirinde yazarken, öte tarafta düşüncesini de ortaya koyar. Der ki, batı için yararlı olan liberalizm benim memleketim için yararlı olmaz. Benim memleketimde gümrük kapıları açıldığı zaman, yerli sermayemiz iflasa doğru gitmiştir. Ve Bursa'da ipek fabrikaları kapamıştır. Yazlarında bu konuda rakamlar da verir. Demek ki Tanzimat dönemi edebiyatçıları bir genellemeye yaparsak, ki onlardan alacağımız kültür kalıtı bu oluyor, soyut bir özgürlük kavramını işlenmemiştir. Ne dediklerini bilip, somut bir özgürlük kavramını işlemiştir. Elbetteki büyük Fransız Devrimine koşut bir özgürlük anlayışı işlenmiştir. Ekonomik özgürlük anlayışı aşamasına henuz yapıtlarında rastlamıyorum. Bir de şu durum vardır. Tanzimat dönemi edebiyatçıları roman, öykü, tiyatro gibi yeni türleri öğrendikleri için bugün bize ilke gelen ögelerle çalışmaya devam etmektedir. Ama, bir aşama sonra diyelim ki 30

yl sonra Edebiyatı Cedide dil bakımından arınmamakla beraber, daha zengin araçlarla özellikle, Tevfik Fikret'le daha genel olarak toplumsal öğeleri ve insanı bulduğu koşullar ve konum içinde ele almaktadır.

□ Sunu söyleyebilir miyiz, Tanzimatçılar hem biçimi kullanma, hem de siyasal olarak dünyayı tanıma açısından öğrenme aşamasında oldukları için, daha ilkel dayanaklılardır. Ve bu giderek daha sonraki yıllarda ve akmalarda yerine oturdu?

■ Evet, denebilir. Tanzimat aydının kafasındaki kaygı, doğrudan doğruya bir parlamento kaygasıdır. Parlamento geldiği zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rastlanır. Tevfik Fikret en yakın arkadaşlarının iktidar olduğu zaman birçok şey halolacak sanır. Ona inanır. Onun için yapıtlarında özgürlük kavramı temel olarak bu yapı üzerine oturtulur. Halbuki, özellikle Tevfik Fikret'te yazı kavramını bile tartışan dizele ve şiirlere rast

■ Evvela durgunluk değil. Evvela coşku. Ama iki türlü coşku var. Bir iktidardan hakkı olmayan şeyleri talep eden edebiyatının coşkusunu. Bu yapay bir coşku. Ama iktidardan talep ettiklerini alıyor veya almıyor o bizi ilgilendirmez. Almadığı da olur. Ama almak hevesinden doğan yapay bir coşkudur söz konusu. Bir de alttan alta doğrularla bağlı olarak gelişen bir coşku var ki, bu, Kurtuluş Savaşı felsefesine bağlılığını devamı oluyor.

□ Burada iki örnekten söz edebilir miyiz? Bir tarafta Mustafa Kemal'i sadece mavi gözü sarı saçıyla gören bir yapı var. Hamdullah Suphi ile başlayıp Behçet Kemal'e varan bir yapı var. Bir de Kurtuluş Savaşı gerçeğini anti emperyalist yapısı içinde ele almaya çalışan sanatçılar var... Bu iki ele alışı değerlendirebilir miyiz?

■ Toplum bilimci Tek Parti dönemi içinde bir dönem koyuyor ortaya. Bu doğru. Bu dönemde Mustafa Kemal dönemi de var, İsmet İnönü dönemi de var. Mustafa Kemal Atatürk'ün döneminde kendisini "Çankaya'nın Kartalı" olarak nitelenen edebiyatçılar karşısındaki tavrı olumlu bir tavır değil. Ankara romanının yazarı Yakup Kadri karşısındaki tavrı olumlu bir tavır. Ankara romanında Yakup Kadri ortaya çıkan kapkaçı burjuvazinin eleştirisini yapmasına karşın Mustafa Kemal'in en yakınundadır. Demek ki Ankara romanını yazan kalemi, Yaban romanını yazan kalemi Ataturk sahipleniyor. Yoksa kendisine alaturka methiyeler düzenlere sahip çıkmıyor. Düşüncesi olanı sahip çıkıyor. Hemen Cumhuriyetin ilanından iki üç ay sonra Konya'da öğretmenlere söylediği gibi, "Cumhuriyeti korumak için bilim, sanat, cesaret yönünden ve ahlak yönünden güçlü insanlar olmak mecburiyetindir." diyor. Şimdi, Yakup Kadri'nin Ankara romanında çizdiği model, Kurtuluş Savaşı Kurmay Albay rütbesiyle katılmış bir kahramanın yabancı firma temsilcisi olduğunu romanın adeta. O bakımdan Mustafa Kemal'in Yakup Kadri'ye ömrünün sonuna kadar sahip olması ve Ulus gazetesinin bir çeşit ikinci başyazarı durumu na getirmesi çok anlamlı bir olaydır.

□ Diğer yazarlarla ilgili görüşünüz ne?

■ Okumalar derinleştirikçe ortaya çıkan şu: Bugün son çözümlemede yazıları ve romanlarıyla tutucu sayabileceğimiz bir Abdülhak Şinasi Hisar, Mustafa Kemal döneminde tutucu yazılar yazmıyor. Yani kendine göre bir ilericilik anlayışı tutturmayı çalışıyor. Fahim Bey ve Biz'de öyle bölmeler var ki, Maliye Nazırı Cavit Bey liberalizmiyle alay etmektedir. Mese-

la Ahmet Hamdi Tanpınar, sonradan gördüğümüz durumunda karımıza çıkmıyor. Abdülhamid düşmanlığını sürekli yaşıyor. Halbuki bilindiği gibi bugün onu en fazla tutan çevreler II. Abdülhamid'i "Sultanlar Sultanı" olarak nitelendirmektedirler. Daha genel koyalım: Cumhuriyetin ilanını izleyen ilk 30 yılda Türk düşünün ve edebiyatı kendisini arama yolunda iki büyük kaygıyı çekmiştir. Bir gerçekçilikten kopmama savaşını verilmişdir. İki, kendisini yaratmak için gereklili kaynaklar ve özellikle Yunan-Latin klasiklerinin Türkçeye kazandırılması, çevrilmesi meselesi. Üç, kendi kaynaklarımıza kavuşabilme ve diliminin artırılması meselesi... Şimdi bütün bunları bir arada çağdaş bir hUMANİZM anlayışı içinde, Milli Edebiyat akımının öngördüğü Halkçılığa Doğru ilkesini de kaybetmeden veren sanatçılar, tek parti içindeki tutucu kana- din sürekli olarak saldırısına uğradılar. Mustafa Kemal bazı açık, bazı kapalı onlara sahip çıktı. Bir de parti dışında kalan sanatçılar vardır. Bunlar da aşağı yukarı aynı kaygıları duyarlar. Yalnız bir adım daha ileridirler, insan onlar bulunduğu sınıfsal konum içinde alma perspektifine sahiptirler. Onların karşısına da yasalar zoruya çekilmişdir. Fakat ne olursa olsun iki kaynaktan da Cumhuriyetin ilk otuz yılında Türk düşünün ve edebiyatı bir taraftan Durkaimci idealizmde, bir taraftan Bergsoncu idealizmde kendi kollarını kurtarma başarısını göstermiştir.

□ Böylece bir anlamda 1945'lere geliyoruz. Bir tarafta belli yenilgilere uğramış bir Yakup Kadri ekolu. Bir tarafta partiden maşa alma özelliği, parti adına görev yapma özeliği dışına çıkmamış bir Behçet Kemal ekolu ve bir tarafta da konuya sınıfsal olarak baktığı için hapsilere girmiş Nazım Hikmet ve benzeri kadrolar. BUNDAN SONRAKI NE OLUYOR?

■ Bir noktayı vurguladıktan sonra bundan sonrasına geçelim. Konuşmada Bangoğlu ile ilgili olarak Cevdet Kudret'in verdiği değişme örneğini andım. Şimdi burada anımsıyorum, Mehmet Fuat Köprülü. Gayet tipik bir olay bu da. Mehmet Fuat Köprülü, Fecri Atıcılarla işe başlıyor. Korkunç Osmanlı dili taraftarı. Bu durum dört-beş sene sürüyor. Genç Kalemeler ve Milli Edebiyat akımlarının arasında oluyor. Ondan sonra bakıyor ki o hareket tutuyor. O hareketi benimsiyor. Ve benimsediği zaman çok önemli yapıtlar veriyor. Ben bunu yadısunuyorum. Bu benimsenme olayı Cumhuriyet'ten sonra ya da intikal ediyor. Ve 1933'lere Ulus Dergisinin direktörü oluyor. 1945'de oradan çağrılmıştır. 1946'da

Demokrat Parti hareketine katılıyor. Ve hemen ardından Türk dilinin özleşmesine karşı oluyor. Yani Cumhurbaşkanı yerine cumhur reisi, Genel Kumay başkanı yerine Erkan Harbiyeyi Umumiye reisi deme düşüncesinin belki de kaynağı oluyor. Günün adamı gibi davranışın Köprüyü. 1945'lere kadar geldiğimiz zaman artık biz, yazarların böyle bir hercümer içinde bilinçlendiğini görüyoruz. Ama tekrar ediyorum, bu noktada Fuat Köprülü'nün bilime katkılarını bundan ayırmak gereklidir. Bu tutum içinde de olsa reddedemeyeceğimiz katkıları söz konusudur. 45'kişığının bir hercümer içinde bilinçlendiğini de unutmayalım. Bu durumda mirasın tümünü reddetse ortada bir şey kalınamaz, reddetmese kendisi ne olacak. Böyle bir hendekaptan bir çeşit aydınlığa vardi. Neye vardi? Çünkü 1945'de artık eski Anayasamız öngördüğü bazı yasaklar kaldırılmıştı. Siyasi hakanlar verilmiş, siyasi partiler kurulmuştu. Siyasi partilerin kurulmasıyla beraber de sınıf esasına dayalı cemiyetlerin kurulmasına izin verilmiştir. O zaman sanatçı artık daha rahat bir şekilde Cumhuriyet dönemi klasiklerini yaratma özgürlüğünü kendisinde duydu. Sanatçı diyorum, ressamıyla, yontucusıyla, sinemacısıyla bu çaba içindeydi. Bu beş-altı koldan bir yaratmaya yol açtı. Zaten bizim edebiyatımızın batının meşgul olması da sanıorum 1945'lerden sonra. Bir klasiklerimizle meşgul olurlar Yunus Emre'mizle, bazı divan şairlerimizle, Evliya Çelebi'mizle. Cumhuriyet dönemi deyince Yakup Kadri'mizle, Halide Edib'imizle ve 40 kuşağıyla meşgul olurlar.

□ Bu gelişmeler geçmişin değerlendirilmesinde neler getirdi? Bir de 1960 Anaya'sının ne katkıları oldu?

■ Değişiklikler oldu. Mesela Kurtuluş Savaşı romanlarına basit bir değerlendirmeyle bakıyorsunuz, ilginç bir değişiklikle karşılaşıyorsunuz. 1945'e kadar Tek Parti döneminde çok az yapıt var. 10-12'de kalmıştır. Demokrat Parti döneminde iki tane var. 1960 Anaya'sından sonra birden bire en iñlü yazarlarımızın otuz kadar romanı yayımlanıyor. Yani çağdaş kafa Kurtuluş Savaşı felsefemize bakarak, Üçüncü Dünya Ülkelerini etkileyen yeni bir akımın öncüsü olduğunu algılamakla olayın üstüne daha yeni perspektiflerden bakarak gidiyor. Şimdi, buna karşın, romanımızda bu gümraklığa karışın, şiirimizde bir içe kapanış vardır. Böyle diyebiliriz, bunu cesaretle koyalım, belli dönemlerde toplumsal varlıklar sahip olan sanatçıların estetik bakımından başarıları büyük olmayı bilir.

zaman onların etki gücü daralar. Belki 1945'lerden sonra böyle bir durum karşısında kalabiliriz. Yasaklı bir şiir vardır. Görülmemektedir. Onun ekolündeki şairlerin etkisi yeni kuşakların duyarlığıyla koştı olmayı bilir. Onlarda kendilerini yenilemeye bilirler, o zaman başka bir hareket, daha kolay bir hareket, etkisini yaygınlaştırabilir. Aslında Garip Hareketi dediğimiz hareket bir yalnızlık ifadesidir. Genellikle 20 ila 50-60 sözcükten oluşan şiirler vardır. İmge reddedilmiştir. Orta tabaka insanların değişik ruh halleri yansıtılmaktadır. Yani doyurucu bir hareket değildir bu çıkış. Zaten o kadar doyurucu değildir ki, kendileri dahi harekete bağlı olan üç ozan 1946-47'lere geldiğimiz zaman değişik bir şiir sergileme gereksinimi duymuşlardır.

Toplumcu gerçekçiler ise 1946'dan sonra seslerini duyuracak dergilerini çırkıma olağanüstü hemen hemen hiç bulamadılar.

Bu II. yeni olarak adlandırılan çıkışınlığını kolaylaştırdı. Deformasyon özellikleri taşıyan, soyut yönleri ağır basan, toplumsal sorumluluklardan uzak duran bu şiir, yetişen genç şairleri etkiledi. Ama derin bir etki değildir bu. 1960 hareketi ve 61 Anayasası gelmemeseydi de II. Yeni olarak adlandırılan hareket bir aranmaya gidecekti. 61 Anayasası dönemi bu aranmayı hızlandıracak koşulları hazırladı. Bence, şiirimiz de tarihsel rayına oturdu.

□ 12 Mart hareketi ve bu hareketi izleyen ona tanıklık etmek isteyen bir edebiyat söz konusu oldu. Bunu nasıl değerlendireyorsunuz?

■ Bu dönemde ilgili daha önce bir yanıtım olmuştu. Onu şimdi yinelemek durumunda kalacağım. Bence 12 Mart yani 1970'li yıllar kendi romançısını, şairini eleştirmenini yarattı. Bu tartışma götürmez. Ama yapım yarattı mı? Bu konuda ben biraz kuşkuluyum. Yani reddedemeyeceğimiz niteliklere sahip roman var. Mesela 47'ler romanı genel görünüşüyle başarılı bir roman. Ama 30 senenin 47'ler romanına acaba bugün Sinekli Bakkal'a eğildiğimiz gibi eğilmek gereksinmesini duyacak mıyım, duyacaklar mı, ben bunu bileyim. Mesela bir Abbas Sayar çıkmıştır, aynı 70'li yıllarda. Dil özelliklerine sahiptir. İşlediği konular bir ölçüde yenidir, kursal kesime bir başka gözle bakmaktadır. Ama bu bir çeşit yarıştır. İlerle nasıl söyleyelim, Yahya Kemal'in bulunduğu bir dönemde Faruk Nafiz'in esemesi okunmamaktadır. İlerde Yaşar Kemal'in var olduğu bir dönemde Abbas Sayar'ın gücü kendisini ne kadar

rak bilinen bir adamın şiirinden en güzel dizeyi alıp kendi şiirinde kullanmıştır. En güzel bileşimlere ulaştırmıştır. Mehmet Akif üzerinde de durduk. Mehmet Akif'in yalnız Bülbül, İstiklal Marşı, Çanakkale Şehitleri gibi üstün başarılı şirleri yazdılarından ötürü değil, mesela tipik manzum hikaye yazmasından ötürü de üzerinde durduk. Onun Seyfi Baba, Küfeci gibi manzum hikayelerindeki doğal konuşma havasını, ökübü şire getirme kayısını duymıştır Nazım. O kuruluşlarından yararlanarak, ökübü şiir yazmıştır. Fikret'te de vardır manzum hikaye. Türkçe olarak Mehmet Emin Vurdakul'da da vardır. Şimdi özümseme bu oluyor. Yani o ilerleme bilincine bu kuşağıın yeni bir katkıda bulunması. Ama adamın ne verdieneni çok iyi kavrararak. Estetik açısından da, bildiri açısından da.

□ Yani reddiye ve negasyon yerine tanıma ve bilgilendirme...

■ Evet. Demin dedim ki, Fuat Köprülü'nün ben durumunu saplıyorum, yoksa getirdiği bilimsel doğruları reddetmemi, dedim. O zaman Halit Ziya'yı da reddetmek zorunda kaldık. Evet, kendisini üç defa çevirmiş bu onun için bir talihsızlık oluyor ama, getirdiği şeyi ayrı bir değerlendirmeye tabi tutmamız. Kültür mirasımız içine katmamız. Özümlemeziyiz.

Sükrulan Kurdakul
Düşün ve Edebiyatımızda

Sairler ve Yazarlar

Sözlüğü

- 1076 Şair, yazarın yaşam öyküsü, yapıtları, kişilikleri üzerine kaynaklar.
- Cumhuriyet döneminde çıkan başlıca edebiyat dergileri dizini.

Bütün kitapçılarda

Başvuru: Gözlem Yayınevi

Çağaloğlu - İstanbul

İnceleme

Kırk yıl önceki dergilerimiz: 5

SÖZ

FİKİR, SANAT VE TENCİT DİRGİSİ

REMİZİ İNANÇ

Ikinci Dünya Savaşı ve sonrasında çıkan edebiyat ve sanat dergilerinde ortak bir takım imaj gözle çarpılar. Demokrasi, özgürlük, eşitlik, kardeşlik kavramları yanında; savaşın yprattığı, perşen ettiği insanların yaşamı, sıkıntıları, ufak ufak köyden şehre başlayan göç olgusu, ekonomik açmazlar gerçekçi bir bakış açısından sergilenemeye çalışılır. (Ülkemiz filen savaşa katılmamıştır ama, hızla gelişen teknigin ve ulaşımın iyice kücültügü bu yaşılmış yanıt tutuşurken, payına düşeni almıştır.) O sırarda ülkemizde tek parti yönetiminin düşünce ve örgütlenme özgürlüğü üzerine koyduğu kayıtlar oldukça acımasızdır. Olkenin belli başlı sanatçıları cezaevlerinde, sürginlerde çile doldurmaktadırlar. Kimileri de yazmaktan alakonulmuştur. Biraz da bundan olacak, özellikle savaşa katılmış ülkelerin gerçekçi edebiyatından çeviriler yapılmaktır, anti demokratik yasa ve sınırlamaların kaldırılması yolunda yaymalar hızla artmaktadır.

1930'lu, 1940'lı yılların Türkiye'sini araştırmak isteyenler, kesinlikle o dönemin dergilerini, sağıyla soluya bir bir incelemelidirler. Günlük basının veremediklerini haftalık, onbeş günlük ve aylık olarak dergiler üstlenmişlerdir.

Genel bir değerlendirmeyi ileriki sayılara bırakarak, bu ay da SÖZ dergisinin sayfalarını çevirelim. Bakalım neler tartsmışlar, neler yazmışlar.

Söz: Fikir, Sanat ve Tenkit Dergisi'nin ilk sayısı 15 Mayıs 1946'da çıkar. Sahibi Asaf Ertekin, yazı işleri müdürü ve umum neşriyat idare eden Yaşar Çöl. Derginin yönetim yer Ankara'da, Bakanlıklar bir posta kutusu olarak belirtildi, ama, İstanbul'da bir basımevinde basılıyor. Büyük boy sekiz sayfa. Yılığı 6, altı aylığı 3 lira'dır.

1. sayının başyazısi: 'Fikir Kahramanları'. Düşünce özgürlüğünün evrimi ve bu yolda korkusuzca başkaldırıların, başını yitirenlerin kısaca sergileneceği... / Aynı sayfada Goethe'nin Faust'undan bir bölüm: 'Hürbir Toprak Üstünde' / Üste Franz Maserel'in 'Yeniden Kurulus' adlı tablosu siyah beyaz olarak verilmiş, / 2. sayfada Yaşar Çöl'un 'İşçi Sigortası' inceleme-

daki bir iki düşünce kırmızısını gevşetmekle 'istediği gibi' düşünmüş söylemeli. / Aynı sayfada Behice Boran'ın 'Universitenin Muhtariyeti' yazısı var. Onun üstünde K. Kollwitz'in nefis bir litografisi. / İkinci sayfada Niyazi Berkes'in 'Harp Sonrası Gençliği' yazısı. / Aynı sayfada 'Iraklık ve Sanat' başlıklı yazida, ünlü orkestra şefi zenci Rudolph Dubar'ın sanat dünyası anlatılıyor. / Üçüncü sayfa silme bir konuya ayrılmış: 'Yirminci Yılı Bitiren Konservatuardan Türk Tiyatrosu Doğabilir mi?' B.H. imzalı tartışmaya açık yazida, o güne dek sahneye konan oyular ve oyuncular gözden geçiriliyor ve sonuçta şu soru soruluyor: "... Doğru. Ben mükemmel beklemiyorum ve tiyatromuzun birkaç yılda meydana geleceğini de ummuyorum. Yalnız atılan ilk adımlar muvaffakiyetli mi, doğru istikamete mi, bize gelecekte bir memleket tiyatrosunun doğacagini vad ediyor mu? diye soruyorum." / Bundan sonraki sayfalarda, geçen ay (Nisan 1981) yitirdiğimiz değerli çevirmen Nevzat Hatko'nun ilginç bir çalışması var: 'İç Direnmede Yeni Yunan Edebiyatının Payı' Demokrat ve ileri Yunan edebiyatlarını tanıtan bu yazının ardından, G. Nazos'tan bir öykü sunuyor bize: 'Sursulas' (Tavuk Hırsızı). / Derginin son sayfasında bir takım haberler. Bunlardan biri 'Fransa İşçi İstiyor' başlıklı. "... Yapılan hesaba göre Fransa'nın ekonomik kalkınması için yirmi milyar iş saatinde ihtiyaç vardır. Bunun için Fransa madenlerde, fabrikalarda, tarlalarda çalışırmak üzere üç milyon yabancı işçiye iş verecek durumdadır."

Üçüncü sayıda Behice Boran'ın başyazısi: 'Seçim Hakkı ve Demokrasi.' Aynı sayfada Zeki Baştımar'ın (1908-1973) 'ölümünün 10. yılında Maksim Görki' adlı kapsamlı bir incelemesi var. / İkinci sayfada deyinilerden birinde, Adnan Cemgil Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yöneticilerini eleştiriyor. Cemgil sanki bugünlere görmüş gibi... / Zeki Baştımar'ın 'Dünya Sendikalı Federasyonu' adlı incelemesi. O günler için yeni şeyle... / Fahir Özge'nin 'Bugün de Yaşayan Yunus' incelemesi ve Adnan Saygun'un Yunus Emre Oratoryosu üzerine yeni bir yaklaşım. / Adnan Cemgil'in dikkatli bir çalışması: 'Didero ve Aydin Despotlar'. Cemgil bu yazısında buyurgan (diktatör) rejimlerin iç yüzünü anlatırken, aydın despotluğun da kırmızı ışık yakılmamasını vurguluyor. / İkinci sayfada Halil Aytekin'in 'Yol Vergisi' adlı öyküsü.

Dördüncü sayıda Behice Boran'ın başyazısi: 'Basın Hürriyeti' / Aynı sayfada Nurettin Eşfak'ın (Nazım Hikmet) Rubası (Hayyamla Polemik) / Bunun üstünde C. Meunier'in görkemli bir işçi yontusu

İkinci sayfada birkaç değini var: 'Varto (depremi) Felaketi ve Radyoda Yahya Kemal Gecesi', 'Toprak Bayramı', 'Olağanüstü Savaş Ne Oldu?', 'Bir Hitler Minyatürü'nde, Antil Adalarından birinde Santo Domingo Cumhuriyetinin eli kanlı diktatörü R.L. Trujillo ve yönetimi tanıtıiyor. / Asaf Ertekin '4 Aralık Hadisesi' yazısında, bir yıl önce (1945) İstanbul'da Tan, Yeni Dünya, La Turquie gazeteleriyle ABC Kitabevinin, kışkırtılmış üniversite gençlerince yakalıp yıkıldığı anı satılıyor ve hiçbir zaman bu antidebatnak harenetin Üniversitesi ve Atatürk genelğine maledilemeyeceği savunuluyor. Yazının sonunda "... Atatürk genelğinin ideali, siyasi oyuların çok üstünde, insani ve kutsaldır" denilmektedir. / 'Demokrasi Nedir?' Londra Radyosunda Avam Kamarası üyelerinden Muhammed Hollis, Komünist Piratin, Liberal Robert ve Sosyalist Walker arasında yapılan bir tartışma (diyelim açık oturum) geniş bir şekilde özetini yayınlamış dergi. Özetteyip çeviren Necmi Sarıoğlu, İlâla düşunce ve tartışma değerinden bir şey yitirmemiş bu açık oturumun yeniden yayınlanması ne iyi olurdu. Kolay suçlamalardan uzak, belli bir düzeye tartışma güzel ve yararlı bir örneği... / 'Kitaplar ve Dergiler'de Fevziye Abdülkadir Tansel'in Mehmet Akif adlı hayatı ve Adana'da çıkan Başak adlı dergi tanıtıyor. Başak dergisinde ileriçi genç yaşı sanatçılar bir araya gelmiş. Nurettin Celal'ın (Nazım Hikmet) bir şiirini Söz dergisi aktarmış. Hapishane Mukayyidi. / Derginin son sayfasında ilginç bir indeks var. 1940 ile 1946 yılları arasında memleketimizin başlıca yiyecek ve yakacak maddelerinin fiyatlarını gösteren birettel. Dergi 26 kalemin serüvenini işlemiştir. Yer darlığından bizi 15 kalemi tanıtacağız.

	1940	1946
Ekmek	10	50
Pirinç	34	150
Patates	9	40
Şeker	34	160
Koyun eti	52	160
Tavuk (adet)	72	350
Zeytinyağı	60	280
Sadeyag	114	600
B. Peynir	49	220
Kahve	136	700
Sabun	39	220
Odun	2	7.5
O. Kömürü	5	18
Elektrik kv.	12	16
Lokantada bir gün y..	38	200

Not, Tabii bütün bu sayıları kuruş olarak düşüneceğiz.

Söz'ün 5 ve 6. sayıları birlikte çıkmış. B. Boran'ın başyazısi: 'Halk İdaresi Nasıl Gerçekleşebilir?' / Nurettin Eşfak'ın Rütbeleri. / Onun altında Zeki Baştımar'ın 'Similler ve Partiler' yazısı. En üstte o günlerde genç yaşta ölen Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Profesörü (bayan) Saffet Korkut'un resmi. İkinci sayfada genç ozan Muzaffer Tayyip Uslu'nun (1922-1946) ölüm haberini var. Veremden kurtulamamış Uslu. Tedavi için gerekli yediylir lirayı, hizmeti az diye, çalıştığı Kurum ödememiş. Duygulu, oldukça yetenekli ozanımız genç yaşta çekip gitmiş bu dünyadan. / Aynı sayfada, ilk kadın karikatürcümüz olarak kabul edilen Selma Emiroğlu'nun (D. 1928) Ankara'da bir sergi açtığı haber yer almış. / Sonra Tahsin Sungur'un 'Musiki: Alaturka-Alafranga' yazısı var. / Sonraki sayfada ozan İlhan Berk'in (D. 1916) kapsamlı bir çalışması: 'Fransız Mukavemet Şairleri' Ünlü ve ünsüz pek çok Fransız ozanını tanıtan Berk, yazısına şöyle başlamış: 'Paris'in düşmesiyle başlayan Fransız felaketi, herseyden önce Fransız şairleri tarafından duyurulmuştur. Fransa'nın kurtuluşuna kadar en çok onlar kan ağladılar, en çok onların şiirlerinde hürriyetçiliğin yürek acısı yer etti. "Almanların taş taş üstüne bırakmadıkları bir küçük Fransız kasabası Oradour için ozan Jean Tardieu'nun şiirini Berk yazısına almış. Böyle başlıyor:

Oradour artık kadınsız
Oradour artık erkeksiz
Oradour artık yapraksız
Oradour artık taşsız
Oradour artık kilisesiz

Oradour artık çocukların
Oradour artık oaksız ve kahkahasız
Çatışız ve anbarsız
Değirmensiz ve aşksız
Şarapsız ve şarkısız!

Bu araştırmada İlhan Berk'in ilginç bir saptaması var. Özette diyor ki: Namuslu her Fransız şairi bu savaşta saatinden öden vermiş, özveride bulunmuştur. Örnegin çok tutucu J. Jean Jauve, gerçegin kaba ve amansız darbelebine karşı klasik anlayışından vazgeçerek şirine yeni ve oldukça curetli bir anlayışın girmesinden korkmamıştır. Paul Claudel... Fransa'nın en yaşlı, en dindar ve klasik olan bu şairi, direnme eylemini şiirleriyle desteklemiştir ve aktualiteyi şiirlerine sokmaktan çekinmemiştir. (Otuz

... Arif Kapitan burjuva sınıfına resim yapan D. Grubunun C. Tollu, N. Berk ve Eyüboğulları gibi en iyiindendir. Bizim anladığımız manada resim, sadece bir süs değildir. Türk ressamından beklediğimiz şey, yerli zevkin yanına getirdiği iki rengi veya kıvrımları bir iki çizgiye hayran olup, onu bir Avrupalı acemiliğiyle taklit etmek değildir. Bu memleketin derdinin, ihtiyacının, neşesinin hakiki rengini, şeklini anlayıp duyurmasıdır. / Aynı sayfada U.S. Irgat'ın 'Ses', İsmail Kemalettin'in 'Fikret'in Mezarında', adlı şiirleri, Münükem Öçmen'in (D. 1915) 'Jül Sezar Temsili Münasibetyle' adlı eleştirisini var. Karşı sayfada Selma Ertekin'in bir yazısı: 'Çalışan ve Çalışmayan Kadın'. / Daha sonra Dr. Hulusi Dosdoğru'nun ilginç bir çalışması: 'Harp Yılları ve Harp Sonrası Dünya Edebiyatına Bir Bakış' / Daha sonra İlhan Berk'in A. Malraux, Fransız Yazarlar Birliği Kongresi ve Existentialisme üzerine haber ve yorumları. / Niyağı Ağrılışılı'nın 'Irgat Ömer' öyküsü, Steinbeck'in S. Egemen çevirisini bir öykü: Kahvaltı / Metin Eloğlu'nun (D. 1927) 'Bozuk Çalgı' şiirı.

Görüşler

Dil Düşünce Gülmece

MUZAFFER İZGÜ

Dili şismek" diye bir deyim dvardır, uzun süre konuşamayan, sonra birini bulunca durmadan konuşan insanlar için söylemiştir. Onun için Nermi Uygur'un insanı "konuşan" diye tanımlaması çok uygun. Çağdaş insanın bir başına kalmasına olanak yok. Robinson bile bir roman kahramanıdır, yaşamada Robinson gibi insanlar yoktur. Olsa bile, bunlar birkaç tanedir.

İlkel insan karnını doyurmak için bir savaş vermek zorunda. Diyalim mamuta saldıracak neandertal insanı. Birlikte mamuta saldırmak için de konuşmak zorunda. Ama konuşamıyor, bilmiyor konuşmasını. O zaman bir konuşma, bir anlaşma şekli bulmak zorunda. Böylece kas el ayak konuşması oluyor.

Ama bu konuşmanın da bir alani var, salt buyruk kipleri. Eylem anlatmak için "gel, git, al" işaretleri yapıyor. Bir de varlıkların tanımı var, varlıkların anlatma var, örneğin ilkel insan kurbagayı nasıl anlatacak? Silahı nasıl anlatacak? Sanırım hâlâ doğu bölgelerimizde geçerli olan, yeni evli gelinin kayınbabasıyla dilsiz konuşması gibi anlatacak, elle, kaşla, gözle.

İlkel insan avını hemen buluyordu ki, beklemesi, gereklerepusu kurması gerekiyordu. Pusuya düşürme işi başlı başına bir düşünme eylemi. İlkel insan yaşamak için düşünmeyi öğrenmek zorunda. İşte bundan sonra ilkel insan balığı elle anlatmaya başlayınca, karşısındaki balığı düşünebildi. Ortaklaşa çalışma, insana konuşma ve düşünmeyi öğretti.

O zaman deney kit, aygit az, bu deney işaretlerle öğretildi. Çalışma toplumsallaşınca jestler de toplumsallaştı. Sözsüz dil, yani bir tür pandomim ortaya çıktı. Elbette pandomim dili çok yoksul bir dildi. Bil-hasla bu dille soyutu anlatmak çok

zor oluyordu. Örneğin, korku nasıl anlatılacaktı, düş nasıl anlatılacaktı, sevgi nasıl anlatılacaktı? Ayrıca bu yoksul dil, karalıktı jestler ve mimikler görülmeliyi için işe yaramıyordu, yararlı olmuyordu. Hele pudsaki birbirini görmeyen avcı için çok zordu. İşte ses doğmak zorunda kaldı. İlk ses çığlık, salt bağırma. Ama insan çığlığı da eğitmeyi bildi. İlk insan şimdiki gibi kağıt denli, içinde beş gram sucuk bulunan sandviç yemiyordu, eti çığ yiyor, bol protein alıyordu. Bol protein insanın beyninin gelişmesine çok büyük katkıda bulundu.

İnsan, herseyden önce düşünceye bilinci, çevre gerçekini sözcüklerle anlatan kavramları bulma, sentez yapma yetisine sahiptir. Bu yetenek ona, düşünce ve duygularını anlatma olanağını verdi. Marksizm de, insanı insan eden aygittır. İş, aygit ortaya çıkarmıştır. El de işi geliştirmiştir. Kant boşuna söylememiştir "El dışarıya uzanmış beynin" diye. El dışarıya uzanmış bevin oluyor, pekiyi ya dil ne oluyor? Dil de ağızındaki beynin sözcüsü. İşin gelişmesi toplumsallığı doğrdu, toplumsallık da dili.

Maymuna göre bilgili oluşumuz dilimizi kullanmamızdan. İlk düşünmen, ilk konuşandır. Çocuk boyuna sorar, çünkü düşünmektedir, gördüğü,ellediği şeyin nedenini niçinini öğrenmek istemektedir. Geri zekâlı çocuk niçin sormaz, düşünme yeteneği olmadığı için. Çocuk düşündüğü için, annesine sorar, öğretmenine sorar, ustasına sorar. Birçokumuz Avustralya'yı görmedik ama, biliriz.

Hayvanlardan fark olarak, dil düşündeden sonra, teknik ve eylem insan beynine yansımıştır us oluyor. Emerson, "Eğitilmiş köpek, başka köpeği eğitemez" diyor. Us, diğer

hayvanlardan güçsüz olan insanın eksikliğini gidermek için oluşmuştur. Hayvanın karşısında güçsüz kalan insan, usuyla yine güçsüz kaldıgında, niçin gülmeyecek çıkarmasın ortaya? Düşen insana gülén insan, kendini ayakta olduğu için daha güçlü hisseder ve güler. Tersi de olur bunun. İlkçağdan beri güçsüz insan var. Güçlü hayvanın karşısında güçsüz insan ne yapacak, o hayvana öykünerek alay edecek. Güçlü insanla güçsüz insan avi birlikte yakalayacaklar, ama güçlü avi yiyp bitirecek, güçsüz avi kalacak. Ocunu nasıl alacak, güçlüyle alay ederek. Çocuk güldüğüne göre mutlaka ilk insan da güleyordu.

Çocuk, karnı tok, sırtı pek olundu, güler. Bu gülmeye bilincsiz bir gülmendir. Asıl gülmeye bilincili gülmendir. Niçin, neye güldüğünü bilmek. Niçin neye güldüğünü bilmek için de, niçin kiminle alay edildiğini bilmek gerek. İnsan, gülmeye yapabilen tek varlık. Elbette gülmeyeceyi de yüklenen dil. Ama dilden önce gülmeye düşündede gelişir ve kıvrak zekanın ürünü olarak ortaya çıkar. Bazen bütünlüde olabilir, Adana yöresinde tembel çocuk için, "Seyini kedi yese pist demez" diye bir sözcük vardır, alaydır, başlıbasına gülmecidir. Bazen gülmeye bir fikranın içindedir, örneğin Nasreddin Hoca fikraları. Ama hoca, fikralarını her zaman bir araç olarak kullanmıştır. Hoca, "İyi giysili olanlar, iyi buyur ediller" deseydi, usta kalmazdı bu söz. Ama hoca, bunu böyle kuru dememiş, "Ye kürküm ye" fikrasını söylemiş. Gülmeye tekerlemedir, masalarımızın çoğunun başında bulunan tekerleme başlıbasına bir gülmeye kaynağıdır. Bazen bir ilenmededir, örneğin yine günde yöreninde söyle bir tekerleme vardır, "Kaynana kazan karası/Oğlu helva tavası/Anasını Allah alası/Oğlu bana kalası" diye. Atasözlerimizin birçoğunun içinde gülmeye gizlidir, "Eşek hoşsaftan ne anlar" gibi, "İt döyüd, Haydar kaldı" gibi. Bazen masanın kendisindedir, örneğin Keloglan masaları gibi.

Gülmecenin sınıfalı olduğu kesin, sınıfını bilmeyen gülmeye başkasına hizmet ediyor demektir. Öyleyse, gülmecenin görevi salt güldürmek değildir, birincil görevi düşünürmektedir. İki kahkahı, bir pirzola diye söylenen yutturmaca, düşünmesiz bir gülmeye isteyen kişilerin uydurmasıdır. İnsan herseyden önce, niçin güldüğünü, neye güldüğünü bilmelidir. Gülmecenin de güldürürken mutlaka söylemek istediği birsey olmalıdır.

Her ulusun kendine özgü bir gülmecesi vardır. Bu demektir ki, her kültürün güldüğü şey ayrıdır. Öyleyse gülmeye de diğer sanatlar gibi, ulusun kültür mirasıyla yügrulmalıdır.

Tarih - Kültür

ARDI, 9 JUILLET 1881.

DEUXIÈME ANNÉE N° 12

SAMEDI, 27 JUILLET 1881.

ANNALES JUDICIAIRES

DE L'EMPIRE OTTOMAN

REVUE HEBDOMADAIRE DE LA JURISPRUDENCE, DE LA LEGISLATION ET DES DEBATS JUDICIAIRES.

ANNONCEMENTS
Annonces et Publications
Annonces et Publications

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

EDITION EXTRAORDINAIRE

rujan sorulara, gördüğü ve bildiği gibi verdiği cevaplar, Abdülhamit'in düzenlediği cevaplar biçiminde olmuştu için dayak yemiş, işkence görmüştür. Bu öylesine açık ve seçik ki, sorgucu, 13 Nisan 1881 tarihinde Fahri Bey'in sorgusunu yaparken padişahı kasdederek:

"Efendimiz hiçbir kişinin dahi eziyet çektiğini istemezler, ne çare ki, sana itiraf ettirmeye mecburiyet olduğundan, senin iyiliğin ve gerçekten başka birsey de düşünülmüşinden boşuna kendine eziyet çektmekte yarar yoktur." diyor.

Mithat Paşa Mir'at-i Hayret adlı yapıtında sanıkları istenilen biçimde söylemek için yapılan işkencelerin çeşidinden sözetsmekte ve şöyle demektedir: "... tamkığın düzenlenmesi için adliye memurlarının yardım ile bizzat Ragip ve Mahmut Beylerin isteği ile sanıklar ve tanıklar hayli dövülerek, uykusuz bırakılarak yazılınları imzalamaya zorluyorlar. Birkaç kişi de gece havuzda sokulmuşlar, hayaları bükülmüş, başları kızgın sobaya sokuldukları halde bir bölüm dayanmış, ancak Pehlivan Mustafa sonunda dayanamayarak yazılını aynen kabul etmiştir."

Fahri Beye yapılan çeşitli işkencelerin yanında bizzat Abdülhamit'ten ve sonra da kızlağası Hafız Behram Ağa'dan dayak yediği Yıldız'daki evraklar arasında yazılıdır. Sorgu yargıcları arasında bulunan Fındıklı Mehmed en azılılardandır. Pehlivan Mustafa'ya altı gün, altı gece işkence yapmıştır.

İŞKENCELER AVRUPA BASININDA

Avrupa basını bu yargılama ile ilgilenmiş, geniş açıklamalar yapmıştır. "Times" gazetesi işkenceler ile ilgili yaptığı açıklamalar üzerine, Abdülhamit'in ajanları Abdülhamit'e 5 Haziran 1881 tarihinde bir yazı sunularak "... Abdülaziz'in katillerine birkaç kişinin önünde padişahın emriyle Hafız Behram Ağa tarafından işkence yapılmış, dövülmüş ve yüzleri yere sürülmüşdür. Bu konu Mavroyani adında bir yabancıyla anlatılmış ve o da Avrupa basınına haber vermiştir" denmektedir.

Yine bu konularda sorguya çekilen Basiretçi Ali Efendi başından geçenleri şöyle anlatıyor: "Sorguya çekildiğim yerde köşede bir göcme-

ni başka bir sorgu yargıci sorguya çekiyordu. İşkence öylesine insafsızdı ki adamcağızın gözü çıktı. Adamın feryadından durulamıyor. Adamcağızın ertesi günü ölüsü kaldırıldı. Ben kendi hayatmdan da umidi kestim. Bereket versin ki Prens Birmark ile bir görüşme yapmışım. Ondan çekinerek bana işkence yapmadılar ve kurtuldum."

MARKO PAŞA "CİNAYETİN TANIĞI"

Ünlü Marko Paşa, Doktor olarak Abdülaziz öldüğü zaman cesedini muayene eden kişıldendir. O zaman öldürildüğüne dair bir açıklama yapmadığı gibi, böyle bir rapor da vermemiştir. Fakat sonra "cınayetin nasıl işlendiği" ile ilgili ifade vermiştir. Bunu Marko Paşa'dan okuyalım: "Ben Boğaziçi'nin Anadoluya yakasında tamamen Çrağan Sarayının karşısında Kuzguncuk'ta oturuyorum. Velinimetim Sultan Aziz'in Fer'iye sarayına naklınden beri dürbünümlü sık sık bu yöne çevreymeyi alışkanlık edindim. Pazar sabahı birdenbire siyah bir cismin pencereden düşüğünü gördüm." Bu ifadeye karşılık Mithat Paşa "Sultan Azizi muayene ederken göğüs üzerindeki yarayı görmeyen Marko Paşa Kuzguncuk'tan, yani Boğaz'ın öbür geçesinden bir adamın sıçrayışını görüyor, bu nasıl olabilir" demektedir.

SANIKLARIN AVUKATLARI DA VAR

Buyruk uyarınca Hükümetçe isimleri belirlenen kişilerden oluşan Avukatlardan Şehri, İzzet, Mehmed Ali, Manyasizade Refik ve Kostaki Efendi savunma yapacaklardı. Bunların dışında savunucu kabul edilmeyordu. Bunlar da onbir sanığın savunmasını üstlendiler. Mahkemedede ilk olarak, büyük işkence gördüğü iddia edilen Pehlivan Mustafa'dan başlıyor. Vekili olan Manyasizade Refik sorgudan önce söz alarak "bu cinayetin işlenmesi için müvekkilinin büyük bir yerden buyruk aldığı" bu nedenle cezasının hafifletilmesi gerektiğini ricada bulunduğuunu söyledi. Böylece son yapması gereken ilk yapması, savunmada görülmemiş bir olaydı. Sanık İzzet Bey de mahkemedede yargıçlara hitaben, avukatını bir defa dahi olsa görüp konuşmadığını bildirmiştir, mahkeme

başkanı, zamanı geldiğinde yeterince konuşacağını söylemişse de bu hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.

Verilen mahkumiyet kararlarının hiçbirisini avukatlar temiz etmemişlerdir. Sadece Mithat Paşa kendi adına bunu yapmıştır. Kendisine kağıt verilmemiş için yanındaki bir kitabın kenarına yazarak Padişaha yollamış, Abdülhamit o zaman kendisine kağıt ve hokka yollayarak yazmasını buyurmuştur.

OYUN DA OLDA YARGILAMA GEREKMEYEBİLİYOR

Abdüleziz'in ve 5. Murad'ın tahttan indirilişine fetva veren Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendidir. Kendisine de zararı dokunur diye Abdülhamit onu 1877 yılında görevinden almış, o da isteği ile Medine'ye gitmiştir. Mithat Paşa ve arkadaşları yargılanırken bu kişinin de yargılanıp sürülmemesi unutulmuyor. Sonradan hatırlanınca yakalanarak Taif'e yollanıyor. İçeri atıldıktan sonra ilerde yargılanacağına sözveriliyor, fakat unutulduğundan bu yapılmıyor. Böylece Hasan Hayrullah Efendi de orda ölmüştür. Sanıklardan Seyyid Bey de on yıllık cezasını bitirdiği halde salverilmemiş, orda hayatı son bulmuştur.

DOKTORLARIN RAPORLARI DA VAR

Mithat Paşa ve Damat Mahmut Paşa boğdurularak öldürülürler. Bu nün kamuoyunda duyulmaması için başka hedenlerden ölüklere dair doktorlardan rapor alınmıştır. 7 Mayıs 1884 tarihli bu rapor, Mithat Paşa'nın yaşı olduğunu, gözlerinin yabançlaşmasını, ileri sanatın benimsediği tutumla ele aldığı, insanı, eskimiş bir yaklaşım olan "yaşamın kurbanı insan" olarak değil, doğrusu olan "sömürü kurbanı insan" yaklaşımıyla ele aldığınu vurguluyor. Aynı rapora göre Damat Mahmut Paşa ise sınırlı imiş, bir kuzuyu kafası ile birlikte yediği için rahatsızlanmış, hamama gitmiş, orda baş üstüne düşmüş, bu nedenle de mide nezlesine yakalanmış, bu durumyla yatarken tifoya da yakalanarak ölmüş. Doktor Yüzbaşı Mehmed Naşid tarafından verilen bu raporlar resmi evraklar arasında durmaktadır.

İlgincit ki en çok işkence görünen kişi sağ kalarak 1908 yılında İlkinci Meşrutiyet ile serbest bırakılmışlardır.

SOVYET TÜRKOLOGLARININ TÜRK EDEBİYATI İNCELEMELERİ

MEHMET KÖK

T anıtması geç bile olan bu değerli çalışma *Edebiyat Mirası* mizi özetlemesi bakımından Bilim ve Sanat'in bu sayısına uygun.

Elena Maştakova, *Türk Aydinlanmasının Ön-Tarihi* incelemesinde bu dönemdeki ilerici Türklerin bilincinde filizlenen yeni fikirlerden söz etmenin gereğine değiniyor.

Türk Aydinlanma Edebiyatı incelemelerinde İrina Borolina, İda Sonina Tanzimat Edebiyatı'nın aydınlanma eğilimlerini inceliyorlar. Sultan'ın despotizmine karşı savaşa şima geçen yaşamıyla Namık Kemal bu dönemin fikir önderi.

Ömer Seyfettin'i inceleyen Leyla Alkayeva, yazarımızın gelişme çizgisinin gerçekçi, insancıl ve ulus bilincine ulaşma yolundaki Türk aydınlarının celişki dolu aşamalarını yansittığını işaret ediyor.

Sabahattin Ali incelemesinde Leyla Alkayeva yazarımızın hümünişt ve demokrat kişiliğini en nesnel yansitan çalışma olarak Asım Bezirci'nin çalışmasını övüyor.

Sait Faik incelemesinde Natalya Aizensteyn, Sait Faik'in baş teması olan, burjuva dünyasındaki insanın yabançlaşmasını, ileri sanatın benimsediği tutumla ele aldığı, insanı, eskimiş bir yaklaşım olan "yaşamın kurbanı insan" olarak değil, doğrusu olan "sömürü kurbanı insan" yaklaşımıyla ele aldığınu vurguluyor.

Kemal Tahir'in *'Devlet Ana' Romanı* incelemesinde Svetlana Uturgauri, K. Tahir'i 1950 yılında Türk Edebiyatını eleştirel gerçekçilik düzeyine çakan demokratik yazarların geniş akımı içinde görüyor, Devlet Ana'nın ise gerçekçilik eğiliminde yazarın zayıflamasını gösterdiğini söylemek, milliyetçi eğilimin ağır basmasını vurguluyor.

temsilci olan şairin Nazım Hikmet olduğunu vurguluyor. N. Hikmet, F. H. Dağlarca, R. Ilgaz, M. C. Anday, O. Rıfat, vb. gibi özgür koşugu temsil eden şairlerin yeni şiri yaratırken eski edebiyatın ölümsüz değerlerini vazgeçilmez bir bağ olarak gördüklerini ve geleneği "atlama tahtası" gibi kullanarak yepeni bir alan oluşturduklarını söylüyor.

Nazım Hikmet'in *Oyunlarında Folklor Geleneklerini* incelemiş olan Galina Gorbatkina ünlü yazarımızın, ozanımızın yapıtlarında yaşamın kaynaşmasının, celişkilerinin bir arada işlendiğine değiniyor. N. Hikmet'in yapıtlarındaki dialektik yaklaşımı oluşturan etkenin, yaşamın derin bir felsefi kavranışından ileri geldiğine değiniyor. Galina Gorbatkina Nazım Hikmet'in yapıtlarının en belirgin niteliğini çağın en ilerici dünya görüşünü ve en iyi folklor geleneklerini birleştirmesinde buluyor.

Biliyoruz ki Nazım'ın şu sözleri artık kabul gördü:

"Edebiyatta şekil bakımından bütün ifade imkanlarını kabul ediyor, anlamaya çalışıyorum. Yetter ki, bunlar ustaca olsun, özi en iyi belirtebilisin. Kisacısı, bütün iş, belirli bir öze en uygun şekli bulmaktır."

Kitapta gözlerimiz Tevfik Fikret'i de aradı.

Yalnız bizim mirasımız değil, insanların mirası olabilmiş edebiyatçılarımızı bu değerli kitabı tanıtreken anıyoruz.

Mirası ve mirasın gerçek sahibiğini Nazım'ın su dizelerinde lababiliyoruz, aynı zamanda ölümünün onsekizinci Haziran ayında kendisini bir kez daha anarak:

Memleketim:
Bedrettin, Sinan, Yunus Emre ve
Sakarya,
kurşun kubbeler ve fabrika
bacalan
benim o kendinden bile
gizleyerek
sarkık büyükleri altından gülen
halkının eseridir.

(1) Doğu Edebiyatlarında Gerçekçilik Sorunları, Derleme, Moskova, 1965, s. 101 (R.K.). (N. Aizensteyn'in alıntı)

Ali Ulvi